

AYDIN TÜRLÜK BİLGİSİ DERGİSİ

Yıl 7 Sayı 13

Güz - 2021

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

GENEL DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011

TÜRLÜK CİLT 7 SAYI 13 DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/2021.702

AYDIN *TÜRK LÜK BİLGİSİ* DERGİSİ

AY-TBD

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi

ISSN: 2149-5564

Sahibi

Doç. Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR

Editör

Prof. Dr. Metin AKAR

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Serdar GÜRÇAY

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Müjgan ÇAKIR
Prof. Dr. Mustafa KAÇALIN
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ
Prof. Dr. Aynur KOÇAK
Prof. Dr. Vahit TÜRK
Prof. Dr. Muhammed YELTEN
Dr. Öğr. Üyesi Dinara DÜŞEBAYEVA
Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Güz & Bahar

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Gülsün BOZKURT
Selin YILMAZ

Türkçe Redaksiyon

Süheyla AĞAN

İngilizce Redaksiyon

Neslihan İskender

Grafik Tasarım

Gözde GÜNEL

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38,
Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

Baskı

Sertifika No: 42719

Gamze Yayıncılık Matbaacılık Reklam
Kirtasiye Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mh. 1485. Sokak No: 58A
Bağcılar-İstanbul

Tel: 0 (212) 424 56 40

Gsm: 0 (532) 303 41 84

E-mail: cengiztas@gamzecopy.com

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Zaynobodin ABDİRASHİDOV, Alişir Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, Özbekistan

Prof. Dr. Mehmet AÇA, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yerlan ALAŞBAYEV, Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kazakistan

Dr. Öğr. Üyesi Ruşen ALİZADE, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ARIKAN, Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Aycan AYDOĞAN, Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus BALCI, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Nergis BİRAY, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Necat BİRİNCİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM, Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Adem CEYHAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal ÇAKICI, Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhaluk M. ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Yücel ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

- Doç. Dr. Alev DURAN**, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DUymAZ, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cafer GARİPER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Fabio L. GRASSİ, Sapienza Üniversitesi, Roma-İtalya
Prof. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ, Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem GÜRLER, Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs GÜRsoY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nassiba JUNAYEVA, Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Dikhan KAMZABEKULI, Kazakistan Cumhuriyeti Lev Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail KARACA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup KARASOY, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ
Prof. Dr. Haşim KARPUZ, KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ceval KAYA, Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem KAYA, İstanbul Kültür Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Embiye KAZİMOVA, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Prof. Dr. Beyhan KESİK, Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KESKİN, Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Törali KIDIR, Kazakistan Bilimler Akademisi, Kazakistan
Prof. Dr. M. Fatih KIRIŞÇIOĞLU, Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Adem KOÇ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife KONCU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU, Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Düken MASSİMKHANULI, L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE, Vilnius Üniversitesi, Litvanya
Prof. Dr. Kâmil Veli NERİMANOĞLU, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Hakan ÖZÇELİK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÖZDEMİR, Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN, Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Göksele ÖZTÜRK, 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre ÖZYILDIRIM, Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem SALİM-AHMET, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ, Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim SONA, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sema UĞURCAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM, Hacettepe Üniversitesi

İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın Türklük Bilgisi, özgün bilimsel araştırmalar ile uygulama çalışmalarına yer veren ve bu niteliği ile hem araştırmacılara hem de uygulamadaki akademisyenlere seslenmeyi amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir.

İçindekiler - Contents

Araştırma Makaleleri

Sayın Rauf R. Denктаş'ın "Karkot Deresi" Adlı Eserinde Geçen Kıbrıs Türk Halk Bilimi ile İlgili Unsurlar

Elements Related to Turkish Cypriot Folklore in Rauf R. Denктаş's "Karkot Deresi"

Metin AKAR.....167

Dinî Motifli ve Destansı Bir Halk Hikâyesi: Kız Mevlûdi Üzerine Bir İnceleme

A religious-motif and Epic Folk Story: An Anagraph on Kız Mevlûdi

Orhan AY.....195

Zamansız Bir Karakter: Ibsen'in Hedda Gabler Karakterinin Tahlili

A Timeless Character: Analysis of Ibsen's Hedda Gabler Character

Timuçin Buğra EDMAN.....243

Muhammed Sâdik Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân Adlı Eseri ve Dil Özellikleri Üzerine

Muhammad Sâdik Kâshgari's Work Tezkire-i Azîzân and Its Language Features

Nesrin GEZİCİ.....257

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında Kullanılan Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler

Examples of Adverb-Verb Supplements Used in Western Thracian Komotini Dialects

Muharrem ÖZDEN.....307

Doi Numaraları - Doi Numbers

Sayın Rauf R. Denктаş'ın "Karkot Deresi" Adlı Eserinde Geçen Kıbrıs Türk Halk Bilimi ile İlgili Unsurlar

Elements Related to Turkish Cypriot Folklore in Rauf R. Denктаş's "Karkot Deresi"

Metin AKAR

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2001

Dinî Motifli ve Destansı Bir Halk Hikâyesi: Kız Mevlûdi Üzerine Bir İnceleme

A religious-motif and Epic Folk Story: An Anagraph on Kız Mevlûdi

Orhan AY

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2002

Zamansız Bir Karakter: Ibsen'in Hedda Gabler Karakterinin Tahlili

A Timeless Character: Analysis of Ibsen's Hedda Gabler Character

Timuçin Buğra EDMAN

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2003

Muhammed Sâdik Kâşgarî'nin Tezkire-i Azizân Adlı Eseri ve Dil Özellikleri Üzerine

Muhammad Sâdik Kâshgarî's Work Tezkire-i Azizân and Its Language Features

Nesrin GEZİCİ

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2004

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında Kullanılan Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler

Examples of Adverb-Verb Supplements Used in Western Thracian Komotini Dialects

Muharrem ÖZDEN

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2005

Editörden

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin 13. sayısı sınavlar, yaz okulu, Covid-19 virüs salgını ile mücadele eylem ve etkinlikleri arasında, adı alttaki paragrafta zikredilen bilim kadrosu, değerli hakemlerimiz ve editör yardımcımız Ar. Gör. Serdar Gürçay'ın ve AÇKO ofisimizin fedakârca gayreti sayesinde beş makale ile bağlandı. Bu sebeple, bu yoğun tempo içinde zaman ayırarak dergimize destek olanlara çok teşekkür ederek sözumüze başladık.

İlk makale **Prof. Dr. Metin Akar**'ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda bir yazar olan merhum Rauf R. Denктаş'ın hatıralarının bir bölümünü içeren Karkot Deresi adlı kitabındaki Kıbrıs Türk Halk Bilimi ile ilgili unsurları tespit edip tanıtan multidisipliner yazıdır. **Orhan Ay**, XIV'üncü yüzyılda moda olan basit plânlı mesnevî yazma modasının ürünlerinden olan ve aynı zamanda *mu'cizâtü'n-Nebî* türünden sayılan Kız Mevlidi'ni incelemiş, farklı bakış açısından değerlendirmiştir. **Doç. Dr. Timuçin Buğra Edman**, Henrik İbsen'in *Hedda Gabler* adlı oyunundaki Hedda karakterinin oldukça karmaşık ve anlaşılması zor olan karakterine mukayeseli edebiyat açısından da bakarak bir analizini yapmıştır. **Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Gezici**, "Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin *Tezkire-i Azîzân* adlı Eseri ve Dil Özellikleri Üzerine" adlı makalesinde özellikle son dönem Çağatay Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesine geçiş döneminde yer alan dil özelliklerini tespit edip bu alandaki araştırmalara katkıda bulunmuştur. Balkanlarda, Rumelinde

yaşayan Türk ağızları üzerine önemli çalışmaların sahibi olan **Doç. Dr. Muharrem Özden** de “Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında Kullanılan Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler” makalesi ile “bölgenin zengin söz varlığı”na dikkat çekmiştir.

Gelecek sayıda buluşmak dileği ile.

Saygılarımızla.

Prof. Dr. Metin AKAR

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi Editörü

**Sayın Rauf R. Denктаş'ın
“Karkot Deresi” Adlı Eserinde Geçen
Kıbrıs Türk Halk Bilimi ile İlgili Unsurlar**

Metin AKAR*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 21 Haziran 2021 / 21 June 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 05 Ağustos 2021 / 05 August 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Geçmiş zamanlardaki halk kültürü ile yaşayan halk kültürünü mukayese etmek için hatırat türü eserlere başvurulmasının yararlı olacağı kanaati ile bu çalışma yapılmıştır. Sayın Denктаş'ın *Karkot Deresi* adlı eseri bu sebeple ele alınmış; barınak ve konutlar, aydınlanma araçları, taşıtlar, ekonomi türleri, beslenme ve mutfak kültürü, giyim, kuşam, süs, halk inançları, töreler, âdetler, gelenekler, görenekler, fal, büyü, rüya yorumu, mezar ziyareti, halk edebiyatı, halk dili açısından incelenmiş; elde edilen bilgiler Sedat Veyis Örnek'in *Türk Halk Bilimi* adlı eserindeki listeye

* **Prof. Dr.**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul / TÜRKİYE. metinakar@aydin.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-3847-0561>
DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2001

göre sınıflandırılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya az kullanılan bazı kelimelerin karşılıkları tespit edilmiş; sözlüklerde bulunmayanların karşılıkları da verilmiştir. Eserde en çok halk inançları, töreler, âdetler, gelenekler ve görenekler konularında malzeme bulunduğu görülmüştür. Çalışmanın sonunda hatıra türünden olan bir eserde halk bilimi için zengin ve değerli malzemeler bulunabileceğini bilim âleminin dikkatine sunduk.

Anahtar Kelimeler: *Rauf R. Denктаş, Kıbrıs, Karkot Deresi, Türk Halk Bilimi.*

Elements Related to Turkish Cypriot Folklore in Rauf R. Denктаş's "Karkot Deresi"

Abstract: We performed this study with the idea that it would be useful to refer to memoirs in order to compare the folk culture of the past with the living folk culture. To achieve this, Mr. Denктаş's work called *Karkot Deresi* was discussed; in terms of shelters and houses, means of enlightenment, vehicles, types of economy, nutrition and cuisine culture, clothing, ornaments, folk beliefs, customs, traditions, fortune telling, magic, dream interpretation, grave visitation, folk literature, folk language examined; The information obtained was classified according to the list in Sedat Veyis Örnek's *Türk Halk Bilimi (Turkish Folklore)*. The equivalents of some words

that are not used or rarely used in Standard Turkey Turkish have been determined; the equivalents of the ones not found in the dictionaries are also given. In the study, it has been seen that there are mostly materials on folk beliefs, customs, and traditions. In the conclusion of the study, we saw and showed that rich and valuable materials for folklore can be found in a piece of memorabilia.

Key Words: *Rauf R. Denктаş, Cyprus, Karkot Stream, Turkish Folklore.*

Giriş

Halk bilimi ile ilgili malzemenin sadece halkın hayat ve hafızasında bulunmadığını, bu konuda, yazılı eserlerde de dolaylı veya dolaysız olarak verilmiş bilgiler olacağı, bu alanda çalışma yapan uzmanlarımız tarafından bilinir. Özellikle hatıra türündeki eserlerin halk bilimi açısından zengin malzeme bulundurdıkları hiç unutulmamalıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 1. Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş, bir millî lider, başarılı bir devlet adamı ve politikacı olduğu kadar iyi bir yazardır da. Bu yazının kaynağını teşkil eden *Karkot Deresi* (İstanbul 1996) adlı kitabı da onun bir solukta okunuveren eserlerinden biridir.

Karkot Deresi'ne sunuş yazan Doğan Harman, yazısını şöyle bitirir: “Karkot Deresi'nin sadece Denктаş'ın çocukluk

anıları ile sınırlanmadığını belirtmem gerekiyor... Bu yüzden *Karkot Deresi*'ne girmek zahmetini gösteren herkes orada sadece bir politikacı veya lider değil, bir insan olarak Denktaş'ın manevî dünyası hakkında çok değerli şeyler bulacaktır..." (Harman, 1996: 4). Biz de bu *derede* dolaşırken gördüğümüz farklı şeylere, Kıbrıs Türk halk bilimi unsurlarına, bu makale ile değinmek istedik.

Karkot Deresi'nde geçen Türk halk bilimi unsurlarını on ana başlık altında toplayabiliriz. Bu sınıflandırma ve sıralamada Sedat Veyis Örnek'in tasnif listesine uyulmuştur (Örnek, 1995: 17-21).

1. Barınak ve Konutlar

Sayın Denktaş bu konuda bize iki tip konut tanıtım veya tasviri yapar. Bunların ilki Ayfıban köyünde, Muhtar Kara Hasan'ın evidir. Ancak bu evin mimarîsi ve döşenmesi hakkında hiçbir ayrıntı yoktur. Sadece damının, yazın üzerinde yatmaya uygun olduğu "*Hasan eniştemle Dudu halam damda yatarlardı yazları*" diye belirtmiştir. İkinci tip konutlarda Lefkoşa ve Bafta olan Türk evlerinden bahsedilir. Mahmut Paşa Sokağı'ndaki 21 numaralı ev, Denktaş'ın çocukluğunun geçtiği ev olup kitapta en teferruatlı olarak tasvir edilen, bölmelerinin fonksiyonları belirtilen ev, bu evdir:

“Evin girişinde, merdiven altı vardı. Bisikletlerimizi oraya koyardık. Solda bir uzun oda vardı. Bu hem oturma odamızdı, hem de benim yatak odamdı. Pencereleri dışa, havliya açılırdı. Burada dört talvarı¹ mız vardı. Çiçek yetiştirirdik. Bunun sağında büyük bir oda misafir geldikçe açılan misafir odasıydı. Ablam için alınan piyano bu odanın en görkemli ve en az kullanılan möblesiydi. Bu odanın bitişiğinde, ninelerimin kaldığı tahtalı oda, bunun altında kömürlük vardı... Kömürlüğe 3-4 basamaktan inilirdi; kapısı alt havliya açılırdı. Bunun kenarında küçük bir kiler, kilerin yanında bir yemek odası vardı. Yemek odasından mutfağa geçilirdi ve altından yanan küçük kubbeli hamam da mutfağa açılırdı. Böylelikle odalar sokağa bakan alt üst iki odanın oluşturduğu bir hat ile diğer odaların oluşturduğu bir “L” şeklindeydi. Bunun içi büyük bir mersim ağacının erik ve kayısı ağaçları ile birleşerek gölgelediği geniş havuzlu ve hazneli bir avluyu oluşturmaktaydı. Yasemin ve günnasir² [yaban gülü] ile turunç, mandalin, potakal ve hurma ağacı

¹ talvar, Eski Anadolu Türkçesinde “çardak, kulübe” anlamındadır. Bkz.: Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara 1983, s. 201. Bu anlam TDK Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)nde de vardır.

² günnasir, Farsça “gül-i nesrîn”in Kıbrıs ağzındaki şeklidir. (M. Akar)

tabloyu tamamlardı. Yüz numara havlının sonunda, kümesin yanındaydı.” (1996: 118, 120)

Çok basit tarifi yapılan bir ev de yine Bafta, Saffet Hanımın evidir:

“Kapıyı girer girmez uzun koridorumsu bir düzlükten geçerek karşılıklı odalardan birine geçilirdi.” (1996:124)

Denктаş'ın Bafta bulunan doğduğu ev hakkında da verdiği bilgiler vardır:

“... bu küçük bahçeli, iki katlı, güzel, rahat, eski Türk evi ...” (1996: 123)

Kitapta, ev eşyası ve mobilyalardan fazlaca bahsedilmez. Ayfiban köyünde Muhtar Hasan'ın evindeki karyola ve çarşafklar ile ablasının Lefkoşa'daki evlerinde duran piyanosu, ninesinin seccadesi bunun birer istisnaları olabilir:

“... bana kalırdı dört sütunlu gelin yatağı. ... Günnasir ve yasemin kokardı çarşafşar ...” (1996:14)

“...Ablam için alınan piyano bu odanın [misafir odasının] en görkemli ve en az kullanılan möblesiydi.” (1996: 118)

“[Yılanlardan] “bir tanesi ninemin seccadesinin arasında uykuya dalmıştı.” (1996: 118)

Görölmektedir ki, "Muhtar Hasan'ın, yazın damında yatılan evi" ile "Lefkoşa ve Bafta olan Türk evleri", Sayın Denктаş'ın tasvirlerinde yer almaktadır. Çoğu ev sade bir şekilde tasvir edilirken, çocukluk evi detaylıca anlatılmıştır ve bu detayların satır aralarında yazarın hissetmiş olabileceği nostalji sezilebilmektedir.

2. Aydınlanma Araçları

Kıbrıs'ta evler, o devirlerde yağ kandili ve gaz lâmbası ile aydınlatılırdı:

“[Ayfiban'daki evde] Bir yağ kandilinin kokusu...”
(1996:15)

“[Ayfiban'daki evde] ... gaz lâmbalarının henüz yanmadığı o alaca karanlıkta...” (1996:13)

Yazar, yağ kandillerinin kokusu ve gerekliliği hususunu yazılarında betimlemektedir. Bu durum aslen, dönem göze alındığında son derece doğaldır. Kandil hayatın vazgeçilmezleri arasındadır ve bu nedenledir ki sadece karanlığı değil, insanların geçmişlerini de aydınlatan bir hatıratır âdeta.

3. Taşıtlar

Lefkoşa'da eskiden taşıt aracı olarak bisiklet, mahallî adı “karotsa” olan fayton kullanılırdı:

"... açık hava kahvehanesine bazan bisikletle, ..., bazan da karotsa ile giderdik. Karotsada benim yerim arabacının yanıydı. ... Karotsaların rağbette olduğu yıllardı." "Sarayönü denilen Atatürk Meydanının çevresinde, bugün taksilerin bekleştiği şekilde, karotsalar bekledi." (1996:41)

"Evin girişinde, merdiven altı vardı. Bisikletlerimizi oraya koyardık." (1996:118)

Yazar, ulaşımaya yönelik anılarını okura sunarken, "faytonların yerini taksilerin alması"nın belirtmesi, ister istemez bir hüüzün durumu ve belki gizil bir "ah çekme" olarak yorumlanabilir.

4. Ekonomi Türleri (Avcılık, Besicilik)

İnsanlık tarihinin en eski ekonomik kurumlarından biri de avcılıktır. Avcılar ya hayatı idame maksadıyla yaban hayvanlarını avlar, yerler veya mevcut birikmiş beslenme kaynaklarına veya canlarına tasallutta bulunan yaban hayvanlarını öldürürler. Bu faaliyetlerin ikincisi bir mal ve hizmet arzından çok, mevcudun korunmasına yöneliktir. Fareler de insanların gıda stoklarına ortak olan en önde gelen zararlılardır. Ayfiban köylüleri bir avcılık yönteminden yararlanıp fareleri tel kapanla tutar öldürürler:

“Benim köyde olduğum günlerde yatağın altındaki fare kapanının hiç fare yakalamadığından yakınırđı Hasan eniştem. Yakalanan farelerin başına kaynar su dökerek öldürdüklerini görmüştüm bir kez. Ondan sonra herkesten erken uyanır, yakalanan fareleri serbest bırakırdım.” (1996:15)

Fareleri yok etmenin bir yolu da bu işi evlerde yaşayan zararsız yılanlara havale etmekmiş:

“Bir yağ kandilinin kokusu, köşede yığılmış buğday yığınlarından fişkıran sıcak kokuya karışırdı ve tavan arasında oynaşırđı fındık fareleri. Arada sırada bir süzülme duyulurdu. Yılanın saldırısı ve çığlıklar atardı fındık fareleri! ... Saatlerce bu harekâtı izlerdim ve farelerle yılanlar arasındaki savaşın dehşeti içinde uyuyakalırdım.” (1996: 14-15)

İşte bu yararlı hizmetleri sebebiyle “kara yılanlar”a dokunulmazmış:

“Kömürlük, yılanları ve fareleri ile meşhurdu. Kara yılan uğurdu, onlara dokunulmazdı, fakat ‘batsali’ (karışık renkli) yılanlar zehirliydi.” (1996: 118)

Çiftçilerin farelerle tarihî mücadelesinde yine aslı görev yılanlara değil kedilere ait olmalıdır:

"Tekir adında kurşunî renkli bir kedimiz vardı. Güçlü kuvvetli bir kedi idi. Başlıca hünere kömürlükteki farelerin amansız düşmanı oluşuydu." (1996: 118-119)

Sayın Denктаş'a göre Kıbrıs Türkünün "silâha karşı merağı vardır." (1996: 21) Bu, soyunun özelliğı olduğu gibi belki adada can güvenliğinin sağlanması için gereklidir. Barış zamanında av silâhları ile avlanma bir nevî savaş talimidir. Başlıca av hayvanları tavşan, keklik ve cikladır³:

"Kutrafı'nın keklikleri daha iri olurlardı ve daha şakrak öterlerdi." (1996:105)

"Haldığımız evin bahçesini dolduran kara ciklalardan beş on tane vurup ev sahibine versem çok sevinir diye düşünüyordum." (1996: 21)

Tavşan vurmak için tüfek şart değildir. Bazı çobanlar, çoban değneğı ile de aynı işi yapabilirler:

"Halil enişte, çoban değneğı ile tavşan avlayışını anlatır," (1996: 105)

---

³ Cıkla, boz renkte, gagası sivri, böcek ve yere düşen kara zeytinleri yemeyi seven bir göçmen kuş türüdür. (Hakeri,1992:77). Göç yolu ada üzerinden geçtiğı için burada konaklar ve avlanırlar. Kebap, haşlama ve turşusu yapılarak yenir (Şanlıol, 1998: 127-128).

Ekonomi türlerinin o devirde en gelişmiş olanı hayvancılıktır. Kıbrıs Türkleri koyun, keçi, at, eşek, köpek, kedi ve tavuk beslerler:

“Halil enişte de çobandı fakat onun davarı koyun davarıydı.” (1996:16)

“Keçiler dağda serbest dolaşırlardı sabaha dek.” (1996:15)

“Ağıl kapısından içeri giren keçiler sağılır... kahvaltıdan sonra keçiler yine serbest bırakılırdı.” (1996: 15)

“Keçi sürüsünün peşinden koşmak başka zevkti.” (1996:16)

“At üstünde devriye gezerken İngilizce, Rumca okur, her alanda bilgisini artırmaya çalışırdı.” (1996:17)

“Kara burunlu boz eşeğin anırması bazan kırmızı ibikli horozun sabah müjdesinden evvel olurdu.” (1996:15)

“Ve toplanma yerine geldikçe köpekler dağılmaya başlardı tepelerin ardına.” (1996:15)

“O gün köpeğime maşa ile vurmuş beni çok üzümüştü.” (1996:118)

“Tekir adında ... bir kedimiz vardı.” (1996:118)

"Ben anneannemin kucağında, kedimi almadılar diye ağlıyordum." (1996:17)

Keçilerin boynuna çan takılırdı:

"Kara davar derlerdi keçi sürüsüne ve uzaktan çan sesleri, kopek havlamaları gelirdi güneş batarken." (1996: 13)

Yazarın canlı hayatına önem verdiği ve hiçbir varlığın acısına dayanamadığı anlaşılmaktadır. Farelere kıyamayıp serbest bırakması ve yılanların farelere saldırışını adetâ bir çatışma gibi yorumlaması bu düşüncenin bir delili sayılabilir. Diğer yandan, kedilerin fiziki özellikleri ve kuşların ötüşüne olan ilgisine ek olarak evcilleştirilmiş hayvanları tek tek sayması yazarın bir doğasever olarak yorumlanmasına ipucu oluşturmaktadır.

5. Beslenme ve Mutfak Kültürü

Süt ürünlerinin başında yoğurt gelir. Kıbrıs'ın yoğurdu, hele çömlek yoğurdu meşhurdur:

"Ninem bir çömlek yoğurdu masaya getirir" (1996: 104).

Kıbrıs Türk mutfak kültürü denince akla nefis macunlar gelir. Macun bazı meyve, çiçek ve nadiren bir kısım sebzelerden yapılan, misafirlere tatlı yerine ikram edilen bir yiyecektir. Özellikle taze ceviz, hurma, limon çiçeğinden,

karpuz kabuğundan, bal kabağundan yapılanları nefistir. Kitapta sadece iki yerde macun ikramından bahsedilir:

“Evlerine her gidişte bana macunların en güzelini ikram ederdi.” (1996: 63)

Sayın Rauf R. Denктаş’ın bu macun türlerinden kiraz, kabak ve bademden yapılanı sevdiğini eserden anlıyoruz:

“O güzelim kiraz, ceviz, kabak ve hele badem macunlarını da koyar mıydı buna.” (1996: 124)

Hellim de Kıbrıs'a mahsus, koyun ve inek, inek ve keçi sütünden yapılan bir peynirdir⁴ ve *hellim* denince Kıbrıs akla gelir. *Hellim* kahvaltıda yendiği gibi börek içinde ve makarna üstünde kullanılır:

“... keçiler sağılır, sütler büyük bir kazanda kaynatılır, hellim yapılır, sıcak ekmek sıcak hellim ve taze sütle yapılan kahvaltıdan sonra ...” (1996:15)

---

⁴ Sayın Dinçer Raif’in *hellim* ve Kıbrıs'ta üretilen *tarar peyniri*, *beyaz peynir*, *delikli peynir*, *gamze* (saç örgüsü) *peyniri* hakkında mahallinde yapılan derleme ve mülakatlara dayanan bildirisi bu alanda yazılan çok önemli yazılardan (Raif, 1988: 115-120). [Orijinali, DAÜ Kıbrıs Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü arşivinde bulunmaktaydı. 2000 yılında bu üniversiteden ayrılmamız üzerine “arşiv” yok edilmiştir. Ancak Kulüb’ün üyeleri arşivlerini yedekledikleri için bugün özel ellerde korunmaktadır.] Bir çeşit sert ve tuzlu peynir olan *hellim*, *hellimli bitta* (*hellim bittası*), *hellim böreği*, *hellim kebabı* ve *tavada hellimli yumurta* yapımında da kullanılır (Hakeri, 1992: 160).

"Dudu hala odun kömüründe, karasaçta hellim böreklerini ... hazırlamış." (1996:76)

"Halamin kara saçta yaptığı hellim böreklerinin benzerini yapacak biri yoktu... Ara sıra Lefkoşa'ya geldiğinde kendisinden bekleneni yapadı, derhal köyden getirdiği yerli unu ile hellim böreklerini hazırlar ve ..." (1996: 76)

Makarna üzerine hellim yerine Kıbrıs Türk ağzında "nor" denilen *lor peyniri* de konur:

"Hasan eniştenin Dudu'su da norlu el makarnası hazırlamıştı." (1996:76)

Türk mutfağının önemli hamur işlerinden olan börek ve çeşitleri Kıbrıs'ta da daima mevcut olmuştur:

"... halamin benim için hazırladığı köy böreklerini..." (1996: 20)

" börekleri yerken konu hep ..." (1996: 77)

Erişte veya Kıbrıs ağzındaki adıyla "el makarnası" da orada mevcuttur:

"... el makarnasını koyardı." (1996: 20)

"... norlu el makarnasını hazırlamışlardı." (1996: 76)

Et yemeklerinin en rağbette olanı kebab da kitapta yerini almıştır:

“Kebapları, börekleri yerken...” (1996: 77)

Kadınlar hamamının yiyecekleri arasında *yalancı dolma* da vardır:

“Kadınlar hamamında yediğim dolmaların tadı hâlâ ağzımda desem yeridir.” (1996: 92)

Sebze yemekleri ve salatalardan sadece haşlanmış kabak ile böğrölce yemeğinin adları zikredilmiştir:

“Haşlanmış kabak ve böğrölce yiyecektik.” (1996: 104)

Ayfiban'da kavun, karpuz ve domates yetiştirilir:

“... akşam üstü bostana giderek kavun karpuz toplardık.” (1996: 16)

“... topraklı domatesleri dişlerken...” (1996: 16)

Bu örneklerden, yazarın yerel yemek kültürünün bilincinde olduğu anlaşılmaktadır.

6. Giyim, Kuşam, Süs

Sayın Rauf R. Denктаş'ın dedesi “şehherli” [yani Lefkoşalı] Mehmet Efendi fes giyer, yasemin dalından ağızlık kullanır, sigarasını amber rengindeki fitilli çakmak ile yakar (1996: 131). Bunlar, Lefkoşalı tiryaki beylerin aksesuarlarıdır. Genç kızlara da ikram için yasemin ve ful çiçeklerinden yapılmış kolyeler takılırdı:

"Eve girip yerimizi aldıktan sonra yasemin ve fullardan oluşan kolyeler kızlara verilir, tatlılar ve kahveler dağıtılır..." (1996: 124)

Bu alıntı, bay-bayan sosyalleşmesine de ışık tutar niteliktedir.

7. Halk Hekimliği

Kitapta halk hekimliği ile ilgili en garip tedavi, ağlayan çocuklara karşı uygulanan tedavi şeklindedir:

"Annem öldükten sonra acı acı ağlandığım günlerde komşular ... okunup üfürülmüş deve fişkısını ağzıma attıklarını ballandıra ballandıra anlatır durur." (1996: 92)

"Kırkayak, böğ ve çiyarla salancı zehirli yılanlar ... yılda birkaç kişinin hayatına mal olurlardı. Bunları tanımak ve zehirlerine karşı alınacak tedbirleri bilmek gerekirdi. Halil enişte bu konuda uzmandı." (1996: 105)

Bu alıntılar ile birlikte, halk hekimliği konusunun "abes ile faydalı" arasında gidip gelen bir çizgide olduğuna dair bir sezgi meydana gelmektedir.

8. Halk İnançları; Törelere, Âdetler, Gelenekler, Görenekler

Kıbrıs Türk halkının en millî inancı, Kıbrıs'ın bir Türk vatani olduğuna dair sarsılmaz inancıdır:

“7 yaşına kadar beni dedem Şehirli Mehmet büyütmiş. Eskinin hikâyesini hep ondan işittim. 1878'de Türk bayrağının gönderden indirilişini, İngiliz bayrağının çekilişini yaşamış, ‘Osmanlı yamandı... Gittiler ama yine gelecekler... Ben göremeyeceğim ama sizler göreceksiniz’ derdi. O gün, Rumların taşkınlığını, bu yüzden Rumlarla Türkler arasında kan akmasına ramak kaldığını o günün acısını duyarak anlatırdı. ‘Yine gelecekler’... Hep buna inanarak yaşayacaktık, çünkü Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğunu biliyorduk.”
(1996: 18)

“Kıbrıs, tarihin hiçbir döneminde Yunanistan'ın olmamıştı. Fakat Yunanistan Kıbrıs'a doctor, öğretmen, papaz, avukat göndermek suretiyle Kıbrıs'ta Yunanlık davasını canlandırıyor.” (1996: 18)

“Dedem söylediklerini sık sık ‘Biz bayrağın gönderden indirilişini gören bahtsızlar... Ancak Osmanlı geçici olarak çıktı Kıbrıs'tan... Gelecekler, yine gelecekler...”

Ben görmeyeceğim, fakat siz göreceksiniz" sözleri ile noktalandı." (1996: 34)

Büyükleri ziyaretle duasını almak âdettendi:

"Babam, köyüne ve çok fakir olan aile kökenine bağlılığını bize de aktarmaya çalışırdı. Lefke'ye ayda bir kez Kaza Mahkemesi'ne riyaset etmek için gittiğinde, yaşlı ve fakir teyzesini muhakkak ziyaret eder hatırını sorar, duasını alırdı." (1996:19)

Bir sıkıntıdan, büyük bir borçtan kurtulmak isteyen kurban adardı:

"... evi 450 Kıbrıs Lirasına, sanırım 1932'lerde almıştı. 1841'de ölmezden az önce evin borcu ödenmişti. Kurtuluşun onuruna, aldığı kurbanı kestirmiş, ben ... tanıdık muhtaçlara kesilen et parçalarını dağıtmıştım." (1996: 118)

Su içene yılan bile dokunmaz inancının farklı bir ifadesi:

"Bir defasında, elimdeki hava tüfeğimle suya gelen bir kuşa nişan almıştım. Hasan eniştem 'vay, vay, vay' diyerek yerinden fırlamış, tüfeği elimden almıştı. 'Oğlum su içen kuşa silâh atılır mı hiç, yılan bile atılmaz... Allah kimseyi susuz brakmasın... Suyu gelen canlıya zarar verilmez' demişti." (1996: 16)

Kadınlar çok ağlayan çocuklara iyi gözle bakmazlar, onun, ağlaması ile ailesine ölüm getireceğine inanırlar:

“Annem öldükten sonra acı acı ağladığım günlerde komşuların ‘Ağzını aç aça ağlayıp durdu, annesinin ölümüne neden oldu, böyle devam ederse babasını da yiyecek’ diye ...” (1996: 52)

Annesiz kalan bebeklere süt anne bulunur, sütlü anneler de bu yetimi sevabına emzirirler:

“Galiba bana bir de süt anne bulmuşlar.” (1996: 92)

“Ben büyüdükten sonra süt annemin çoğaldığını gördüm. Galiba bize uğrayan her emzikli kadın ben ağladıkça beni emzirmeyi insanlık görevi bilmiş. Allah hepsinden razı olsun.” (1996: 92)

Kıbrıs Türkleri, çocuklarının Türklerle, hatta ada Türkleriyle evlenmesinden hoşnut olurlar:

“[İstanbul'da okuyup doktor olan] ... Cahit ağabeyimin doctor olup adaya dönmesini ve Aydın'ın annesi Sacide ile evlenmesini bekleyip durmuşlardı. Ağabeyim diplomasını alır almaz Türk tabiyetine geçip orada evlenince konu, herkes için sessiz bir öfke ve protesto hâline dönmüştü.” (1996: 77)

"Babamın ikinci büyük üzüntüsü, Cahit ağabeyimin yazdığı bir mektuptan ablamın da evlenerek Türkiye'de kalma kararını öğrendiği gün oldu. Babamın bu kadar yıkıldığını hiç görmemiştim." (1996: 106)

Birbirini yakından tanıyan aileler arasında "beşik kertmesi"ni "iç güveyiliği" andıran dönürlükler de vardır:

"Sağlıklı ve güzel bir kız çocuğu doğduğu an, benim yengem, Aydın'ın anne annesi tarafından 'işte nişanlın" diyerek kucağıma vermişti... 9 yaşındaydım ve 14 yıl sonra, çocuk denecek yaşta bir kızla, "18 yaşına gelmeden evlenmeyiz" sözünü vererek nişanlanmıştık... ve ben artık bir nevi iç güveyisi olarak Aydın'larda kalacaktım." (1996: 77-78)

Şehirlerde, kadınlar ve erkekler hamama giderler. Hamam, kadınlar için sadece bir temizlenme yeri değil, aynı zamanda bir eğlenme yeri, bir klüptür (TDK'ye göre: kulüp). Çocuklar da belli yaşlara gelince erkekler tarafına terfi ederler:

"Yedi yaşına kadar teyzem ve arkadaşları ile birlikte kadınlar hamamına gderdim. O yıl, son oldu. Kadınlar artık erkeklerin kısmına gitmem gerektiğine karar verdiler. Bu diskriminasyon çok ağırıma gitmişti. Kadınlar hamamında yediğim yalancı dolmaların tadı hâlâ ağızımda desem yeridir. Erkekler tarafında bu tür

lüks yoktu ve erkekler tarafında ilgimi çekecek anatomi örnekleri de yoktu!” (1996: 92)

Ayfiban'da çamaşırlar Karkot deresinin kenarında, taşlar üzerinde, tokaçlarla döğerek yıkanır, tıpkı Anadolu köylerinde olduğu gibi:

“Kadınlar taşlarda çamaşır tokuçlar...” (1996: 13)

Kıbrıslı Türk ailelerinin, özellikle hanımların asırlardır değişmeyen bir damak tadı, millî bir âdeti var: Kahve içmek. Japon hanımların yeşil çay hazırlanmasında gösterdiği itina ve hazzı Kıbrıslı kadınlar da kahve yaparken, hele içerken gösterirler. Onları mutlaka seyretmek gerekir. Kahve, Kıbrıs'ta sadece bir içecek değil, bir meclis, bir haberleşme vesilesi, bir dinlenme vakti, nefis macunların suya bandırılıp tadılma zamanıdır⁵. Kahve sevmeyen de içtimaî bir suç işlemiş gibi kınanır:

“Saffet hanımın evinde kahve asla içilmemeliymiş ve bir daha gelmesin diye kahvenin içine büyülü pis şeyler koyarmış. Benim merakım büsbütün artardı.

---

⁵ Kıbrıs Türklerinin kahve kültürü hakkında ayrıntılar içeren bir bildiri vermiştik. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Milletlerarası VIII'inci Türk Halk Kültürü Kongresi'nde (İzmir, 21-24 Kasım 2011), “Kuzey Kıbrıs'ta ve Bosna'daki Kahve Kültürünün Bazı Unsurları / Some Elements of the Coffee Tradition in Northern Cyprus and Bosnia” başlıklı bir bildiri sunmuştuk. Bu kongrenin bildirileri ilgili bakanlık tarafından, 2019 yılında ekitap olarak yayımlandı (s. 435-452): ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/68273,8-4-gelenek-gorenek-ve—inanclarpdf.pdf?08 Erişim: 17.06.2021.

[Kahvenin yanına] o güzelim kiraz, ceviz, kabak ve hele badem macunlarını da koyar mıydı? Ablam beni üzmem için 'tabii koyar' der ve Saffet hanımlarda su bile içmememi önerirdi." (1996: 124)

Bir de kahvehaneler var, bütün Osmanlı topraklarında, Kıbrıs'ta da. Kahvehaneler öfkeli, sinirli beylerin bir nevi sığınağıdır:

"Dedem her yönü ile ilginç bir kişiydi. Nenemin bitmeyen saldırı ve eleştirileri karşısında 'lâhavle' diyerek bir kerteye kadar sabreder, ondan sonra içinden çıkar ve söyleyeceğini söyler, kapıyı vurup kahveye giderdi. Birkaç saat sonra geri geldiğinde her şey unutulurdu." (1996: 131)

"Günlük çarşı işini dedem yapardı. Nenem onun dönüşünü sanki pusuda beklerdi. Sepet boşaltılmaya başlar başlamaz 'Bak aldığım salatalığa... Bu da domates mi? Şu ete bak, hep yağ, hep letsa (etsiz deri)' diye dedemin sinirlerini harap ederdi. Dedem bir süre 'lâhavle' çekerek bekler; nenemin eleştirileri devam ettiği taktirde sepetteki son bir iki eşyayı olanca gücü ile yere atarak küfürü basar ve kahveye yollanırdı. Nenem arkasından 'Çabuk et... Kahve yerinden kaçmasın' diye son iğnesini saplardı." (1996: 132-133)

“Bu kez nenem ‘sen zaten hangi işi yüzüne gözüne bulaştırmadan yapabildin ki...’ diye son salvosunu atıverdi. Dedem ‘lâhavle’ diyerek kahveye tavla oynamaya gitti.” (1996:135)

Kıbrıslı erkek Türkler içki içerler:

“Çağdaş hekimliğin de içkinin zerresini sağlığa zararlıdır diye yasakladığı bir çağda, büyüklerimiz içki âlemleri ile öğünürlendi. Birçok yuva içki nedeniyle yıkılmaktaydı. Birçok suçun arkasında ‘içkiliydim’ mazereti vardı.” (1996: 64)

Yazarın vatan ve millet sevgisi, bazı gelenekleri faydalı bulup bazılarına şüphe hatta ürperti ile yaklaşması, betimlemelerinin satır aralarında kendilerini okura hissettirmektedir.

9. Fal, Büyü, Rüya Yorumu, Mezar Ziyareti

Bazı Kıbrıslılar büyüye ve fala fazlaca inanırlar; inanmasalar da ilgi duyarlar. *“Ülkede büyücülük, falcılık yasadır”* (1996: 19) olmasına rağmen bazı bölgenin bu yolla canı yandığı da görülür (1996:19). Pek çok insan büyüden korkar:

“... Çünkü Saffet Hanım kahve içen misafiri sevmezmiş ve bir daha gelmesin diye kahvenin içine büyüdü pis şeyler koyarmış.” (1996: 124)

En yaygın fal, kahve falıdır:

"O gün Kadriye Hanım kahve falıma da baktı. Bu konuda ün yapmıştı. Ben fala inanmıyordum fakat Kadriye hanıma inanmamak da olmazdı" (1996: 63)

Rüyalar ve yorumu ile ilgili olarak, *rüyada uçtuğu görülen hasta ölür* şeklindeki bir bilgiye ulaşıyoruz:

"Rüyalarım da hep zenginleşmiş modernleşmiş köyler, Tahir Ağa'nın veremi atlatıp sağlığına kavuştuğunu görürdüm. Ve sık sık, kanatlanmış, kuş gibi uçtuğunu görürdüm. Bu rüyalarımı ertesi sabah, dağ yolunda anlattığımda etraftan 'hayırdır inşallah' sesleri gelirdi. Tahir Ağa hakkındaki rüya ise hiç iyiye alâmet sayılmazdı. ... Nasıl ki, bir yaz gecesinde, Tahir Ağa Elâsu'dan Ayfiban'a tırmanırken düşüp kalacak ve yaşamını noktalamış olacaktı ..." (1996: 20)

Dinî günlerde dallar ve çiçeklerle yakınların mezarları ziyaret edilir:

"Mersin dallarının arasına çiçekler koyar mezarlığa götürürdük dini günlerde..." (1996: 35)

Yazarın fal ile arasının pek de iyi olmamasına karşın toplumla uyumlu olmak ve gönül almak maksadıyla yerel kültüre uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

10. Halk Edebiyatı, Halk Dili

Kitapta yer yer Kıbrıs Türk ağzından aktarılan ifadeler yer alır. Bunlar aynı zamanda yazarın kimliğini belirten ipuçlarıdır:

“*Seneler geçtik sonra...*” (Hayatım adlı şiirden.
1996:27)

“*pirili*” (bilya, 1996:131-137)

“*Domuzun kuyruğunu kırk yıl mengineye koymuşlar,
yine doğrulmamış.*” (1996: 136)

“*günnasir*” (1996: 20)

“*cikla*” (1996: 21)

“*şehherli*” (1996: 33, 131)

“*macun*” (1996: 63)

“*karotsa*” (1996: 41)

“*hellim*” (1996: 104) vd.

Kıbrıs'ın bir de Midas isimli mahallî kahraman(!)ı vardır. Bu zât, Sayın Rauf R. Denктаş'ın Ayfiban köyü muhtarı Hasan Efendiyi vurarak öldürmüştür:

“*...Ayfiban muhtarı Hasan enişteyi, Midas lâkabi ile
anulan, vaktiyle kendisinde çobanlık yapmış, davar*

hırsızlığından 4 yıl hapis yatmış birisi Lefke'ye giden dağ yolunda vurarak öldürmüştü." (1996:25)

"Midas'ın ölümü", *Karkot Deresi*'nde ayrı bir başlık altında anlatılmıştır:

"Midas, biz köyde tatilde iken, şartlı olarak hapisshaneden serbest bırakılmış ve Kara Hasan'a haber yollayarak 'Hakim Bey köyden gider gitmez kendini yok bil' demişti. Midas'ın dört yıl hapisliğini gerektiren davada Midas'ın çaldığı hayvanları Trodos Dağlarında bulmuş, Midas'ın mahkûm olmasını sağlamıştı. Midas bunu affetmemiş Kara Hasan'ı öldürerek dağa kaçmış, başka kaçaklarla buluşarak dört yıl dağların efesi olmuştu. En sonunda yakalanıp mahkûm olmuş ve idam edilmişti." (1996: 29)

Midas bir şakî olmasına rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ü sever. Bu husus yine Sayın Rauf R. Denktaş'ın şahitliği ile sabittir:

"Midas'ı, Hasan eniştemin yanında genç çobanken hatırlarım hep. Yağız, mert bir delikanlıydı. Benden hep, 'Aha o şiiri ki Mustafa Kemal söyler' diyerek İbrahim Alâettin Gövsa'nın Kurtuluş Kavgası şiirini isterdi." (1996: 29)

Yazar, Kıbrıs Türk ağızını yer yer kullanmıştır. Yerel kültüre olan yakınlığına rağmen milli bilinci de son derece hissedilir bir durumdur. Kıbrıslı bir haydutun bile Türk Kurtuluş Savaşı Başkumandan'ına olan ilgi ve sevgisini anlatarak; milli duygularını bir kez daha okura göstermiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Türk halk bilimi araştırmalarında, özellikle halk bilimi unsurlarının tarihî boyutunu tespit için yazılı kaynakların, anıların önemine dikkat çekmek için yapılmıştır. Kıbrıs Türk halk kültürü üzerinde yapılacak araştırmalarda mahallî gazette, dergi, hatıra ve her çeşit basılı evrakın önemi unutulmamalı, bu türdeki eserler de vakit geçirmeden ciddiyetle taranıp, fişlenip millî arşivlere destek sağlayacak malzeme mutlaka temin edilmelidir.

Yazılı, basılı nesnelere fişlenirken sadece Kıbrıs Türklerine has halk bilimi unsurları belirtilmelidir. Çünkü Kıbrıs Türkleri de Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Türklerinin kardeşleridir ve tahminimizce kültür unsurlarındaki farklar aysbergin uçları kadar olmalıdır. Bu sebeple iki kat dikkatli çalışmayı gerektirir.

Sayın Rauf R. Denктаş'ın, *Karkot Deresi*'nde bize ulaştırdığı tarihî halk bilimi unsurları, şehirde büyüyen zekî bir Türk çocuğunun dikkatle gözleyip tespit ettiği, yıllarca

hafızasında koruduktan sonra kitaplarında kullandığı değerli unsurların bir bölümüdür.

Kaynaklar

- Denктаş, R. R. (1996). *Karkot Deresi*, 1. Baskı, Lefkoşa: Kıbrıslı Yayınları.
- Dilçin, C. (Düzenleyen). (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 503.
- Hakeri, B. H. (1992). *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi*, C. I, Lefkoşa: Kıbrıs gazetesinin armağanıdır.
- Harman, D. (1996). "Sunuş", Rauf R. Denктаş, *Karkot Deresi*, 1.Baskı, Lefkoşa: Kıbrıslı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara.
- Raif, D. (1988). Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Peynircilik ve Hellim Üzerine Tespitler, *I.Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları Kolokyumu Bildirileri*, Gazimağusa, 21-22 Mayıs 1998, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü Yayını.
- Şanlıol, M. (1988). Tuzla Köyünde Avcılık Kültürü ve Mutfak Üzerine Tespitler, *I. Kıbrıs Türk Halk Mutfağı ve El Sanatları Kolokyumu Bildirileri*, Gazimağusa, 21-22 Mayıs 1988, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Türk Halk Kültürünü Araştırma Kulübü Yayını.

Dinî Motifli ve Destansı Bir Halk Hikâyesi: Kız Mevlûdi Üzerine Bir İnceleme

Orhan AY*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 02 Eylül 2021 / 02 September 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Eylül 2021 / 19 September 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: *Hikâye-i Kız Ma'a Cuhûd, Kesik Baş, Dâsitân-ı Gügercin, Hikâye-i İslâm Yahûd* gibi anonim olan dinî motifli ve destansı halk hikâyeleri halkın zevk ve anlayışının yanı sıra dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren önemli edebî ürünlerdir. Makalemizin konusunu teşkil eden bu tarz hikâyelerden biri olan *Kız Mevlûdi* adlı destansı hikâye müstakil tarzda yazılmıştır. Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belli olmayan hikâyenin bilinen üç farklı nüshası mevcuttur: Elimizdeki nüsha *Kız Mevlûdi* adı altında

---

* Öğretmen, İsmail Fakirullah Anadolu Öğretmen Lisesi, Siirt / TÜRKİYE
İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. orhanedeb_56@hotmail.com.
<http://orcid.org/0000-0002-5836-8911>
DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2002

1339/1915 tarihinde Dersaâdet'te Yusuf Ziya Matbaası'nda müstakil risale şeklinde basılmıştır. Bu nüshanın diğer iki nüshayla benzer birtakım yönleri olmakla birlikte onlardan daha hacimli, sade ve derli topludur. Ayrıca dili de diğerlerine göre günümüz Türkçesine daha yakındır. Çalışmamızda *Kız Mevlûdi*'ni transkripsiyonlu metniyle beraber içerik, dil ve üslup özellikleri açısından tahlil etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Mevlit, Mevlûd, Halk Hikâyesi.*

A religious-motif and Epic Folk Story: An Anagraph On *Kız Mevlûdi*

Abstract: Anonymous religious-motif and epic folk stories such as *Hikâye-i Kız Ma'a Cuhûd*, *Kesik Baş*, *Dâsitani Gügercin*, *Hikâye-i İslam Yahûd* are important literary works that provide information about the socio-cultural structure of the period as well as the pleasure and understanding of the public. *Kız Mevlûdi*, written in a detached style, is the main subject of this article. There are three known copies of the story, which are unclear when and by whom it was written: The copy used in this study was printed in the form of a detached tractate at Yusuf Ziya Printing House at Dersaâdet in 1339/1915 under the name of *Kız Mevlûdi*. Although this copy has some features similar to the other two copies, it is bulkier, plainer, and well-preserved. In addition, its language is closer

to modern Turkish. In the study, *Kız Mevlûdi* was analyzed with its transcribed text with content, language, and stylistic characteristics.

Keywords: *Mawlid, Mawlud, Folk Story.*

Giriş

Mevlid ve *mevlûd* sözcükleri galat-ı meşhur olarak birbirlerinin yerine kullanılmalarına rağmen farklı anlamlara gelen iki ayrı terimdir. “*insanın doğduğu yer, doğma, dünyaya gelme, doğum zamanı*” (Devellioğlu, 2004: 636) anlamlarına gelen ‘Mevlid’ sözcüğü zamanla halk arasında Hz. Muahammed’in doğum günü ve mucizelerini anlatan eserlerin genel adı olmuştur. Mevlûd ise, “*yeni doğan çocuk*” (Türkçe Sözlük, 2011: 1669) demektir. Cariye olarak satılan fakir bir kız çocuğunun Hz. Muhammed’in yardımıyla özgürlüğüne kavuşmasını konu edinen manzum bir eser olan *Kız Mevlûdi*, işlenen konu yönü göz önünde burlundurulduğu takdirde eserin adının içeriğiyle anlamsal olarak örtüştüğü görülecektir.

Kız Mevlûdi şekilsel özellikler yönüyle mevlitleri andırır ancak bu bir mevlit değil yoksul bir kızın serencamını anlatan manzum bir hikâyedir. Hikâye, klasik mevlitlerde olduğu gibi besmele, hamdele ve salvele bölümleriyle başlar. Hikâye müellif tarafından okura nasihatlerin edildiği bölümden sonra yoksul olan Müslüman bir ailenin dinlerini değiştirmeme

pahasına kızlarını mecburiyetten cariye olarak satmaları ve fakirliğe sabretmelerinin mükâfâtı olarak Hz. Muhammed'in bir kurtarış mucizesiyle kızın özgürlüğüne kavuşmasını konu edinir.

1. Hikâyenin Tanıtımı

1.1. Hikâyenin Nüshaları ve Adı

Kız Mevlûdi hikâyesinin bilinen üç nüshası bulunmaktadır: Üzerinde çalışma yaptığımız nüsha H.1339 tarihinde Dersaâdet'te Yusuf Ziya Matbaası'nda matbu şekilde basılmıştır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Y.520'de bulunan mecmuanın 19b-39a sayfalarında yer alan kısım ile Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 4339 numarada kayıtlı mecmuanın 64a-74b sayfaları arasındaki kısım hikâyenin diğer nüshalarıdır. Hikâyenin adı, Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasında *Hâzâ Hikâyet-i Kız Ma'a Cühûd*, Süleymaniye Kütüphanesi nüshasında *Hâzâ Hikâye-i Ğarâib* şeklinde geçmektedir. Elimizdeki matbu nüshada ise eserin ismi *Kız Mevlûdi*'dir. Ersoylu, *Kız Destanı (Hâzâ Hikâyet-i Kız Ma'a Cühûd)* adıyla hikâyenin Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasını yayımlayarak Süleymaniye Kütüphanesi nüshası arasındaki farkları vermiştir (Ersoylu, 1996: 56-66). Bu nedenle tekrara düşmemek için makalemizin konusunu teşkil eden *Kız Mevlûdi* nüshasını sadece

Ersoylu'nun yayımladığı nüshayla genel anlamda karşılaştırmakla yetineceğiz. Zira nüsha farkları başlı başına ayrı bir çalışmayı oluşturacak kadar hacimli olduğundan çalışmamızın yetki sınırları buna müsait değildir. Üzerinde çalışma yaptığımız *Kız Mevlûdi* nüshasında mevcut olan 1-12, 22-24, 35, 120, 129, 130, 133, 143, 146, 147, 161, 163, 166, 168, 175, 180, 184, 186, 192-194, 205-208, 215, 217, 218, 226, 254-256, 265, 268, 269, 272-274, 289-291, 298, 317-319, 355-370 numaralı 73 adet beyit Ersoylu'nun yayımladığı Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasında yoktur. Her iki nüshanın da tapatıp aynı olan beyit sayısı toplam 5 adettir. Geriye kalan beyitlerde ise çok sayıda kelime farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıklara birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

Yüz altun dağı virdi eliñe

Aldı kız altunı gitdi yoluna (Kız Mevlûdi, b.s. 297)

Durdı kız altunı pes aldı ele

Tapu kıldı yiğide girdi yola (Ersoylu, 1996: 19)

Diñle imdi bir mu'cizât diyeyim

Ol Muḥammed mu'cizâtın söyleyeyim (Kız Mevlûdi, b.s. 15)

Dinle imdi ideyim bir mu'cizât

Muṣtafâ'dan ol Resûl-i kâinât (Ersoylu, 1996: 5)

Ol nigârı çünki evde gördüler

Üçü dahı şād olup sevindiler (Kız Mevlûdi, b.s. 308)

Ol nigârı çünki evde gördüler

Ol murâda atasıyla anası sevindiler (Ersoylu, 1996: 20)

Netice olarak fakir bir kızın cariyelikten azat olmasını konu edine bu hikâye sözlü gelenek ürünü olduğundan halk arasında dilden dile farklı coğrafyalarda yayılmıştır. Böylece kurgusal mantık benzer olmasına rağmen olay örgüsünün de farklılık arz ettiği hikâyenin zamanla birbirinden farklı varyantları oluşmuştur.

1.2. Sebeb-i Telif

Kız Mevlûdi hikâyesinin kimin tarafından yazıldığı belli olmamakla beraber giriş kısmında *Destân-ı Kız ve Sebeb-i Te'lif* başlığı bulunmaktadır. Yazar giriş kısmında bir hikâye anlatacağını belirterek okurdan dua ister. Ardından yazılış sebebine geçer:

Bir hikâyet ideyin diñle anı

Terk itme gör du 'â'nızdan siz beni (7)

Müellif hikâyenin devamında yoksulluğa, sıkıntılara sabredilmesi gerektiğini belirterek okura çeşitli nasihatlerde bulunur. Hikâye kısaca ailesini fakirlikten kurtarmak için kendisini köle olarak satan inançlı bir kızın sabrının mükâfatı olarak Hz. Muhammed'in bir mucizesiyle azat olması yani yeniden doğmasını konu edinir:

Bu şoyluluk mertebesin kılam 'iyān
Şabr iden gör neye irişir diñle sen (7)

Her kim ki bu dünyāda yoħsulluğa
Şabr kıldı lāyık oldu ıulluğa (12)

Diñle imdi bir mu 'cizāt diyeyim
Ol Muħammed mu 'cizātın söyleyeyim (15)

Bu şoyluluk mertebesin kılam 'iyān
Şabr iden gör neye irişir diñle sen (7)

Her kim ki bu dünyāda yoħsulluğa
Şabr kıldı lāyık oldu ıulluğa (12)

1.3. Yazılış Tarihi

Her ne kadar Kız Mevlûdi, Kesik Baş, Dâsitân-ı Gügercin, Hikâye-i İslâm Yahûd gibi anonim olan dinî motifli ve destansı halk hikâyelerinin ne zaman yazıldıkları kesin olarak belli olmasa da bu tür halk hikâyelerinin toplum tarafından benimsenip meclislerde okunmasına zemin hazırlayan asıl etken Hz. Muhammed'in doğumu ve mucizelerini anlatan mevlitlerdir. Mevlitler Müslüman halkın Hz. Muhammed'e olan sevgisi sebebiyle çok eski

dönemlerden beri çeşitli merasimlerde, düğünlerde ve bayramlarda okunmaktadır. “*Mevlid tes’idinin başlaması 604/1207 yılında Erbil’de Atabeğ Muzaffaruddîn Gökbörü tarafından tertip edilen mevlid merasimidir. Bu adet sonrası diğer İslam ülkelerine yayıldı.*” (Okiç,1975:23)

Mevlitlerin meclislerde okunması halkın teveccühünü kazandığından zamanla *Kız Mevlûdi* gibi halk hikâyeleri de mevlit tarzında yazılarak halkın neşe ve mutluluğunu yansıtan çeşitli merasimlerin yanı sıra kıraat meclislerinde de okunmaya başlanmıştır. Bu tür eserlerin ilk olarak hangi dönemlerde ortaya çıktıkları tam olarak belli değilse de hangi dönemlerde yazılmış olabileceğiyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kıraat meclisleri hakkında araştırma yapan Öztürk, okuma toplantıları için yazılmış mevcut en eski hikâyelerin XIII-XIV. yüzyıllardan kalma el yazması kitaplar olduklarını (2007: 403), Ersoylu ise bu tür hikâyelerin XIV-XV. yüzyıllarında yazıldığına dair görüşlerin yaygın olduğunu belirtmektedir (1996: III). Bu görüşlerden yola çıkacak olursak *Kız Mevlûdi* hikâyesinin ne zaman kaleme alındığına dair eserde belirli bir tarih geçmediğinden XIII-XV. yüzyıllarda yazıldığı düşünülebilir.

1.4. Beyit Sayısı

Kız Mevlûdi hikâyesinin giriş kısmı ve sebab-i te'lif 15 beyit, asıl hikâye 293 beyitten oluşmaktadır. Hikâyenin sonundaki 62 beyitlik kısımda ise hikâyeden çıkarılacak dersler, müellifin dönemin kötüye giden yönlerine dair eleştirileri ve okurdan dua talep edişi yer almaktadır. Böylece *Kız Mevlûdi* nüshasında toplamda 370 beyit yer almaktadır. Aynı hikâyenin Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshası 288, Süleymaniye Kütüphanesi nüshası ise 276 beyitten oluşmaktadır.

2. Kız Mevlûdi Hikâyesinin Yapı Unsurları

2.1.Olay Örgüsü

Kız Mevlûdi'nin olay örgüsü klasik hikâye yapısına uygun bir şekilde kronolojik bir sıralamayla birden fazla sürükleyici olayın sebep sonuç ilişkisi içerisinde birbirlerini tamamlamasıyla oluşmuştur. Buna göre olay örgüsü şöyle şekillenir: Müslüman olan fakir bir aile, zengin bir Yahudi tarafından para karşılığı dinlerini değiştirmeye zorlanır. Aile, dinden dönmeyi reddederek açlıktan ölmek için kızlarını cariye olarak satmak zorunda kalır. Ardından kızlarının kurtuluşu için Hz. Muhammed'in ruhaniyetinden yardım dilerler. Hz. Muhammed kızın efendisinin rüyasına girerek ondan kızını özgür bırakmasını talep eder. Gördüğü rüyanın

etkisiyle kızın efendisi kendisine yüklü miktarda altın vererek onu ailesine gönderir. Böylece para karşılığı dinlerini değiştirmeyerek açlık ve yoksulluğa sabretmenin mükâfatı olarak Hz. Muhammed'in bir mucizesiyle cariye kız özgürlüğüne kavuşur ve ailesi sıkıntılardan kurtulur.

2.2. Kişi (Şahıs) Kadrosu

Hikâyemizin karakteri ve başkahramanı fakir bir aile kızıdır. Kızın babası din değiştirme karşılığında malının yarısını kendilerine vereceğini teklif eden Yahudi'ye karşı çıkmayarak hanımıyla bu durumu görüşeceğini söyler. Baba, hanımını din değiştirme konusunda ikna etmeye çalışır. Kız, şaşırtıcı bir tepki göstererek miskinlikten kurtulmak için dinlerini değiştireceklerine kendisini cariye olarak satmalarını teklif eder. Böylece hem dinini kurtarmış olur hem de ailesinin açlıktan ölmemesi için kendisini feda ederek aynı durumda olan pek çok kimsenin yapamayacağı büyük bir fedakârlık örneği sergiler. Bu nedenle olay örgüsünü şekillendiren hikâyenin kahramanı olan kız bir karakterdir. Hikâyenin diğer kişileri olan kızın babası ve annesi, Yahudi adam ve kızını satın alan kör adam ise birer tiptir. Bu kişiler, ait oldukları toplumsal sınıfla aynı özellikleri taşıyan ve bu özellikleri en belirgin şekilde temsil eden şahıslardır. Bunlar olaylarla karşılaştıklarında toplumda karşılığı olan gerçek kişilerle büyük benzerlik gösterdiklerinden birer tiptir.

2.3.Yer

Olay hikâyede belirtildiği üzere Şam şehrinde geçmektedir. Hikâyemizde olduğu gibi pek çok gizemli hikâyede adı geçen ve asıl adı Dımeşk olan Şam şehri Osmanlıların İstanbul, Edirne, Bursa, Kahire, Bağdat, Selanik gibi en önemli şehirleri arasında yer almakta olup Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Buzpınar, 2010: 318). Aşağıdaki beyitlerde geçtiği üzere hikâyenin başında olayın Şam şehrinde geçtiği belirtilmiştir:

Şehr -i Şām 'da vardı hem bir cuhūd

Mālī esbābisi idi ol cuhūd

Bir Müslümān kōnşu idi ol ite

Ol Yehūdī mel'ūne ol la'nete

2.4.Zaman

Hikâyenin ne zaman gerçekleştiğine dair bir bilgi yoktur, zamanı belirsizdir.

3.Kız Mevlûdi Hikâyesinin Şekil Özellikleri

3.1. Nazım Şekli

Kız Mevlûdi mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eser, ıstilahî anlamda Hz. Peygamber'in doğumu ve mucizelerini anlatan mevlit türüyle aynı şekilsel özelliklere sahip olmakla

birlikte bir mevlit olmayıp fakirlikten ötürü ailesi tarafından cariyeye olarak satılan bir kızın serencamını anlatan bir halk hikâyesidir. Hikâye içerik olarak her ne kadar mevlitlerden farklı olsa da şekilsel olarak mevlitlerle benzer özelliklere sahiptir. Örnek verecek olursak, aşağıdaki beyitlerde geçtiği üzere Hz. Muhammed'in doğumu ve mucizelerini anlatan mevlitlerin girişinde bulunan *besmele*, Allâh'ın sıfatlarını ve ni'metlerini zikrederek ona şükretmek gerektiğini belirten *hamdele* ve Hz.Muhammede'e salâvat getirilen *salvele* bölümleri hikâyemizin girişinde de mevcuttur:

Besmele Kısmı

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Hamdele Kısmı

Evvel Allâh adını zikr idelim

Dürlü ni'met verdi ol şükr idelim (1)

Bizi yokdan yaradub var eyledi

Ḳulluğuna hem daḥı yâd eyledi (2)

Bizi ümmet eyledi Muḥammed'e

İki cihân güneşi ol Aḥmed'e (3)

Üç yüz üç mürseller peygam-beri

Sulṭândır bunlara ol dîn eri (4)

Ol Muḥammed'dir kim oğul kıız terkinî

Oldı bizimçün işitgil bunı (5)

Salvele Kısmı

Ümmet iseñ vir şalavât cān ile

Tā gidesin dünyādan imān ile (6)

Mevlitlerde her bölümden sonra tekrarlanan, “şayet ateşten kurtulmak istiyorsanız, aşk ile can ile salâvat getirin” anlamına gelen beyit hikâyenin sonuna eklenmiştir:

Ger dilersiz bulasız oddan necat

‘Işık ile dert ile idiñ e’ş-şalât (370)

Mevlitlerin müşterek bölümlerinden biri olan dua bölümü de hikâyemizin sonunda mevcuttur:

Kim ki bundan anlayup bile haber

Yazana du‘ā okuyun mu‘teber (367)

Her kim yazana bir kez du‘ā kıla

Tañrınıñ rahmetini ol dem bula (368)

Du‘ā kıilup dañı diyenler âmīn

Rahmetu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn (369)

3.2. Vezin

“Mevlit türü eserlerde hâkim vezin fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün’dür. Remel bahrinin bu müseddes kalıbı Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Kısa oluşu sebebiyle pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır.” (Eroğlu, 2010: 131) *Kız Mevlûdi* hikâyesi halka hitaben edebî

kaygılardan uzak bir tarzda ve geleneksel mevlitler şekliyle yazıldığından mevlitlerde olduğu gibi *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni kullanılmıştır.

Kız Mevlûdi'nde yer alan çok sayıda aruz kusuru sadece bu hikâyeye ait bir özellik değildir. Mevlitlerde ve benzer halk hikâyelerinde çok sayıda vezin kusuru bulunmaktadır. Eroğlu bu hususta şöyle der: “*Mevlitlerin halk tipi mesneviler olması yönüyle aruz kullanımında genellikle vasat bir durum sergiledikleri söylenebilir. Bilhassa imâle ve zihâf gibi aruz kusurlarına birçok mevlit metninde rastlanmaktadır. Mevlit şairlerinin eserlerini sanat göstermekten öte, çoğunlukla hayra vesile olan bir iş olarak görmeleri, şekli muhtevanın gerisinde bırakmış ve aruz kusurlarının varlığını artırmıştır.*”(2010:131)

Kız Mevlûdi hikâyesi sade ve anlaşılır bir dille yazıldığından çok sayıda Türkçe kelime kullanılmıştır. Bu nedenle aruz veznini kullanmada pek çok hatanın yapıldığı görülmektedir. Hikâyede Türkçe kelimelerin çokluğu nedeniyle başta imâle olmak üzere çok sayıda aruz kusuru mevcuttur. Ancak vezindeki kusurların çokluğu nedeniyle yerimiz buna müsait olmadığından bunları belirtme veya tamir etme yoluna gitmedik.

3.3. Kafiye ve Redif

Gerek halk hikâyeleri gerekse mevlitler halka hitaben yazıldıklarından sade, anlaşılır bir dille ve kulağa hoş gelecek şekilde ahenk unsurlarıyla donatılarak yazılır. Düğünlerde, sünnet törenlerinde ve dinî bayramlarda toplu ortamlarda bestelenerek okunan halk hikâyeleri ve mevlitlerde halkın zevkini yansıtmak amacıyla ahenkli söyleyişe önem verildiğinden diğer ahenk unsurları gibi kafiye ve redife de yer verilmiştir. Eroğlu, bu tarz eserlerdeki kafiye ve rediflerle ilgili olarak şöyle der: *“Mevlit şairleri, vezinde olduğu gibi kafiye de klasik edebiyat geleneğinin dışında değildirler. Mevlitlerde geleneğin estetik nizamına bağlı olarak ses benzerliğinden çok harf benzerliğine dayanan göz kafiyesi anlayışı esastır. Mevlitlerde Arapça ve Farsça kelimelerle oluşturulmuş kafiyeler göze çarpsa da Türkçe kelimelerle yapılmış kafiyeler ağırlıktadır. Metinlerde her türden kafiye rastlanmakla birlikte, en çok tam ve zengin kafiyelere yer verilmiş, yarım kafiyeler daha az kullanılmıştır.”* (2010:132)

Geleneksel mevlit tarzlarında olduğu gibi *Kız Mevlûdi* hikâyesinde de kafiye ve redif önemli yer tutmakta olup dönemin edebî zevk ve anlayışı gereği daha çok zengin ve tam

kafiye mevcuttur. Çok az sayıdaki beyitlerde ise yarım kafiye kullanılmıştır.

4. Dil ve üslup

Kız Mevlûdi hikâyesi sade ve anlaşılır bir üslupla yazılmıştır. Kullanılan sözcüklerin çoğu ya Türkçedir ya da halkın aşına olduğu dinî literatüre ait Arapça ve Farsça kelimelerdir.

5. Metin

Mu‘cizât-ı Resûlu ‘llâh

Destân-ı Kız u Sebeb-i Te‘lîf

Bismi‘llâhi‘r-raḥmâni‘r-raḥîm

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1. Evvel Allâh adın zikr

idelim

Dürlü ni‘met viridi ol şükr

idelim

2. Bizi yoḡdan yaradup var

eyledi

Ḳulluḡına hem daḡı yâd

eyledi

3. Bizi ümmet eyledi

Muḡammed’e

İki cihân güneşi ol

Aḡmed’e

4. Üç yüz üç mürseller

peygamberi

Sultândır bunlara ol dîn eri

5. Ol Muḡammeddir kim oḡul

ḡız terkini

Oldı bizimçün işitgil bunı

6. Ümmet iseñ vir şalavât

cân ile

Tâ gidesin dünyâdan îmân ile

7. Bir hikāyet ideyin diñle
anı
Terk itme gör du ‘ā’ñızdan
siz beni
8. Bu şoyluluk mertebesin
kılām ‘iyān
Şabr iden gör neye irişir
diñle sen
9. İşit imdi mu ‘cizātın
Aḥmed’iñ
İki cihān güneşi
Muḥammed’iñ
10. Diñle imdi mu ‘cizātından
haber
Diñle beni Ḥaḳḳ te ‘ālā
yarlıġar
11. İşle dā’im sünnetin ey
Aḥmed’e
Vir şalavāt ‘ışkla
Muḥammed’e
12. Her kim ki bu dünyāda
yoḥsulluġa
Şabr kıldı lāyık oldu
kulluġa
13. Ḳul isen Ḥaḳḳ’dan
gelene şabr it
Yoḥsa mülki içinde
durma git
14. Ādem iseñ işbu sözü
anlaġıl
Derde şabr it ni ‘mete
şükr eylegil
15. Diñle imdi bir mu ‘cizāt
diyeyim
Ol Muḥammed mu ‘cizātın
söyleyeyim
16. Şehr-i Şām’da vardı hem
bir Cehūd
Mālı esbābısı idi ol Cehūd
17. Hiç ḥisābı yoġ idi
altununuñ
İllā mālı çok idi ġāyet
anuñ
18. İllā göñlü dolu idi kibr u
kīn
Muştafā’ya düşmān idi ol
la ‘īn

19. Bir Müslümân konşu idi
ol ite

Ol Yehūdî mel'üne ol
la'nete

20. Müslümân'ın eli yavlağ
dar idi

Muştafa'yı 'ışk ile sever
idi

21. Haqq aña virmiş idi bir
kız 'ıyāl

Hüsni yavlağ hüb idi
hulkı kemāl

22. Gül yüzi ğāyet de hūbdi
āşikār

Sevinir hüsne anıñ ile
şār

23. Gün utanırdı görüp
niķābını

Maḥveder nūrı anın meh-
tābını

24. Değme zeline bir
miskīn ger nide

Her biri bir 'āşkın
cānına bende

25. Cān u gönül doymazdı
bakışına

Gel imdi bak sen feleğin
işine

26. Haqq te'ālā bunlara virdi
belā

Ne çāre ol işe Haqq'dan
gele

27. Atası miskīn hem yoḥsul
idi

Ol Cehūd'uñ malı katı
çok idi

28. Çekdi dünyalık bunlara
elini

Neye irdi gör bunlarıñ
hālını

29. Er ve 'avret ol maḥbūbe
üç kişi

Haqq te'ālā neyledi gör
bu işi

30. Kalmadı bir loķma
bunlara yimege

Ġayret ider kimseye māl
vir dimege

31. Üç gün üç gice yiyecek
bulmadı
Açlıktan gözlere uyku
gelmedi
32. Üçü dahı üç gice aç
yattılar
‘Āciz olup nice kanlar
yutdular
33. Koñşu Yehūd añların
hālın bilür
Doğru ol Müslümān
evine gelür
34. Gelür eve oğur anı ol
Cehūd
Ne diyiser diñle imdi ol
hasūd
35. Ol faķır vardı Cehūd’uñ
evine
Ta‘ām kodı Cehūd anıñ
öñüne
36. Ta‘ām virdi Yehūd aña ye
didi
Ey Müslümān baña hālīñ
de didi
37. Ta‘ām yerken söze tutar
ol anı
Didi ey koñşu pek sevdim
ben seni
38. Cehūd eydür ne direm
diñle saña
Müslümān eydür sözüñ
de baña
39. Yehūd eydür dirliğin
nedir seniñ
Ġuşşada mı ya feraħda mı
cāniñ
40. Çünki şordı ol Yehūd
dirliğini
Ol Müslümān didi
taķşirliğini
41. Ol Müslümān derdi āh āh
eyledi
Ne diyelim çünki Allāh
eyledi
42. Açlık ile hālımız oldu za‘īf
Faķr elinden dahı oldum
hayf

43. Üç gün oldu bir loğma yok yiyecek
Kimsemiz yok hâlimizi diyecek
44. Aç olısar ‘avretimle bir kızım
Hâlim saña söyledim sözüm
45. Ol Cehūd’a hâlini virdi haber
Gözleri yaş doluben yandı ciğer
46. Cehūd eydür oña sen kaygı yime
Tañrı er göre şafâya hoş dime
47. Saña bir söz diyeyim ki tutasıñ
Ğuşşadan tā şazlığa yetesiñ
48. Müslümân eydür aña nidelim
İş bu işe nice tedbîr idelim
49. Cehūd eydür kolay işdir ey yâr
Ger dilerseñ saña olam bahtiyâr
50. Dîniñi terk eyle bizim dîne dön
Gel Puta tap Ka‘be’ye eyleme yön
51. Cāzū dîninden beter dutuben zevâl
Mūsā dînin tut bizimle yâr ol
52. Tā ki cümle mālımıñ yarısını
Saña virem eger dilerseñ beni
53. Hem ol kızınıñı dağı virgil baña
Sözüm işit gerçek direm saña
54. Sözüm kabûl idüp virsen kavle söz
Kızıñı seni tutam cāndan ‘azîz

55. Rāzı olup sözüme vir kızıñ
Düşdi uşşı gitdi ol Allāh didi
- Yok dirseñ de bile[lim] sözüñ
62. Yine ‘aqlın derdi durdı örü
56. Benimle bu işi kabūl kılıñ
Gözü kanlı yaş dolup geldi ilerü
- Yoħsa üçünüz de açlıktan ölüñ
63. ‘Avret der kim zinhār ey maħremim
57. O Müslümān der mühlet vir baña
Ey dil-dār yārim benim hem-demim
- Bir göreyim ‘avretim ne der baña
64. Bunca yıldır hoş diriliriz bile
58. O Müslümān evine vardı işit
Sen beri gel bunlardan ‘ibret ala
- Ne kim söylediye ol it
65. Key şaķın seni ol İblīs-i la‘ın
59. ‘Avretiñe ol sözü bir bir ‘iyān
Söyledi o mel‘unuñ sözün Aldatmasın bi’llāh terk itme dīn
- hemān
66. O cinānı bu cihāna şaţmagil
60. Ne kim o mel‘ün didiyse söyledi
‘Avretine küllī ma‘lūm Dünyā için dīniñ terk itmegil
- eyledi
67. Muħammed dīni gibi dīn
61. ‘Avret anı işidup āh eyledi
ķanda var

- Yâ yoğsulluk günü gibi 74. O Müslümân ‘avret eydür
gün nerde var sözün
68. Sen Muḥammed dīniñi Eyü söz illā n’ola ḥālī
elden ḳoma ḳızıñ
- Şaḳla dīniñi ‘ahdiñi şıma 75. Bizcileyin açlığı ol
69. Olmasın kim dediğıñ duymaya
ṭutasıñ İşbu yolda bende olam
- Varup dünyālığa dīniñ dimeye
şatasıñ 76. Ay yüzlü elā gözlü ter
70. O mel‘unuñ sözün işitme
yine Geñez açlığa döymeye
- Cān fedā olsun bugün
Muḥammed dīnine 77. Ol nigār bu sözleri diñler
71. Ḳo bizi sen açlığla ölelim
idi
- Dīnimiz yolunda ḳurbān Cān içinde derd ile iñler
olalım idi
72. Ol Muḥammed dīni üzre 78. Gördi ḥadden geçdi
kim öle bunlarıñ sözi
- Yarın anda mañşıbı dīdār Babasıña söyledi ḳız
ola kendüzi
73. Çün Müslümān ‘avretine 79. Kız eydür ey baba ben
söyledi ölürsem n’ola
- Derdle bir kezin āh Ben başımı ḳomişem iş
eyledi bu yola

80. Īmān ehli dīniñ elden koya mı
Ölmek içün kimse dīniñ[e] kıya mı
81. Ben miyem size muvaffıq olmayan
Ol Muḥammed dīni üzre ölmeyen
82. Ben bu dīnden ey baba ayrılmayam
Yā Muḥammed dīni üzre ölmeyem
83. Tıut baba sözüüm işit sen benim
Siziñ içün qurbān olsun cānım
84. Size bir söz diyem bi'llāh tıutuñ
Yarın beni pazara iletin satıñ
85. Kızım dime bana tanlamayalar
Bu işden bir nesne anlamayalar
86. Şatirem bunu qaravaşdır degil
Behāmı al taḥıla virgil yegil
87. Beni terk et dīniñ terk eyleme
Şaqla dīniñ civān mekr eyleme
88. Dönme dīniñden şaқın sen kendini
Ol eliñle oda yaқma cānını
89. Bir kişiyeye viricek sen ḥud beni
Qaravaşdır diyü şat şaqla dīni
90. Var pazara ilet beni ey ata şata
Pazara dellāla vir tā kim şata
91. Sözüüm işit maşlaḥat eyle durur
Ol Cehūd'uñ boynun ol büküp durur
92. Çün işitdi işbu sözi anası

- Ey der aña ey cānımıñ   Bağrımız miskinlik ile
cānesi   oldı hūn
93. Gönlümüñ   eğlencesi   99. Çünki bu açlığa biz
görgülü nigār   қalavuz
- Hîç döye mi şatmağa seni   Қаşdla   ansızda   kâfir
ciger   olavuz
94. Ne diyeyim kızım şatam   100. Her kim ol қаşd ide
ben seni   kendisine
- Hasret odına sen yaqma   Öyle bil ki zālīm oldı
beni   özüne
95. Kişi bağrın kesüp ilete   101. Gider imān şöyle қalur
şata mı   bī-gümān
- Dağı vara hem uyuyup   Tā ebed қala тамuda
yata mı   cāvidān
96. O kız eydür pes eyüt ne   102. Didi dünyāya şatup
қılalım   olmaya bī-dīn
- Nice   bir   ‘ācizliğe   Görmeyesiñ yarın tamu
yaқılalım   odın
97. Üç kişi açız hiçbir loқma   103. Dīn yolunda şat beni
yоқ   şaқla dīni
- Sākin   ol[maz]   nefis   Қомуşam yoluñuza başı
olmazsa тоқ   cānı
98. Şatmaq   olmaz   dīni   104. Siz de beni terk idin dīn
dünyālıқ için   yoluna

- Dīn ele girmez amma   Aldı pazāra varuben ol
oğul yoluna   ata
105. Anası bī-çāre olup uydı   111. Kızın virdi ol dellālın
söze   eline
- Kızıñı şatmağa hem   Yā ilahi virme kimse
virdi rızā   ‘ıyāline
106. Didi bārī şatma ğurbet   112. Dünyāda hergiz bu hālet
iline   gelmesin
- Şatarisen şehirliye şat   Hiç kimse şöyle miskīn
yine   olmasın
107. Şehirliye şat kim görem   113. Çün kızını şatmağa virir
yüzün   ğayret
- Vaķit bārī işidem duram   Didi yā dellāl sözümü
sözün   sen işit
108. Ger şatarsañ kızımı   114. Şehirliden ğayrı kişiye
şehirliye şat   şatmagil
- Ġarībiñ al bey‘ini   Hem daħı ğarībe bey‘
yabāna at   itmegil
109. Ol gün ol işi ķodılar   115. Aldı dellāl ol kızı kıldı
yarına   mezād
- Kim kızın ilete dimiş   Şehirliden hiç kılmadı
pazārına   ziyād
110. Tā ķaravaşlar gibi kızın   116. Gerçi bunlar tedbīr itdi
şata   serserī

- İllâ Tañrı ne ki taqđır 123. Döndi aña eydür ol mäh-
eyledi 1 münîr
117. Müşteri oldı ol kıza bir Ey h̄āce baña bir sâ‘at
ğarîb destür vir
- Ol dañı bir gözlü idi bir 124. Tā helällik dileyem
‘acîb varup aña
118. Ol ğaribiñ bir idi hemān Ol kişiden kim beni şatdı
gözü sana
- Anasından öyle 125. Anıñçün kim ben anıñ
doğmışdı özü evine
119. Şol kadar müşterî oldı ol Küçücükden gelmişdim
ğarîb yanına
- Aldı kıızı atasından 126. Hakkı vardır benim
yalvarup üzerimde çok
120. Virdi kıızı ol ğaribiñ eline Kereminden destür vir
Aldı kıızı uğradı ol dime yok
- yoluna 127. Virdi destür yürü var
eglenme tîz
121. Kız anası kız bahāsı altunı Geri tîz gel gidelim yola
biz
- Aldı mañrüm oldı 128. Ne dirsen h̄āceñe varup
kıızından cānı degil
122. H̄āce aldı kız elin tā kim gide Girü tîz gel gidelim anı
ğide
- Şatın aldı diler eve ilete 129. Kogıl

129. Geldi irdi babasına ol
nigār
Olmışdı gözleri yaşı
pınar
130. Geldi ol hūrī atası katına
Dedi ey baba selām
olsun yine
131. Geldi kız atasına işit ne
dedi
Anama benden selām
ilet dedi
132. Benimçün sen hemīse
hem şād ol
Renc görme kayğūdan
āzād ol
133. Çün beşāret kıldı karar-ı
mübīn
Zayi‘ olmaz diyü ecre’l-
muhsinīn
134. Ben şatıldım
Muştafā’niñ ‘ışkına
Bin cānım varsa fedā
olsun dīnine
135. Sen benim sevgimi
gönülden çıkar
Kıl Muḥammed dīni sen
üstüvār
136. Ol baña eylik şanan
benim anam
Mihribānım sevgili
cānım anam
137. Faqr elinden tutuşup
yanmış anam
Firkatımın odına
düşmüş anam
138. Gözleri yaş ile ğark
olmuş anam
Kuzucuğunu ğayb itmiş
anam
139. Ḥasretimden yüregın
yaқан anam
Çevre yaña yollara
baқан anam
140. Beni şatdırmağa
gönderen anam
Derdime bağrını
deldiren anam

141. Beni yavi kılup 147. Esan ƙal imdi benim
bulmayan anam cānım anam
Nereye gitdigim Yürü işitme sen
bilmeyen anam efgānım anam
142. Firƙatım aƒusını içen 148. Eger Őorar ise senden
anam hālimi
Düşünde görmekle Diyesin hoşdur diyü
geçen anam aĥvālimi
143. Beni Őatmaƒa rızā 149. Bir yigit Şehirli degil aldı
virmeyen anam Şatun
Yüzüme bakmaƒa Diler eve ilete idine
doymayan anam hātün
144. Beni ğurbet eline Őalan 150. Ey baba zinhār anam
anam Őorarsa saña
Kendi ardımdan bakup Nice don giydirdi dirse
ƙalan anam saña
145. Yatdığım yerleri 151. İbriŐimdir giydirdigi
gözleyen anam donu
Gitdigim yolları Tā ki ğussa ile geçmeye
gözleyen anam ğünü
146. Boynun eĒup yollara 152. İdesin zinhār evden
bakan anam çıkmasın
Firƙatıma kendüsin Ƙız ‘iyāller yüzüne ol
yaƒan anam bakmasın

153. Nitekim kızlar göre ol
benim gibi
    Hasret odına tutuşa
yüregi
154. Aralarında ol beni hem
görmeye
    Gide ‘aklı kendisini
dirmeye
155. Gözleri çevre yollara
bakar
    Derd-i haşret anı odlara
yakar
156. Göresi gelüp ol beni
isterse
    Kime şatdıñ gel baña
göster dise
157. Zinhâr anıñ yüzüne
çağırmağıl
    Kaçıyup sögme anı
urmağıl
158. Ataların sevdiği
oğlanıdır
    Kız ‘ıyâller analarıñ
cânıdır
159. Anasından
ayrılıcağ kızular
    Analarını bir zamân
özler
160. Gör bu dünyâ içinde
neler olur
    Kuzusundan ayrılanlar
ölür
161. Yüregi yana ve gögsi
sızlaya
    Çevre yaña arayup
yollar gözleye
162. Kuzudan ayrı olanlar
meleye
    Çevre yaña arayuben
dileye
163. Gördüğünü kızucuğu
şana
    Ağlayuben yüriye yana
yana
164. Emânet olsun baba cânıñ
içün
    Hâtırın yıkma anıñ
benimçün

165. Adım taqđım işte ben 171. Yel getüre koğunuz
karavaşa meger baña
Kim bilür neler gele bu Elvedâ' olsun cânım
kara başa baba saña
166. Dökdi kız ala gözden 172. Bu yanadan yeller ese
kanlı yaş sesleyem
Babasınıñ cigerin eyledi Ata ana koğusunu
taş isteyem
167. Ayrılık düşdi baba çün 173. Sen nice kim tatlu
araya cāndan ayrıla
Nice merhem ola iş bu Var kıyās eylesen kim
yaraya hāli ne ola
168. Nidelim Haqq böyle 174. Öyle didi babasına ol
yazmış yazıda nigār
Nice koyun kızusunu az Ağladı nice zamān ol
ide zār u zār
169. Bir dahı yüzünü görem 175. Varıñ imdi siz de biz de
mi ben gidelim
Yā ğarīblikde düşüp Taqđır-i Allāh böyle
ölem mi ben imiş nidelim
170. Ğarīblikde ben anamı 176. Babasın esleyüp durdı
özleyem urı
Görmeyem dört yaña Ol yigidiñ katına geldi
yollar gözleyem geri

177. Yigit ile kız çün ki girdi
yola
    Kaldı anda atası şaķal
yola
178. Kuru gövde bākī ğaldı
gitdi cān
    Oķ gibi ğaddı anıñ oldı
kemān
179. Gözün yumdı ve
dudağın tebserü
    ‘Avretiñ ğatına geldi girü
180. Çünki geldi evine hem
anası
    Ağlayup durdı geldi
atası
181. Ğodı ‘avreti öñüne
altını
    Çünki ‘avret baķup
ğördi anı
182. Çünki yanında görmedi
ol kıızı
    Nā-gehān bir āh ğıldı ol
kendüzi
183. Tıtdı belin zār ğıldı
iñledi
    Ey dirīğā mūnisim ğanı
didi
184. Ben nideyim sensiz ey
cānım cānı
    Ħasret odına yağdıñ sen
beni
185. Ğanda bula gözlerim
nūrı seni
    Kendi elimle nice zār
itdim seni
186. Ey ğuzucuğum ne ğılam
neyleyem
    Derdim artdı seni ne çāre
eyleyem
187. Ey kızım eger
ğörünmezseñ göze
    Aķçe değil bu ğara
ğündür bize
188. Ol adın ğaravaş taķan
ğuzu
    Bahāsıyla bizi toylayan
ğuzu

189. Dîn yolunda kı'ım
duran kızu
Ata ana terkini uran
kızu
190. Ey kıokusu burnuma
kıokan kızu
Beni haşret odına kıaın
kızu
191. Firkıate ve ğurbete dūşen
kızu
Haşretle cigeri pişen
kızu
192. Dîn yolunda kendini
şatan kızu
Kendisini ğurbetlere atan
kızu
193. Hem bizi esirgeyüp
giden kızu
Hem bize naşihatler iden
kızu
194. Esen kıalıñ diyü söyleyen
kızu
Bahâsıyla bizi toylayan
kızu
195. Şehir içinde seni şöyle
atdılar
Kıaravaşdır diyü seni
şatdılar
196. Ana degil saña dūşman
olmışam
Cigerimi derd ile kıan
kılmışam
197. Ateş olsun baña bu altun
ğümüş
Ana mı olur kıızın şatup
yemiş
198. Öyle diyüp 'aklı gitdi
nidem saña
Ol eri miskîn nazar ider
aña
199. 'Avretini öyle ğördi
kıldı āh
Didi eyvāh işim hem
oldı tebāh
200. Kıızım elden gitdi
'avretim bile
Ey dirġā işimi virdim
yele

201. Didi ey şāni‘-i şun‘-i
perver-diğār
    Kullarıñ fi‘lin bilen ol
kird-gār
202. Hāzır nāzırsıñ āhır bu işe
    Bir meded kııl baña
kādırsin başa
203. Sensiñ āhır ol kıızımı
şatdıran
    ‘Avretime dağı neler
yutduran
204. Dilerim ki düşmüşü
kaldırasın
    Hem bu sırrı
Muḥāmmede bildiresin
205. Arpa etmegine kıarnı
doymayan
    ‘Alī yollarına gözcüler
kıoyan
206. Bu cihānı kendine
zindān iden
    Ümmetiçün dāima efgān
iden
207. Rabbisinden ümmetin
dilek iden
    Gicede bülbül gibi efgān
iden
208. Alup elin ‘ākıbet
ümmetiniñ
    Yerin cennet yoldaşın
rızvān iden
209. Ser-verin ‘ışkına şatıldı
kıızım
    ‘Avretime dağı yanar bu
özüm
210. Kız atası ḥasret tutdı
yüzünü
    İşit imdi kıız ile yigit
sözünü
211. Aldı kıızı ol giydirdi
ḥācesi
    Şatun aldı ḥālin nicesi
212. Kudret ile çün yigit irdi
eve
    Açar idi kıapuyı ive ive
213. Bir ḥāce kıoşucuğı var
idi

- Ol yigidi key katı sever   Yatup anda bu sözi sen
idi   key işit
214. Yigidin katına geldi   220. Ol gice kızın katına ol
irişir   varmadı
- Öpe koca ile görüşür   Ol hūriniñ şöhbetine
215. H̄āce ki eydür yigide ey   irmedi
h̄āce   221. Yigit anda yasduğa çün
Bize gel seni görelim bu   baş urur
gice   Uyku içinde bir ‘acāyib
216. H̄āce ki yigidi evine   düş görür
iletir   222. Gördi kim düşünde
Ol anıñ sözünü şımayup   Muḥammed gelür
varır   İki cihan güneşi Aḥmed
217. Ol qaravaşı katı severdi   gelür
ol   223. Geldi ol gice aña faḥr-ı
Tiz katına gelmege   cihān
dilerdi ol   Anıñ içün oldı kevn ile
218. İllā yoldan gelüben   mekān
irmişdi   224. Yanına geldi anıñ ol
Ol gice kim çoñşuya   Muştafā
varmışdı   Müctebā vu murtażā vü
219. Ol gice varduğı yerde   bā-şafā
yigit   225. Yigit yüzün gördi bedr-i
ay gibi

- Mübârek yüzünde kaşlar yay gibi
226. Görgülü yüzünde tutar bedr-i tām
‘Âşıkıdır cümle ‘âlem hâş u ‘ām
227. Yüzü nûrunda hacîl şems u kamer
Lezzeti luţfından olmuştur şeker
228. Hem Ebu Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî
Aḥmed ile bile hem bu dört yârı
229. Çün irişdi ol yigidin katına
Muştafâ baqdı anıñ şuratına
230. Ol yigit de bildi bunları tamām
Çünkü Muştafâ aña virdi selām
231. İki cihân faḥrını gördi yigit
- Zî-ġanimet ki aña irdi yigit
232. Aḥmed eydür yigide bildiñ mi beni
Yigit eydür yā nice bilmeyem seni
233. Sensiñ āḥir ol Muḥmmmed bî-gümān
Doşluġına yaratıldı bu cihān
234. Didi Muştafâ şol sâ‘at aña
Yā yigit bir ḥācete geldim saña
235. Yoq dime ol ḥācetimi sen baña
Cennet u dizar vire Tañrı saña
236. Ol qaravāş kim aldıñ anı şatun
Baña baġısla veya virgil şatun

237. Cennet için saña hürîler virem
Azād eyle ol kıızı saña virem
238. Ümmetimdür bu şatılan qaravaş
Dîn yolunda qomışdur cān u baş
239. Cānına kıydı dīnine ol kıymadı
Dostı koyup düşmānına uymadı
240. Dost için cānına kıyan şād olur
Kul iken dost aşqına āzād olur
241. Kıydı ol benim için cāna başa
Hem adını taqtırdı qaravaşa
242. Saña dilek idegeldim ben anı
Dîn yoluna ol qaravaş olanı
243. Dilerim ki anı baña viresin
Ne dilersen murādına iresin
244. Ol yigit eydür nola kıldım qabul
Cān diriğ olmaya senden ya Reşûl
245. Çünkü ricā idegeldiñ sen baña
Bir qaravaş nola virem ben saña
246. Yigit eydür ey nebilerin begi
Ben za'îfiñ de saña var dileği
247. Yā Muhammed eger halka ben yarın
Dir isem gördüm nebiler ser-verin
248. Ben bilürem halk inanmazlar baña
N'ola bir nişān viresin sen baña

249. Ol yigidin bir gözü kim
kör idi
Nice yıllar böyle yürür
idi
250. Elin ol göze tükürdi
Muşafâ
Rüşen oldu gözleri
yavlağ şafâ
251. Nâ-gehân açıldı ol körce
gözü
Durdu ol dem toprağa
urdu yüzü
252. Yigit eydür ya
Resûlullâh kıızı
Kıldım âzâd şimdi
varsın kendüzi
253. ‘Aşğ ile hem fedâ kıldım
ben ânı
Saña kurbân eyleyem
başı cânı
254. Kız âzâd olsun
bağışladım saña
Hem şefâ‘at eyle yarın
sen baña
255. Ey gâzîler derdine
dermân iden
Oğlunu ümmetine
kurbân iden
256. Cümle nebîler içinde yâ
emîn
Seni kıldı rahmeten li ‘l-
‘âlemîn
257. SöyleşürkenMuşafâ ile
kelâm
Uyğudan uyana geldi ol
civân
258. Çün uyandı uyğudan ol
kendüzi
Bağdı gördi görmüş ol
körce gözü
259. Şâd olup şöyle ki sevindi
cânı
Gör ne mu‘cizât kıldı ol
sultânı
260. Duragelüp âb-dest alup
oturur
Şabağa dek şalavât
getürür

261. Şabaḥ oldı ol yigit durdı
urı
İve ive ol kıza geldi geri
262. Gördüğü dem göñlünü
virmiş idi
Anıñ içün çok bahā
şaymış idi
263. Biñ altun şaymış idi aña
bahā
Cān u gönül virmiş idi ol
şāha
264. Geldi gördi gine anıñ ay
yüzün
Diñle imdi kız ile yigit
sözün
265. Başladı yigit ana şîr
eyledi
Karşusunda işit ne
söyledi
266. Ey ‘ışk ile ciger kebāb
olan yār
Gözüm görmesine sebeb
olan yār
267. Muḥammed dīnine
doğru duran yār
Dīn yolunda başı terkin
uran yār
268. Gelüp koñşu beni alup
giden yār
Muḥammed Muştafā
dilek iden yār
269. Benim görmez gözümü
gördüren yār
Beni faḥr-ı ciḥāna
irgören yār
270. Atasın anasın zār itdüren
yār
Şatılup ğurbete ihtiyār
iden yār
271. Baña adın karavaş
didiren yār
Didüğime peşīman
itdiren yār
272. Bağrımı firqate deldüren
yār
Kimiñ güldürüp kimin
ağlatan yār

273. Kendüzin ğurbet eline atan yār
Sinesin ħasret okuna tutan yār
274. Melül melül olup boynun bükten yār
Benim dertlü cigerimi delen yār
275. Kimsin aħır ol Muħammed Muştafā
Geldi baña ol Reşül-i pür şafā
276. Düşde gördüm ben cemāliñi aniñ
Ne kişisin nedir aħvāliñ seniñ
277. Faħr-i ‘ālem bu gice baña geldi
Gözüm açdı seni benden diledi
278. Ħürî misiñ melek misiñ ey yār
Ne kişisiñ baña virgil ħaber yār
279. Bi’llāh ey yüzü irem bağı gülü
Bir bir baña ħāl eyle müşkülü
280. Ol kız aña didi kendi ħālini
Atasıyla Cehūduñ aħvālini
281. Ata ana key faķır olduĝunu
Cehūd anlarıñ bildiğini
282. Cehūd añı çağırıp toyladığını
Dön dīniñden diyup söylediğini
283. Dön dīniñden bu dīne gel didiğini
Kızıñ vir bunca māl al didiğini
284. Anası miskīn bu sözi işidüp
Yere düşüp ‘aķlı başından gidüp

285. Didi bu faķır odına ben Ol sebebden rahmet oldu
yanam cānıma
- Dünyā için hāşā 292. Çünki yigit işitdi kızıñ
dīnimden dönem sözün
286. Cānımız dīn yoluna Ağlamakdan
olsun fedā devşüremez kendüzin
- Kim Muḥammed dīnidir 293. Didi kim gel ḥelāl eyle
dīn-i ḥaḳḳā sen baña
287. Bana doğru yār isen bunu Kim ḳaravaş dedügimi
dime ben saña
- Ol Muḥammed dīnini 294. Ben ḥaḫā ḳıldım işimi
elden ḳoma bilmedim
288. ‘Āciz oldu çünki ol bī- Yüz sürüp sana ḫızmet
çāreler ḳılmadım
- Dertlerine bulmayup pes 295. Kız ḳardaş ol baña sen
çāreler ey nigār
289. Ben itdüm bunlara Atañ anañ şimdi yollara
cānım cānı baḳar
- Karavaşdır diyüp şatıñ 296. Şol yüz altun şükrāne
beni virem saña
290. Ol aḫīr kız virdi ey yār Yürü var girü eviñizden
Gözleri yaşı aḳar şankim yaña
- pınar 297. Yüz altun daḫı virdi
291. Öyle didim atama anama eliñe

- Aldı kız altını gitdi Beni āzād eyleyüben
yoluna kıldı şād
298. Tuşdı ol yüz altun elden 304. İşte yüz altun dağı
ele bağışladı
Tapu kıldı yigide hem Hāḡḡ te‘ālā bize key luḡf
girdi yola işledi
299. Duragelüp sevinüp şöyle 305. Atası da geldi gördi
gider kızını
Yel irmez tozuna şöyle Şükr idüben yere sürdi
gider yüzünü
300. Çün eve geldi anası 306. Didi yā ḡalmışlara
gördi anı meded iden
Tañrıya şükr itdi sevindi Ḳullarınıñ göñlü dileğın
cānı viren
301. Didi kızım nice 307. Hāsretimi bana
kurtuldun ‘aceb gösterdin şükr
Şimdi bunda gelmege Göñlümüñ ḡayğusın
nedir sebeb giderdin şükr
302. Hālını kız anasına 308. Ol nigārı çünki evde
söyledi gördiler
Yigidin düş gördüğın Üçü dağı şād olup
şerḡ eyledi sevindiler
303. Düşde gördi Muşḡafā’yı 309. Sen dağı ger dilerseñ ey
ol nihād peri

- Tañrı luḫfundan seni Dünyāda āḫir bir ümmet
sevindire gele didi
310. Cān virüben ‘ışkına dīn 316. Buğday etmek idüben
al şatun yiyeler
- Ger ḳocasıñ ger yigitsiñ Ḳuru yenmez buña ḳatıḳ
ger ḫātūn diyeler
311. Üç gün üç gice yemek 317. Besleyeler nefislerin
bulmadılar anlar ile
- Ḥaḳḳ yolunda hiç melül Orada hem ḳatıḳı etler
olmadılar ile
312. Ümmet olan yola böyle 318. Anbārları dopdolu tahıl
vardılar ola
- Ol Resül’den hem Fuḳarāya virmeyeler
şefā‘at buldılar baḫīl ola
313. Şimdiki zamān ḫalkı bu 319. Ovalarda şıḡırını hem
dünyā için ḳoyunu
- Dīni ḳoyup yılışurlar Dürlü dürlü düze ḳuşa
māl için göynü
314. Oralı bir dünyāya dünyā 320. Aḳçesi olan ödünç
dimez virmeyeler
- Oralı bir loḳma bunlar Gizleyeler Ka‘be’ye
yimez varmayalar
315. Faḫr-ı ‘ālem arpa unu
kül yidi

321. Hem zekâtın virelim dimeyeler
Hakk yoluna yidirüp virme-yeler
322. Bayların kalmaya hiç mürüvveti
Ehl-i 'ilme itmeyeler hürmeti
323. Yoğsulunuñ dağı şabrı kalmaya
Virdüğine ol kanâ 'at kalmaya
324. Ehl-i 'ilme gözleyeler şöhreti
Gâlib ola gözlerinde şehveti
325. Şüfîlerin riyâ ola dizliğı Dağıtalar bulmayalar birliğı
326. Baylarınıñ hiç olmaya kanâ 'atı
İtmeyeler ehl-i 'ilme rağbeti
327. Hürmeti kendülere kılduralar
Ehl-i 'ilmi bulsalar öldüreler
328. Köylü halkı bulsalar danışmanı
Yüzlerin buruşturur şankim düşmānı
329. Ehl-i 'ilme kim ki düşmānlık ide
Aḫirette nice pişmānlık ide
330. Hakk te'ālādan 'ināyet olmaya
Hem Muḫammed'den şefā 'at bulmaya
331. Ehl-i 'ilmiñ kıymetiñ bilmeyeler
Bir işine gel dise gelmeyeler
332. Zirā şeytān her damarın bağladı
Ehl-i 'ilme kīn tutanlar ağladı

333. Dünyâ hürmetini nesne şananlar
    Âhiret gününe uşananlar
334. Mālını almağla komayalar
    Nice zahmet nice zulüm eyleyeler
335. Pādişāhlar daḥī ‘adl itmez ola
    Halk içinde hīç zulm gitmez ola
336. Bir de söz ola kamu hatunları
    Şöhret ola giyeceği tonları
337. Hep zinā-kār ola yigit ve hem kıca
    Hakk’ı kıoyup kendi nefsine dayana
338. Ger doğarsa ol zamanda oğul kıız
    Büyücek hırsız ola evlādınız
339. Kocaların hırşı ürte tutmaya
    Geçe ‘ömrü fısk içinde duymaya
340. Ger ‘avretdir ger yigitdir ger kıca
    Dinle imdi bu zamān halkı nice
341. Oruç tutup namāz kılmayalar
    Gece gündüz mescide gelmeyeler
342. Ezān okusa imāmı gülüşeler
    Başlayalar imāmı kıovalayalar
343. Görür olmaz kıaçmaya başlar imām
    Key işitgil bu sözü sen ey hümām
344. Kıanda varsa bir imām gör hālını
    Bulsalar yolardı şaçalını

345. Köyler içinde imām hor
haķır
Kimi ilenir söker kimisi
faķır
346 Server eydür ümmetim
değil bunlar
Çünkü bunlara gele iş bu
huyular
347. Kañkı halk imāmı hoş
tutmayalar
Mescīde kimse bile
gitmeyeler
348. Şefā‘atım harām olsun
anlara
Hem Haķķ’ın rahmeti
yokdur anlara
349. Müslümānlık da‘vāsın
kılmayalar
Çünkü mescid yoluna
gitmeyeler
350. Unutalar hem tevbe
almaķlığı
Etmeyer hem namāz
kılmaķlığı
351. Cümle halkın işi girgin
ola
Böyle olan halkta nice
dīn ola
352. Pazār iderken yalan
söyleyeler
Rızķını küllī harām
eyleyeler
359. Yarın anda ekeceğın
ekedur
Öğüdüm tut söylediğım
sanadır
360. Baña suç bakma naşihat
idesiñ
Tutmaz isen sen bilirsın
nideyin
361. Cümle azğunlara Haķķ
inşāf vire
Vir şalavāt ‘ışķ ile
peyğam-bere

362. Ol zamānda kimse Hağk katında beni
namāz kılmaya utandurasız
- Devleti olan ol zamāna 367. Kim ki bundan anlayup
kalmaya bile haber
363. Resûl eydür ümmetim Yazana du‘ā okuyun
degil bunlar mu‘teber
- Çünkü gele bunlardan 368. Her kim yazana bir kez
yavuz huyular du‘ā kıla
- 364.Şöyle ki tutmayalar Tañrınıñ raħmetini ol
benim sünnetim dem bula
- Hem degildir anlar benim 369. Du‘ā kılup daħı diyenler
ümmetim āmīn
365. Ben bī-zārım iş bu işli Raħmetu’llāhi ‘aleyhim
kişiden ecma‘ın
- Ümmetim olmaz bilmiş 370. Ger dilersiz bulasız
olsun işiden oddan necāt
366. Ne revādır ricānız ‘İşk ile derd ile idiñ e’ş-
yandurasız şalāt

Sonuç

Destansı-anonim bir halk hikâyesi örneği olan *Kız Mevlûdi* üzerine yapılan incelemeden elde edilen sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan ‘mevlid’ ile ‘mevlûd’ farklı kavramlar olup bu farklılıklar göz önünde bulundurularak önceki dönemlerde kullanılmıştır.

Kız Mevlûdi, adlı manzum hikâyenin yapı ve şekil özellikleri benzer olsa da Hz. Muhammed’in doğumu ve mucizelerini anlatan ‘mevlid’ türünden farklı destansı bir halk hikâyesidir.

Sözlü gelenek yoluyla oluşmuş destansı bir halk hikâyesi olan *Kız Mevlûdi*’nin bilinen birbirinden farklı üç ayrı nüshasının olması bu hikâyenin halk tarafından sevildiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Eserin dili sade olup halk üslubuyla yazılmıştır. Ayrıca eserde birtakım halk söyleşileri ve klişe ifadelerin olması halk bilimi ve folklor alanında çalışma yapacak araştırmalar için önemli kaynaklık teşkil etmektedir.

Kız Mevlûdi, dönemin edebî zevk ve anlayışının yanı sıra yazıldığı dönemdeki halkın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını yansıtması açısından beşerî ve sosyal bilimler alanlarında çalışmalar yapan araştırmacılar için önemli malzemeler barındırmaktadır. Ayrıca müellifin dönemin aksayan, kötüye giden yönlerine dair hikâyenin sonunda uzunca ele aldığı dostane eleştirel yaklaşım hicviyye türünün güzel örneklerinden sayılabilir.

Kaynakça

- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buzpınar, Ş.T. (2010). Şam, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (38): 315-320.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 21.bs. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ersoylu, H. (1996). *Kız Destanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eroğlu, S.(2010). Edebi Bir Tür Olarak Mevlidler - Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler, *U.Ü. Fen-Edebiyat fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (18):125-142.
- Okiç, M.T. (1975). Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi* (1): 17-78
- Öztürk, Z. (2007). Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk kitapları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (9): 401-446.
- Türkçe Sözlük*, (2011). 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zamansız Bir Karakter: Ibsen'in Hedda Gabler Karakterinin Tahlili

Timuçin Buğra EDMAN*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 27 Temmuz 2021 / 27 July 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Ağustos 2021 / 28 August 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Bu göreceli kısa makalenin amacı Henrik Ibsen'in *Hedda Gabler* adlı oyunundaki Hedda karakterinin oldukça karmaşık ve anlaşılması zor olan karakterinin seyirci üzerinde bıraktığı intibalara müteakip bir analizini yapmaya çalışmaktır. Hedda'nın özgürlüğünün ölüm pahasına da olsa kısıtlanamayacağı bir gerçektir. Hedda çevresindeki tutucu toplumla bir yandan mücadele ederken, bir yandan da kendi içindeki iç hesaplaşmasını sonuçlandırmaya çalışmaktadır. Her ne kadar Hedda'nın oyundaki karakterlerle geçmişte tam

---

* **Doç. Dr.,** Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü. Düzce / TÜRKİYE.
timucinedman@outlook.com. <http://orcid.org/0000-0002-5103-4791>
DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v07i2003

olarak neler yaşadığı Ibsen tarafından açık seçik beyan edilmemiş olsa da Hedda'nın bu kompozit karakter oluşumunun altında muhakkak ki toplumun baskıcı yapısına karşı dur deme isteği yatmaktadır. Gabler, verdiği ya da veremediği kararlarla onu o yapan bir varoluş serüveni içerisinde dışarıdan anlaşılması zor bir portre çizmektedir. Belki de onu anlaşılmaz kılan şey her ne ise onu özgür bir birey yapan da bu zorluğun ta kendisidir.

Anahtar Kelimeler: *Henrik Ibsen, Hedda Gabler, Ibsen tiyatrosu.*

A Timeless Character: Analysis of Ibsen's Hedda Gabler Character

Abstract: The purpose of this relatively short article is to try to make a subsequent analysis of the impression left on the audience by the very complex and difficult to understand the character of Hedda in Henrik Ibsen's play *Hedda Gabler*. It is a reality that Hedda's freedom cannot be restricted even at the cost of death. While Hedda struggles with the conservative society around her, she also tries to resolve her internal conflict. Although Hedda's past experiences with the characters in the play have not been clearly exposed by Ibsen, evidently what forms this composite characteristic of Hedda is

her longing to stand against the domineering structure of society. Gabler draws a portrait that is difficult to understand from the outside in an adventure of existence that makes her who she is through the decisions she has made or not. Perhaps, whatever makes her incomprehensible is this very adversity that makes her a free individual.

Key Words: *Henrik Ibsen, Hedda Gabler, Ibsen theatre.*

Giriş

1890 yılında Henrik Ibsen tarafından yazılan *Hedda Gabler* adlı oyun ilk etapta İskandinav toplumunun normlarına pek de uygun olmayan çağrışımlara sahip olmasıyla yadırganıp, Ibsen'in kendi halkı tarafından yalnız bırakılmasıyla sonuçlansa da daha sonrasında bu oyun öylesine kanıksanmıştır ki Ibsen'in âdeta 'İskandinav Shakespeare' olarak anılmasına yol açmıştır. Esasen oyunun ana karakteri Hedda, Ibsen'in sosyal züppelik, skandal korkusu gibi birçok kişisel özelliğine sahiptir. Metin olarak yayınlandığında ve sahnelendiğinde, kısmen Hedda'nın endişe verici yapısı nedeniyle, kısmen de Ibsen'in karakterlerle ilgili açıklamayı en aza indirmesi ve yine Ibsen'in, oyuncuların diyaloglar esnasında birbirleriyle olan ilişkilerinin evveliyatını açıklama babında oldukça zayıf olması hususuyla, kimilerine

göre başlarda Ibsen'in oyunu tüm ustalık dönemi oyunlarının en kötülerinden biri olarak görülür. Ibsen'in Norveç'teki çok sayıdaki muhalifi Ibsen'in yaratıcı yazım güçlerinin azaldığını öne sürmekte gecikmemişlerdir. Ne yazık ki Ibsen'in oyunlarına olan uluslararası ilgi artık öylesine büyüktü ki ona muhalif olan yurttaşları ilk kez bir Norveçli yazarın dünyaca ünlü olduğunu görmüşlerdir. Thomas Mann ve James Joyce dahil olmak üzere, birçok ülkedeki aydınlar bilhassa Ibsen'i orijinalinden okuyabilmek için Norveççe öğrenmiştir (Durbach & Mayer, 2014, 25). İşte *Hedda Gabler* böylesine bir zamanda ortaya çıkan ama evrensel zaman ve boyutta hep var olan, sahnelenmesi de anlaşılması kadar zor olan karmaşık ve bir o kadar da gizemli bir kurgu karakterdir.

Zamansız Bir Karakter: Ibsen'in Hedda Gabler Karakterinin Tahlili

Özgür ruhlu, zapt edilemeyen ve gizemli kadın karakterleri kült oyunlar arasında nispeten Shakespeare'in Kleopatra'sı¹ ya da Shaw'un Jan Dark²'i olarak sahnede izlemek pek tabii mümkündür. Ancak bu karakterler tarihi yaklaşımla bakıldığında gerçek kişilerin bir izdüşümüdür. Elbette Shaw'un Dark'ı, ilahi güçlerden esinlenen gözü pek bir

---

¹ *Antonius ve Kleopatra*

² *Jan Dark*

vatansever; Shakespeare'in Kleopatra'sı ise güzelliği, zekâsı ve çekiciliği ile diplomasiyi birleştiren, Mısır'ın çıkarlarını korumayı bilen bir kadındır. Karşılarında aşmaları gereken güçlü, sert bir hiyerarşi ve ataerkil yapı vardır. Hal böyleyken Ibsen'in hayal gücünün bir ürünü olan Hedda Gabler ise pranga vurulması mümkün olmayan özgür ruhu adeta İskandinav tanrıçası Thorgerd'den esinlenen Lagertha gibidir (Groeneveld, 2021). Zira ilk bakışta Hedda, 1890'lar ve hemen sonrası için 'erken' bir karakter gibi gözükse de aslında Hristiyan İskandinav toplumundan ziyade pagan İskandinav toplumunu çok daha iyi yansıtan bir savaştı gibidir. Tehlikelidir, güzeldir, alımlıdır ama hepsinden mühimi ister isabetli ister isabetsiz olsun ileriye hesap ederek adeta bir satranç tahtasında ilerler gibi kendisini çevreleyen toplumla bir savaştı edasıyla mücadele etmektedir. Bir tarafta Juliane Tesman gibi muhafazakâr ve göreceli despot hemcinsine karşı hamle yaparken, öte yandan Lövborg, Elvsted ve Jørgen üçgeninde kendini konumlandırmaya çalışır. Rahmetli kız kardeşine uzun süre bakan Juliane Tesman, bakması için yeni bir hasta ya da yeni bir bebek arar; bu yüzdendir ki belki de 1. perdede Juliane Tesman halası olarak Bay Tesman'a sürekli "bana söyleyeceğin öyle çok özel bir haberin yok mu ha?" (Ibsen & Ögüt, 2011, 110) şeklinde soru sormaktadır. Belli ki yeni evli çiftten bir bebek haberi almak istemektedir. Öte

yandan Bay Tesman'ın rakibi gizemli karakter Bay Lövborg'un iki seçeneği var gibi görünmektedir: sınırsız keyif arayışı veya entelektüel çalışmalar. Sonunda, ikincisini mahvettiğine ve artık birincisini istemediğine inanmış gibi görünmektedir. Hedda çevresini incelerken, kendisine biçilen potansiyel rolleri görmektedir, zira mücadele içine girdiği toplumda kadının rolleri önceden belirlenmiştir: gençlerin veya hastaların bakımı ve ev işleri, başkalarının entelektüel emeğine yardımcı olmak (Thea ile Lövborg arasındaki ilişki gibi ve daha sonra Tesman ile de son perdede bu ilişki kurulacaktır); başkalarının hazzının bir aracı olmak ya da belki de kişinin kendi zevkinin itibarsız bir şekilde peşinde koşması olarak bu roller ortaya çıkmaktadır; Brack, Lövborg ve Diana gibi (Gjesdal & Stern, 2018, 71). Peki Hedda bu rollerin hangisini oynayacaktır ve kişisel mücadelesinde nasıl hareket etmektedir?

Lövborg ile geçmişten gelen bir hesaplaşması olan Hedda, hiçbir zaman tam anlamıyla kocası olarak görmediği tarihçi akademisyen Jörgen ve Lövborg ile tehlikeli bir yaklaşması olan ve onun için kaymakam kocasını terk eden Elvsted ile de manipülatif bir oyun içerisindedir. Hedda, Jörgen ile evliliğinde kendisini sürekli yalnız hisseder zira Hâkim Brack'e de Jörgen hakkında söylediği gibi "Onun için kütüphanelerde kitapları karıştırmaktan, eski belgeleri kopya

etmek veya buna benzer şeyler yapmaktan başka dünyada güzel hiçbir şey” (Ibsen & Ögüt, 2011, 140) yoktur. Dahası, Jörge ile evlendiğine de pişmandır zira Hedda için bu bir sevgiden değil daha ziyade iş anlaşmasından kaynaklanan bir evliliştir:

Hedda: Gerçekten onunla bununla dans etmekten yorulmuştum sevgili Brack. Zaman akıp gidiyordu...*(Hafifçe ürperir)* Ah hayır hayır... Böyle konuşmamalıyım. Düşünmek dahi istemiyorum.

Brack: Böyle düşünmeniz için de bir neden yok zaten.

Hedda: Ooo, neden yok mu... *(Ona dikkatle bakar)* Jörge Tesman’ın ise... Her bakımdan dürüst biri olduğunu söylemek gerekir.

Brack: Dürüst ve sağlam karakterli biri.

Hedda: Ben onu pek esprili bulmuyorum, peki siz ne dersiniz?

Brack: Esprili mi? Evet, öyle olduğunu ben söylemem.

Hedda: Tabii, o her haliyle fevkalade çalışan bir bilimadamı. Zamanla ilerlememesi mümkün değil.

Brack: *(Emin olmayan bir bakışla)* Sanırım siz de bütün herkes gibi onu gerçekten olağanüstü bir insan olarak görüyordunuz.

Hedda: (*Yorgun bir tavırla*) Evet, ben de öyle görüyordum. Bana çok rahat bir yaşam sürdürmeyi kesin olarak kafasına koymuştu. Bu nedenle onun teklifine nasıl hayır diyebilirdim?

Brack: Evet, tabii... o yönden bakıldığında...

Hedda: Gerçekten onun bu teklifi, diğer bütün hayranlarımın yapmaya hazır olduklarından daha değerliydi, Sayın Brack. (142)

Görüüleceği üzere, Hedda için evlilik bir formaliteden ibaret olup daha ziyade evliliği boyunca süreceği hayat ve kendisine vaat edilenler onun için daha mühim gözükmektedir. Ancak burada daha da önemli olanı, Hedda'nın bu sözler arasında ne lüks eşyalar ne oturdukları muhteşem evin ne de dünyayı gezmenin en önemli kriter olmasıdır: Hedda için esas mühim olan Hedda Gabler olarak kalabilmektir. Zira evlenmiş olmasına rağmen Gabler soyadını taşımaya devam etmesi de bunu göstermektedir. Şüphesiz akademisyen olan Bay Tesman ile Bayan Gabler birbirleriyle maddi-anti madde gibi bir ilişki içerisindeyler. Çıktıkları balayında, Bayan Gabler'e göre Bay Tesman "kütüphanelerde kitapları karıştırmaktan, eski belgeleri kopya etmek veya buna benzer şeyler yapmaktan başka dünyada güzel hiçbir şey" göremezken, Bayan Hedda o esnada "orada korkunç sıkıldım" diyerek içinde bulunduğu durumu izah etmiştir (140). Oyunun tamamına bakıldığında

aslında Gabler'in davranışlarının sadece tutkularının ürünü olduğunu görmek mümkündür. Toplamda dört perde olarak sahnelenen oyunun aslında bize gösterdiği şey, Hedda'nın bu güdüleri ve karmaşık, tuhaf, uzlaşmaz, karakteriyle eşleşen asi ve kontrol edilemez bir ruhla oldukça eşsiz bir kişiliğe sahip olmasıdır. Okuyucu olarak Bayan Gabler'in Hâkim Brack ile yaptığı yüzeysel konuşma haricinde esasen Hedda'nın Bay Tesman'la neden evlendiğini çok az algılayabiliyoruz ve bunun yanında yine Hedda'nın, bilhassa Bay Lövborg'u neden intihara sürüklediğini de açık seçik bir biçimde göremiyoruz. Ancak net algılayabildiğimiz, Hedda'nın oldukça cüretkâr olduğu gerçeğidir (James & Egan, 2003, 241).

Hedda'nın ölümüne kadar uzanan iniş-çıkışları ve yaptıkları gerçekten doğası tamamen karmaşık olan eylemler zinciri olarak görülebilir. Oyunu okuduğumuzda öncelikli olarak bir nevi güçlü bir mutsuzluk algılamaktan kendimizi alıkoyamıyoruz. Hedda'nın Juliane Tesman'ın şapkası hakkında söyledikleri, adeta hobi olarak babasından kalan silahla oynaması ve hatta Hâkim Brack'e doğru 'şaka yapma' maksatlı kurşun sıkması, Bay Lövborg'un çalışmalarını içeren el yazmasını gözünü kırpmadan yakması ve en nihayetinde Hedda'nın kendisi vurması. Tüm bu küçük parçalar birleştirilmeye çalışıldığında 'neden' ve 'nasıl' gibi soruları

sormadan durmak mümkün olmamaktadır (Durbach & Mayer, 85-86).

Gerçekten bu noktada Hedda'nın karakterini çözümlemeye çalışmak oldukça güç durmaktadır. Bir yandan bu aşırı karmaşık yapıya Ibsen'in hayal gücü ve kişilik yansımasıyla dokunularak karşı cinsle ilgili böylesine birbirine kontrast renkleri barındıran bir yelpazenin ortaya çıkışı takdire şayandır. Adeta bir dedektif in cinayeti çözmeye çalışması gibi okuyucu Hedda'nın kendi suikastına sebep olan etmenleri son tahlilde çözümlemeye çalışırken çoğu zaman çıkmaz sokağa rast gelmektedir. Eyre, Hedda'nın bu kompozit karakteri için şunları söylemektedir:

Hedda gibi karakteristik özellikleri olan başka bir dramatik kadın kahraman var mıdır? Züppe, kötü ruhlu, dar görüşlü, muhafazakâr, soğuk, canı sıkılan, gaddar; cinsel açıdan çekici ama seksten korkan, bohem olmaya hırslı ama skandaldan korkan, umutsuz bir romantik fantezist ama kendisi de dahil kimseyle sevgi dolu bir ilişki sürdüremeyen. Yine de tüm bunlara rağmen, onun büyüüne kapılmışım; ona çekildim ve ona acıdım. (Hellan ve diğ., 2018, 6)

Sonuç olarak o yunun sonunda, arka oda, Hedda'nın evlenmeden önceki hayatından kalan üç eşyayı içerir: Oyun boyunca kanepenin üzerinde duvarda asılı duran babasının

portresi; oraya yerleştirilmesini istediği piyanosu ve orada taşıdığı babasının düello tabancalarından biri (Gjesdal & Feagin, 2018, 50).

Hedda kendi yaşamına son vererek Sartre'in varoluşsal bakış açısına da paralel olarak çevresindeki başkalarının varlığını ve o başkalarının kendisiyle ilgili beklentilerini yine bizzat kendisinin yani Hedda Gabler'in özgürlüğüne vurulan bir ket olarak görür ve en nihayetinde mücadeleye devam etmeme hakkını kullanarak kendine ait olan bedenini yaşamını kendi isteğiyle son buldurur. Çünkü Hedda Gabler özgürce uçmak isteyen ve asla bir kafese hapsedilemeyecek -o kafes altından bile olsa- bir kuş misalidir. Kanatlarını çırpamamak ile ölüm arasında herhangi bir fark yoktur onun için.

Kaynakça

- Feagin, S. L. (2018). Where Hedda Dies: The Significance of Place. In K. Gjesdal (Ed.), *Ibsen's Hedda Gabler: philosophical perspectives* (pp. 48–71). essay, Oxford University Press.
- Groeneveld, E. (2021, July 24). *Lagertha*. World History Encyclopedia.
<https://www.worldhistory.org/Lagertha/>.
- Hollodge, J. & Eyre, R. (2018). Foreword. In F. Hellan (Ed.), *Ibsen on Theatre* (pp. 6–13). foreword, Nick Hern Books.
- Ibsen, H. (2011). *Toplu oyunları 2: Nora, Bir Bebek Evi;*³ *Hedda Gabler*. (T. Y. Öğüt, Çev.) (2. baskı., Vol. 2). Mitos Yayınları.
- James, H. (2003). On the Occasion of Hedda Gabler. In M. Egan (Ed.), *Henrik Ibsen: The Critical Heritage* (ss. 234–245). essay, Routledge.
- Mayer, M. (2014). Ibsen: a Biographical Approach. In E. Durbach (Ed.), *Ibsen and the theatre: essays in*

---

³ Kullanılan kaynakların Türkçesi olmadığından tarafımca İngilizceden Türkçeye çevirisi yapılmıştır.

celebration of the 150th anniversary of henrik ibsen's birth (ss. 14–27). essay, Palgrave Macmillan.

Shakespeare, W. (2016). *Antonius ve Kleopatra*. (S. Eyuboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Shaw, B. (2016). *Dört Oyun: Sezar ile Kleopatra: Pygmalion: Kırgınlar evi: Jan Dark*. (S. Sanlı, Trans.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stern, T. (2018). Hedda Gabler and The Uses of Beauty. In K. Gjesdal (Ed.), *Ibsen's Hedda Gabler: philosophical perspectives* (ss. 71–91). essay, Oxford University Press.

Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân Adlı Eseri ve Dil Özellikleri Üzerine¹

Nesrin GEZİCİ*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 26 Temmuz 2021 / 26 July 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21 Ağustos 2021 / 21 August 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Tezkire-i Azîzân, Mirza Hâdi Beg'in oğlu Kaşgar hâkimi Osman Beg anısına Muhammed Sâdık Kâşgarî tarafından yazılmıştır. Eserde, XV. asrın ilk çeyreğinden XVIII. asrın ikinci yarısına kadarki zaman aralığında Hocaların, Doğu Türkistan'daki siyasi faaliyetleri ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. Hocalar Dönemi olarak bilinen bu dönem, Doğu Türkistan'ın siyasi ve tarihî yapısıyla ilgili önemli dönüm noktalarından biridir.

¹ Çalışma Prof. Dr. Önal KAYA danışmanlığında “Muhammed Şâdık Kaşgarî Tezkire-i ‘Azîzân İnceleme-Metin-Dizin” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019), adlı yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* **Dr. Öğr. Üyesi,** Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Meslek Yüksekokulu. Karabük / TÜRKİYE. ngezici@karabuk.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-3915-2859>

H.1182/M.1768-1769 yılında yazılan eser, Çağatay Türkçesinin son dönem dil özelliklerini yansıtmaktadır. Tezkire-i Azîzân'ın Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde "MS. Tur d.20" koduyla yer alan nüshası bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır. St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde bulunan iki nüsha ve Oxford Bodleian Kütüphanesi'ndeki diğer nüsha karşılaştırılarak yeni bir metin oluşturulmuştur. Bu makalede, Muhammed Sâdik Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân adlı eseri hakkında bilgi verilecek, eserin önemli dil özellikleri örneklerle tespit edilecek ve eserin son dönem Çağatay Türkçesini yansıtan özelliklerine dikkat çekilecektir. Bu çalışmayla, son dönem Çağatay Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesine geçiş döneminde yer alan dil özelliklerinin ortaya konulmasına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Muhammed Sâdik Kâşgarî, Tezkire-i Azîzân, Hocalar Dönemi.*

Muhammad Sâdik Kâshgarî's Work Tezkire-i Azîzân and on It's Language Features

Abstract: Tezkire-i Azîzân was written by Muhammed Sâdik Kâshgarî in memory of Osman Beg, the ruler of Kashgar, son of Mirza Hadi Beg. In the work, XV. XVIII. from the first quarter of the century. The political activities of the Khojas in East Turkestan during the time period until the

second half of the century were written in detail. This period, known as the period of Khojas, is one of the important turning points regarding the political and historical structure of East Turkestan.

Written in A.H.1182/A.D.1768-1769, the work reflects the late period language features of Chagatai Turkish. In Tezkire-i Azîzân's Oxford Bodleian Library the code "MS. The copy of "Tour d.20" forms the basis of this study. A new text was created by comparing two copies in St. Petersburg Institute of Oriental Studies and the other copy in the Oxford Bodleian Library. In this article, information will be given about Muhammed Sâdik Kâshgarî's work titled Tezkire-i Azîzân, the important language features of the work will be determined with examples and attention will be drawn to the features of the work reflecting the late Chagatai Turkish. With this study, it has been tried to contribute to revealing the language features in the late Chagatai Turkish and the transition period to the New Uyghur Turkish.

Key words: *Muhammed Sâdik Kâshgarî, Tezkire-i Azîzân, the period of Khojas.*

I. Tezkire-i Azîzân'ın Yazarı ve Konusu

Tezkire-i Azîzân (Hocalar Tarihi), Muhammed Sâdik Kâshgarî tarafından Osman Beg'in anısına Rahime Ağaç'a'nın

teşebbüsleriyle kaleme alınmıştır. Eserde, XV. yüzyılın ilk çeyreğinden XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadarki zaman aralığında yaşamış hocaların Doğu Türkistan'daki siyasi faaliyetleri anlatılmaktadır. Tasavvufî konuların ağırlıklı olarak kaleme alındığı bu eser, söz konusu yüzyıllardaki siyasi, sosyal ve iktisadi hayata ışık tutabilecek verilere sahip olması açısından kıymetli bir eserdir.

Son dönem Çağatay Türkçesi dil yadigârlarının gün ışığına çıkartılarak dil özelliklerinin tespit edilmesi Türkoloji çalışmaları için son derece önemlidir. Çağatay Türkçesinin devamı sayılan Yeni Uygur Türkçesine geçiş metinlerinde hem Çağatay Türkçesi hem de Yeni Uygur Türkçesi ses ve şekil özelliklerini tespit etmek mümkündür.

Üzerinde doktora tezi olarak üzerinde çalıştığımız bu eser, 18. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bu özelliği sebebiyle eserde her iki döneme ait ses ve şekil özellikleri görülmektedir. Bu makalenin amacı, son dönem Çağatay Türkçesi için önemli bir kaynak olarak sayılan Tezkire-i Azîzân'ın dikkat çekici dil özelliklerini ortaya koymaktır.²

---

² Detaylı bilgiler için "Muhammed Şâdık Kaşgarî Tezkire-i 'Azîzân İnceleme-Metin-Dizin", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019) adlı yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılabilir.

Muhammed Sâdık Kâşgarî, Mollâ Şâh Alâ Âhun'un oğlu olarak Kaşgar'da dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda, doğum tarihi olarak 1721, 1725 ve 1740 gibi farklı tarihler zikredilmektedir. S. Mollaudov, Kâşgarî'nin doğum tarihini M.1740 olarak vermekte ve 1740-1849 yılları arasında bir yüzyıldan fazla yaşamış olduğunu tahmin etmektedir (Kumru, 2016: 45).

Necdet Tosun, Kâşgarî'nin şiirlerinde "Sâdık" veya "Sâdıkî" mahlasını kullandığını, H.1266/M.1849 yılında Kaşgar'da bir siyasi ihtilal kargaşasında öldürüldüğünü ifade eder (Tosun, 2011: 94).

H.1252/M.1836'da yazdığı Hediye-nâme adlı bir sayfalık vakfiye kaydında 114 yaşına girdiğinin kaydı vardır, buna göre H. 1138/M.1725-1726 senesinde doğmuş olmalıdır. 1849 yılında 127 yaşında vefat etmiştir (Tosun, 2011: 94). Mezarı, Yusuf Has Hâcib'in mezarının yanında "Ak Mezar" adı verilen yerdedir (Öger, 2010: 539).

İlk eğitimini babasından alan Muhammed Sâdık Kâşgarî, Kaşgar'ın Döletbag (Devletbağ) köyündeki Medrese-i Hâmidiye'de Farsça, matematik, edebiyat, tarih ve coğrafya eğitimi almıştır. Kaşgar Hânlık Medresesinde ders vermiş ve Kaşgar Şer'î Mahkemesine baş kadılık yapmıştır (Tosun, 2011: 93).

Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin edebî faaliyetleri şiirle başlamıştır. Şiirlerinin çoğunu gazeller, mesneviler, muhammesler, rubailer, sakinâmeler ve müsemmenler oluşturur. Sakinâmelerde Uygur Türklerinin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durumu işlemiştir (Öger, 2010: 538-539).

Muhammed Sâdık Kâşgarî; tarih, din, ahlak, tezkire, şiir ve tercüme gibi birçok alanda eser vermiş ve Uygur edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Abdurehim Nizarî, Turduş Ahun Ğerbî, Noruz Ahun Ziyaî, Zeydin Korulbegî gibi döneminin diğer şair ve yazarlarıyla birlikte Uygur Türkleri arasında ilim ve fennin ilerlemesi için mücadele etmiştir (Öger, 2010: 538-539).

Kâşgarî'nin değişik türde yazdığı telif ve tercüme eserleri vardır. Zübdetü'l-mesâil ve'l-akâid, Tezkire-i Ashâb-ı Kehf, Âdâbu's-sâlihîn, Kıyâfetü'l-beşer, İslâm Esâsı, Keşfu'l-kulûb, Kur'ân Tefsîri ve Tezkire-i Azîzân telif eserleri; Târîh-i İskenderiyye ve Tâcnâme-i Şâhî, Tercüme-i Târîh-i Reşîdî, Ravzatü'l-vâ'izîn-i Ferâhî ve Münâcât ise tercüme eserleridir.

Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin ayrıca Dîvânü Lügâti't-Türk müellifi Mahmud Kâşgarî'nin Kaşgar'ın Opal ilçesindeki türbesine H.1252/M.1836'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî'sinin yazma bir nüshasını hediye etme

vesilesiyle yazdığı küçük bir Hediye-nâme adlı bir sayfalık vakfiye kaydı vardır (Tosun, 2011: 93-94).

Bu makaleye konu olan Tezkire-i Azîzân'ın adı, eserin yazarı Muhammed Sâdık Kâşgarî tarafından metnin başında belirtilmiştir. Yazar, Tezkire-i Azîzân'ın yazımıyla ya da verilen bilgilerle ilgili olarak bir eksiklik varsa bunun kendisinden kaynaklandığını, okuyucuların bu durumu dikkate alarak kendisini mazur görmelerini ve onu hayır dua ile anmalarını ifade etmiştir (B2-5a/14-15; B2-5b/1-2).

H.1182/M.1768-1769 yılında yazılmış olan eserle ilgili farklı adlandırmalar vardır. Eser üzerinde çalışma yapan araştırmacıların Tezkire-i Hâcegân, Tezkire-i Azizân (Çelik, 2012: 79); Tezkire-i Hâcegân, Tezkire-i Âzizân, Tezkire-i Cahan, Durrü'l-Mazhar (Kumru, 2016: 1); Tezkire-i Cahan, Tezkire-i Hocagan, Tezkire-i Azizan (Kurban, 1995: 94); Tezkire-i Azizan, Tezkire-i Hâcegan, Tezkire-i Cahan, Kitab-i durr-i mazhar (Tashbayeva: 2016: 8) gibi isimleri kullandıkları görülmektedir.

Eserin girişinde belirtildiğine göre Muhammed Sâdık Kâşgarî, Mirza Hâdi Beg'in oğlu Kaşgar hâkimi Osman Beg ve onun annesinin talebi üzerine, Tezkire-i Âzizân'ı yazmış ve Doğu Türkistan'da yaşayan Hoca İshak Veli'ye (Hoca İshak Veli, Mahdum-ı Âzam Ahmed Kasânî neslindedir) ithaf etmiştir (Çelik, 2012: 79).

Muhammed Sâdık Kâşgarî, bu eseri yazma sebebini ise eserinde şöyle ifade etmiştir: *“Yarkent’in hükümdarı Mirza Hudi Beg’in gözbebeği olan oğlu Osman Beg Kaşgar’a hakim idi.... Hakim Osman Beg’in Rehime Agca adlı anası, zayıflara, yoksullara, bilginlere, iyilerin çocuklarına şefkat gösterirdi. Birçok nesilden beri İshak Veli ve onun evlatlarına mürid olarak bağlanmıştı. Benim gönlüme İshakiye hocalarının tarihi olaylarını tezkire şeklinde yazsam, diye bir fikir geldi. Böylece, hocaların tarihi hakkında bir tezkire yazabilsem, dünyada benim adımda bir hatıra kalır, diye karara geldim. Ben ki zavallı Muhammed Sadık çaresizlikten, ilmi kabiliyetimin yetersizliğinden, Ulu Tanrı’dan yardım isteyerek, bütün gücüm ile Hicri 1182 (Miladi 1768) yılında Tezkire-i Cahan’ı yazmaya başladım.”* (Kurban, 1995: 94) (B2-2b/9-15; B2-3a/1-15; B2-3b/1-15; B2-4a/1-3)

Shakhida Tashbayeva’ya göre Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân’ı yazmaktaki amacı sorumluluk duygusudur. Kâşgarî, eserde isimleri geçen şeyhlerin (azizlerin) her birinin bütün Müslümanlarca bilinmesinin ve ruhlarına dualar edilmesinin gerektiğini düşünmektedir (Tashbayeva: 2016: 71).

Kaşgar emîri Mîrzâ Osman Beg b. Hâdî Beg’in talebi üzerine Çağatay Türkçesi ile kaleme alınan eser, Doğu Türkistan’da idarecilik yapan kişiler hakkında tarihî bilgiler

vermektedir. “Hocalar Dönemi” adıyla anılan bu devirde idari görevde bulunan Akdağlık ve Karadağlık hocaları, Semerkand’ın Dehbîd köyünde mezarı bulunan Mahdûm-ı Âzam Hâcegî Ahmed Kâsânî’nin neslinden gelmekteydiler. Eserin baş tarafında Mahdûm-ı Âzam’ın hayatı ve bazı menkıbeleri, onun oğlu Hoca İshak Veli’nin menkıbeleri ve Kazaklar ile Kırgızlar arasında İslamiyet’in yayılmasındaki rolü, yine Mahdûm-ı Âzam’ın neslinden gelen Âfâk Hoca hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Eserin sonraki bölümleri ise tarih kitabı mahiyetindedir (Tosun, 2011: 152-153).

Tasavvuf ağırlıklı olan bu eserde, Doğu Türkistan’ın siyasi, sosyal ve iktisadi durumunu yansıtan veriler bulunmaktadır (Tuğ, 2004: 29).

Eserde, Cungar Hanlığı hükümrânlığı altındaki Doğu Türkistan’da meydana gelen önemli olaylar tasvir edilmiştir. Muhammed Sâdık Kâşgarî, hocaların Akdağlık ve Karadağlık olarak bölünmesi ve aralarındaki mücadelelerden söz eder. Ayrıca o dönemde Doğu Türkistan’da meydana gelen diğer olaylar hakkında bilgi verir. Bunların dışında Karadağlık Hocaların Kalmuklarla mücadeleleri ve Kırgızların da bu mücadeleye dâhil olmaları eserde ayrıntılı olarak anlatılmış, Kırgızların Yarkend’e belirli aralıklarla yağma akınları

düzenlemeleri, her seferinde şehir halkından bir kısmını esir almaları söz konusu edilmiştir (Çelik, 2012: 79).

Altışehir olarak adı geçen Kaşgar, Yarkent, Hoten, Aksu, Üçturfan ve Kuçar ile birlikte Yenihisar, Endican, Feyzâbâd, İli, Oş, Kargalık gibi yer adları da Tezkire-i Azîzân'da geçmektedir. Bunlar dışında eserde bazı küçük yerleşim birimleri ile dağların vb. coğrafi bölgelerin isimleri de yer almaktadır (Kumru, 2016: 58-63).

Tezkire-i Azîzân, Hocalar Dönemi ile ilgili önemli bir kaynaktır. Muhammed Sâdık Kâşgarî, tarihsel bilgiye geçmeden önce hocaların şecere ve silsilelerine dair detaylı bilgiler vermiş, onların soylarını Hz. Hüseyin vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayandırmıştır.

Tezkire-i Azîzân'da anlatılan olaylar çoğunlukla dinî bir motifle süslenmiş ve hocaların faaliyetlerine manevi bir arka plan oluşturulmuştur. Eserde sık sık ayet ve hadislerden alıntılar yapılmıştır. Ayet ve hadisler, özellikle konuların açıklamalarının yapıldığı bölümlerde yer almaktadır. Kâşgarî, eserinde olayları anlatırken ayet ve hadisleri Arapça şekliyle almış, onları bazen Türkçe açıklamıştır.

Tezkire-i Azîzân'da Farsça şiirlerin orijinal şekilleriyle yer alması dikkat çekicidir. Eserde; Mevlânâ, Hâfız Şîrâzî, Ali Şîr Nevâyî, Nizâmî, Sâyib-i Tebrizî, Ahmed

Hoca-i Kâsânî, Nâsır Ali, Mir Seyyid Şerî Cürçânî, Arşî gibi şairlerin şiirlerinden örnekler alınmıştır. Kâşgarî, olayları anlatırken uygun olan yerlerde konuyla ilgili şiirlere yer vermektedir. Bunu yaparken “beyt”, “şiiir” “mısra”, “nazım” başlıklarını kullanmıştır. Gerek alıntı yaptığı şairlerin şiirlerini tercüme ettiği yerler gerekse kendi şiirleri, Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin şairlik yeteneğini gösterir niteliğe sahiptir.

Tezkire-i Azîzân, sadece Hocalar Döneminin siyasi hayatını anlatan bir eser özelliği taşımaz, aynı zamanda bölgedeki eğitim faaliyetleri hakkında da bilgi veren bir kaynak olma özelliği taşır. O dönemde eğitim sisteminin temelini medreseler oluşturmaktadır. Bu kurumlarda dinî ilimlerin yanında fen ilimleri de tahsil edilmektedir. Başka bir eğitim şekli ise Doğu Türkistan'da etkisini ciddi anlamda gösteren ve tarikat marifetiyle yapılan dinî eğitimidir. Bu kurumlar, verdikleri dinî eğitimin yanında siyasi ve toplumsal konularda da işlev görmektedir. Dönemin sosyal hayatı hakkında bilgi veren Tezkire-i Azîzân'da o dönemde inşa edilen bazı medreselere ilişkin (Ak Medrese gibi) bilgiler de bulunmaktadır.

II. Tezkire-i Azîzân'ın Yazma Nüshaları

Tezkire-i Azîzân üzerine yapılan çalışmalarda, eserin yirmiden fazla nüshasının tespit edildiği ve bunların dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yer aldığı anlaşılmaktadır (Sawada, 2010: 10).

Eserin nüshaları; Oxford, Londra, Paris, Berlin, Lund, Taşkent, Urumçi, Pekin ve St. Petersburg'da bulunmaktadır:

British Museum'da üç nüshası bulunan eserin OR. 5338 (Tazkirat al-Tahaman), OR. 9662 (Tazkirat al-Jahan), OR. 6992 (Tazkira-i Jahan) katalog numaralarında;

St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü'nde bulunan nüshaları D126, D127, D191, B770, B776, B876, C582 ve C583 katalog numaralarında;

Oxford Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümünde MS. Ind. Turk. 3, MS. Ind. Turk. 5, MS. Ind. Turk. 8, MS. Turk d.20 katalog numaralarında;

Berlin'de Ms. or. fol. 3292 katalog numarasında;

İsveç Lund Üniversitesinde Jarring Koleksiyonu'nda Prov. 288 ve Prov. 313 katalog numaralarında iki yazma nüshası bulunmaktadır.

Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nde Nadir Eserleri Koruma Arşivi'nde de nüshaları vardır.

Tezkire-i Azîzân üzerinde batılı araştırmacılarının katalog çalışmaları son derece önem arz etmektedir:

A.M. Muginov'un "Opisanie Uygurskih Rukopisey İnstituta Naradov Azii" adlı çalışmasında Petersburg nüshalarına dair³ bilgiler yer almaktadır. Muginov'a göre St. Petersburg'daki yedi el yazması iki gruba ayrılır. O'na göre bir grup, "Tadhkira-i Hacegan" (iki nüsha) başlığını diğer grup ise "Tadhkira-i 'Azizan" (beş nüsha) başlığını taşımaktadır. Muginov çalışmasında "Tadhkira-i Hacegan"ın (Grup B) "Tadhkira-i 'Azizan"ın (Grup A) kısaltılmış bir versiyonu olduğunu söylemektedir. Muginov'un bu görüşünün ardından L. V. Dmitrieva ve S. N. Muratov bu el yazmaları karşılaştırmıştır. Onların kataloglarına göre "Tadhkira-i 'Azizan" ("birinci versiyon", Grup A) olarak adlandırılan eser, 35 veya 36 bölümden oluşurken "Tadhkira-i Hacegan" ("kısaltılmış versiyon", Grup B) olarak adlandırılan eser ise 33 bölümden oluşmaktadır. D126 (Tadhkira-i Hacegan) ve B776 (Tadhkira-i 'Azizan) yazmalarının her bölümünün adları ve onların kısa içerikleri katalogda listelenmiştir. Katalogda verilen bu listeden bu iki

---

³ Prof. Dr. Halil İbrahim USTA tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak söz konusu çalışmadan yararlanmamız sağlanmıştır.

grup yazmalarının içeriğinin neredeyse birbiriyle örtüştüğü görülmektedir (Sawada 2010: 10).

Minoru Sawada, “Three Groups of Tadhkira-i Khwajagan: Viewed from the Chapter on Khwaja Afaq” adlı çalışmasında kendisinden önce yapılan katalog çalışmaları hakkında bilgi vermiş ve “Hâce Afâk” bölümünün içeriğini karşılaştırarak yazmaları üç gruba ayırmıştır. Nüshaları; Grup A, Grup B, Grup C şeklinde listelemiş ve eserin nüshaları hakkındaki görüşlerine yer vermiştir (Sawada, 2010: 11-29). Minoru Sawada'nın Tezkire-i Azîzân'ın nüshaları hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği bu makale, eserin nüshalarının tespit edilip üzerinde çalışmaların yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

H.F. Hofman'ın “*Turkish Literature: A Bio-Bibliographical Survey*” adlı çalışmasında ise eserin tüm nüshalarına dair bilgiler yer almaktadır.

III Tezkire-i Azîzân Üzerinde Yapılmış Çalışmalar

Tezkire-i Azîzân'ın önemi araştırmacılar tarafından fark edilmiş, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanı sıra çeşitli makalelerde de bu eser ele alınmıştır.

Tezkire-i Azîzân, ilk defa Doğu Türkistan'da araştırmalar yapan asker ve tarihçi Kazak bilim adamı Çokan Velihanov tarafından tanıtılmıştır. Velihanov'dan sonra Rus

tarihçilerin çalışmalarından oluşan Michells kardeşler tarafından 1856 yılında İngilizce olarak Londra’da basılmıştır. Ardından Henry Bellew, “Kaşgar Tarihi” adlı kitabında Tezkire-i Azîzan’dan alıntılar yapmıştır. 1897 yılında İngiliz araştırmacı N. Ellias eserin el yazmaları üzerine, 1904 yılında Wilhelm Barthold “Türkistan Misyonu Üzerine Rapor” adlı çalışmasında eserden söz etmişlerdir. Alman tarihçi Martin Hartmann da 1905 yılında Tezkire-i Azîzân üzerine araştırma yapan araştırmacılardandır (Tashbayeva, 2016: 9).

Robert Barkley Shaw, “The History of the Khojas of Eastern Turkistan Summarised From The Tazkira-i Khwajagan of Muhammad Sadiq Kashghari” adlı çalışmasında “Tezkire-i Hacegân” olarak adlandırdığı bu eserden yola çıkarak Hocalar Tarihi ve hocaların şecereleri hakkında bilgi vermiştir.

Tezkire-i Azîzân, 1988’de Yeni Uygur harfleriyle Nicat Muhlis ve Şemsidin Emet tarafından, Kaşgar’da neşredilmiştir. Ayrıca eser, Aytcan Ş. Nurmanova tarafından ön söz, Kazakça tercüme ve St. Petersburg yazmasının tıpkıbasımı ile birlikte 2006’da Almatı’da da yayımlanmıştır.

İklil Kurban’ın “Hocalar Devri” başlıklı doktora tezi 1995 yılında “Doğu Türkistan İçin Savaş” adıyla Türk Tarih

Kurumu yayınlarından çıkmıştır. Araştırmacı, tezinde Hocalar Dönemini ayrıntılı olarak değerlendirmiş, bunu yaparken bu dönemin önemli kaynaklarından biri olan Tezkire-i Azîzân'da geçen bilgilerden yararlanmıştır.

Kadir Tuğ, “Doğu Türkistan’da Hocalar Dönemi” adlı yüksek lisans tezinde Türkistan’da genel Türk Tarihi içinde araştırılmaya başlanan Hocalar Döneminin Kırgız, Uygur, Kalmuk ve Çin tarihi açısından çok önemli olduğunu vurgulayarak “Hocalar Dönemi” olarak tarihe geçen dönemi çeşitli boyutlarıyla incelemiştir.

Kadir Tuğ, “XVII-XVIII. Yüzyıllarda Doğu Türkistan’da Eğitim” adlı makalesinde ise Doğu Türkistan’da XVII-XVIII. yüzyıllarda sürdürülen eğitim faaliyetlerini incelemiştir. Tuğ, Doğu Türkistan bölgesinde söz konusu yüzyıllarda yazılmış olan eserlerden yararlanmış, ayrıca bölgeye gelen seyyahların eserlerini incelemiş, bu eserlerde yer alan eğitim ile ilgili açıklamaları ve bilgileri analiz etmiştir. Bu eserlerde eğitim faaliyetlerinin ve siyasi olayların anlatılmakta olduğunu ifade etmiş; dönemin eğitim kurumları olan medreselerin işleyiş sistemi, idari yapısı, finansal kaynakları, öğretmen ve öğrencilerle ilgili bilgilerin nasıl olduğunu Tezkire-i Azîzân temelinde değerlendirmiştir.

Adem ÖGER, “Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik Geleneği ve 18. yüzyılda Yazılmış Bir Tezkire Örneği: Tezkire-i Ezizân” başlıklı bildirisinde, Uygur Türkleri arasında tezkirecilik geleneğinin ortaya çıkışı ve tezkire türünde yazılmış bazı eserlerin şekil, yapı, içerik ve işlev özellikleri hakkında bilgi vermiş, daha sonra Tezkire-i Azîzân’ı tanıtır ve değerlendirmiştir.

Necdet Tosun, “Türkistan Dervişlerinden Yâdigâr - Orta Asya Türkçesiyle Yazılmış Tasavvufî Eserler-” adlı çalışmada “Orta Asya Türkçesiyle” yazılmış tasavvufî eserleri tanıtmıştır. Bu dönemin önemli bir eseri olan Tezkire-i Azîzân ve yazarı Muhammed Sâdık Kâşgarî hakkında bilgi vermiştir.

Muhammed Bilal Çelik’in “Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları” adlı makalesinde tarih boyunca Doğu Türkistan, Küçük Buhara, Kaşgarya, Altışehir, Tarım Havzası, Çin Türkistan’ı ve Sincan (Sinkiang) isimleriyle anılan bölgenin belli başlı tarihî kaynaklar tanıtılmaktadır. Bu çalışmada, dönemin önemli kaynakları arasında olan Tezkire-i Azîzân hakkında bilgi yer almaktadır.

Coşkun Kumru, “Muhammed Sâdık Kaşgarî’nin Tezkire-i Hâcegân Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinde Tezkire-i

Azîzân'ın transkripsiyonunu ve değerlendirmesini yapmıştır. Bu çalışmasını yaparken eserin Doğu Türkistan'da bulunan nüshasını temel almıştır. XIX. yüzyıla kadar olan süreçte Türkistan'daki siyasi, dinî gelişmeleri değerlendirmiş, eserin ve yazarın tarihsel önemine değinmiştir.

Coşkun KUMRU, “Tezkire-i Hâcegân'a Göre Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi” adlı makalesinde ise Hocalar Döneminin en önemli kaynak eseri olduğunu söylediği Tezkire-i Azîzân'dan yararlanarak Doğu Türkistan'ın siyasi, manevi ve kültürel hayatını değerlendirmiştir.

Shakhida TASHBAYEVA, “Uygur Edebiyatından Bir Tezkire Örneği Tezkire-i Azizan (Transkripsiyon, Çeviri, Dizin)” adlı yüksek lisans tezinde Tezkire-i Azîzân'ın ilk elli sayfasına ait metnin transkripsiyonunu, tercümesini ve dizinini yapmıştır. Bu çalışma; giriş, transkripsiyon, çeviri ve dizin olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Tezde eserin üç nüshası dikkate alınarak Necat Muhlis ve Şemseddin Emet tarafından hazırlanan Uygur alfabesiyle yazılmış baskısı kullanılmıştır. Üzerinde çalışılan Yeni Uygurca metin de ek olarak verilmiştir.

Yukarıda sözü edilen çalışmalar, dünyanın çeşitli bölgelerinde yer alan Tezkire-i Azîzân nüshaları üzerine yapılmış önemli tespitler içermektedir. Bu tespitler

incelendiğinde, eserin bir bütün halinde ortaya çıkarılmadığı ve dil incelemelerinin yapılmadığına dair eksikliklere dikkat çekildiği görülmektedir. Tarafımızca yapılan doktora çalışmasında, eserin daha önce çalışılmamış olan dört nüshası karşılaştırılmış ve yapılan bu nüsha karşılaştırmalarıyla ortak bir metin oluşturulmuştur. Bu nüshaların gerek temininde gerekse karşılaştırılmalarında yorucu, bir o kadar da uzun zaman harcanmış ve tam bir metnin ortaya konulmasına, metnin dil özelliklerinin tespit edilmesine çaba gösterilmiştir.⁴

IV. Tezkire-i Azîzân Metni Kurulurken İzlenen Yol

Çalışmamızda, metni kurarken Tezkire-i Azîzân'ın Oxford Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümü'nde yer alan MS. Turk d.20 numaralı nüshasını esas aldık. Karşılaştırdığımız diğer nüshalardan TA, TH1 ve B1 nüshaları genel itibariyle tertip ve imla bakımından aynı karakteri taşımaktadırlar. Ancak bu benzerliklere rağmen metin oluştururken bahsi geçen nüshaların farklılıklarını tespit ettik ve bunları dipnotta belirttik.

---

⁴ Doktora çalışmamız sonrasında Almanya ve İsveç'te yer alan diğer üç nüsha temin edilmiş ve bu nüshaların diğer nüshalardan farklılıkları, ortaklıkları, istinsah edildiği dönemin dil özelliklerini yansıtmadığı üzerine tarafımızca çalışma yapılmaktadır.

Tezkire-i Azîzân'ın nüshalarından dördünü ilgili kütüphanelerden temin ettik. Bu nüshalardan, TA olarak kısaltılan B776 numarada kayıtlı nüsha, St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde; TH1 şeklinde kısaltılan nüsha da yine St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde D127 numaralı kayıttta yer almaktadır. Bu nüshaların dışında Oxford Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde MS. Ind. Inst. Turk. 3 ve MS. Turk d.20 numaralı kayıtlarda yer alan iki nüshayı da temin ettik. Bunlardan birini B1, diğerini B2 olarak kısalttık.

B2 olarak kısalttığımız nüsha, çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Bu nüsha 161 varak, 15 satırdan oluşmaktadır. Diğer nüshalardan B776, 142 varaktan ve 13 satırdan; TH1 adı verilen nüsha, 151 varak, 17 satırdan; B1 adlı nüsha 125 varak, 19 satırdan oluşmaktadır.

Metni oluştururken şu yöntemi izledik: Asıl metnimiz olan B2 nüshasına göre sayfaları a-b şeklinde isimlendirerek sayfa numaralarını verdik, diğer nüshaların değişen sayfalarını da metin içerisinde göstererek cümlelerin anlamlı olmasına dikkat ettik. Asıl nüshada bulunmayan ama diğer nüshalarda bulunan yerleri [ ] şeklinde gösterdik.

V. Tezkire-i Azîzân'ın Dil Özellikleri

Kurulan metnin ses ve şekil özellikleri ile ilgili sözü geçen doktora tez çalışmamızda ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Bu makalede ise eserde yer alan dikkat çekici özelliklere yer vermeyi uygun gördük:

Ses Özellikleri (Ünlüler)

1. Çağatay Türkçesinde kapalı /è/ sesiyle birlikte dokuz ünlü bulunmaktadır: a, e, è, ı, i, o, ö, u, ü. Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde uzun ünlüler [ā, ī, ū] bulunmaktadır. Dokuz ünlüden beşi ince [e, è, i, ö, ü], dördü kalındır [a, ı, o, u]. Bu ünlülerden beşi geniş [a, e, è, o, ö], dördü dardır [ı, i, u, ü]. /è/ sesi Türkçede /e/ ile /i/ arasında yer alan yarı geniş bir ünlüdür (Argunşah 2015: 79).

Kapalı /è/ sesi, metnin transkripsiyonunda /i/ ile gösterilmiştir: *boladurğan irdiler B2 12b/12, bolur idi B2 12b/11, ir B2 149b/9, irenlerge B2 66a/7, irtesi B2 114b/14, kiçe B2 15b/3, kilürler B2 80a/5, kiltürüp B2 160a/13, kiçürdiler B2 24b/13, kiser B2 124a/9, min B2 126a/5.*

Son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimelerin orijinal hallerinde bulunmayan ünlülerin, metinde bir ünlüyle temsil edildiği görülmektedir: *gerdişke B2 123a/5, girân B2 120b/8, hâşıl kılıpdur B2 157a/6, hâzır boldılar B2 13b/10, imân-ı kâmillig B2 64b/7,*

lâzım 74b/1, Kâsım B2 15a/8, mıltık-endâzlarını B2 148a/13, Mirzâ B2 121a/14, mir-zâde B2 121a/6, muhliş B2 115b/11, müctehidler 51a/7, nevâzişler B2 38b/4, pîr-i mürşidliğ B2 49a/6.

2. Türk dili tarihinde Eski Türkçeden itibaren kalınlık-incecik uyumu vardır. Bu uyum Çağatay Türkçesindeki bazı kelimelerde bozulmuştur. Bu eserde de Türkçe kökenli kelimelerde kalınlık-incecik uyumu vardır. Bir kelimedede kalınlık-incecik uyumunun olup olmadığı /G/ ve /K/ seslerinin ince veya kalın yazımından anlaşılmaktadır. /k/ ve /g/ sesi ince olduğunda kef (ك), /k/ kalın olduğunda kaf (ق), /g/ kalın olduğunda da gayın (غ) harfiyle gösterilmektedir.

Çağatay Türkçesinde Arapça ve Farsçadan geçmiş olan kelimelere genellikle kalın ünlülü eklerin geldiği görülmektedir. Alıntı kelimelerde +GA, +KA yönelme durumu eki, +IİK isimden isim yapım eki, +IIG isimden sıfat yapım eki, +rAK karşılaştırma eki, +KI aitlik eki /K/ ve /G/ seslerini içerdikleri için uyumu bozabilirler. Bu eklerle ilgili metinde geçen örnekler genellikle kalın ünlülüdür:

+GA, +KA Yönelme Durumu Eki: *defterleriğa B2 2b/8, dervâzesiğa B2 76a/8, fetğiğa B2 79b/12, ferzendleriğa B2 47b/9, hâlleriğa B2 43a/12, hükmiğa B2 132b/14, küyığa B2 158a/5, maşlahatığa B2 157b/12, sebebiğa B2 78b/3.*

+IIK İsimden İsim Yapım Eki: *cefā-piṣelik B2 28b/9, cevlān-bāzlık B2 125a/4, gāliblik B2 124b/13, gazīlik B2 66a/7, ḥiṣlik B2 126a/11, ḥūn-rizlik B2 28b/9, ḥoṣ-ḥāllik B2 97b/2.*

+IIG İsimden Sıfat Yapım Eki: *beṣāšetlik B2 90b/9, nermlig B2 79a/1, pīr-i mürşīdlik B2 49a/6, şūretlik B2 78a/16, şiddetlik B2 56a/11, şehlik B2 14a/2.*

+rAK karşılaştırma eki: *‘acebraḳ B2 10a/5, bārīkraḳ B2 95a/7, bihraḳ B2 27a/5, bihterraḳı B2 71a/5, ḳavīraḳ B2 38a/11.*

+KI aitlik eki: *cevānibdaḳı B2 84b/15, evvelḳı B2 5b/10.*

Alıntı kelimelere gelen eklerden “**+IIK İsimden İsim Yapım Eki**”nin hem kalın hem de ince sıradan ikili şekilde kullanıldığı örneklere metinde rastlamak mümkündür: *bed-bahtlik B2 53b/9 ~ bed-bahtlik B2 73b/9, ṭarīḳalık B2 54a/11 ~ ṭarīḳalik B2 58a/9, tefriḳalık B2 99b/13 ~ tefriḳalik B2 125b/4.*

3. Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumunun tam olmadığı görülmektedir. Metinde de bu uyum tam değildir, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan bazı örnekler şunlardır: *altun B2 24a/1, Artuç B2 99b/9, artuḳ B2 110a/12, börileri B2 8a/2, ḳaraṅḡu B2 72a/13, ḳoyı B2 2b/14,*

oğrılıklar B2 32a/6, savrulğan B2 91a/12, sınıuğ B2 108a/1, tamuğ B2 162b/1, tavuşları B2 19a/12, yalguz B2 122a/3, yaruğ B2 108a/1, yavuğ B2 68b/14, yünçi B2 65a/7.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Uymayan Ekler ise şunlardır:

Düz Ünlülü Ekler

+nîng / +niñ Tamlayan Durumu Eki: *gürühniñ B2 81b/10, muniñ B2 6b/3, özümniñ B2 27b/8, püştniñ B2 26b/6, sırruhuniñ B2 29a/6, türbetehuniñ B2 53a/12.*

+nı / +ni Belirtme Durumu Eki: *kolunı B2 7a/8, köngülni B2 57b/6, özni B2 99a/1, sözni B2 121b/5, yükni B2 110a/15, yüzni B2 100b/7.*

+dın / +din Ayrılma Durumu Eki: *gürühdın B2 129a/3, koldın B2 30b/8, köngüldin B2 58a/5, közdin B2 73a/5, özdin B2 19b/7, şubhdın B2 122b/10.*

+ı / +i, +sı / +si Teklik 3. Şahıs İyelik Eki: *kaşığa B2 20b/14, kiçesi B2 24a/4, kolını B2 73a/3, könglide B2 82b/5, kündüzi B2 136b/14, özi B2 20b/13, sözi B2 80b/13, yüzi B2 63a/5.*

-DI Belirli Geçmiş Zaman 3.Teklik Şahıs ve 3.Çokluk Şahıs Ekleri: *bilgürdi B2 162b/2, boldı B2 79b/14, koldı B2 24b/4, B2 113a/11, kördi B2 97a/10, köydürdi B2 121a/12,*

olturdu B2 97a/7, öldi B2 147a/8, tapşurdu B2 45a/15, tuttu B2 74b/10, yüzlendürdi B2 93a/9; kiltürdiler B2 119b/6, koydılar B2 42a/4, kördiler B2 52b/13.

-miş Belirsiz Geçmiş Zaman Eki: *bolmuş B2 129b/7, kilürmiş B2 97a/3, ötmüş B2 161a/10.*

-ğıl / -gil, -kıl/- kil Emir Teklik 2. Şahıs Eki: *bolğıl B2 155a/11, körgil B2 75b/5, turgıl B2 153b/15, tutğıl B2 29b/14, yitkürgil B2 11b/6, yörgil B2 121b/4.*

+süz İsimden İsim Yapım Eki: *sütünsüz B2 2a/13, tuyuğsüz B2 70b/10.*

+çI İsimden İsim Yapım Eki: *argamçı B2 147a/1, karaççı B2 114b/15, yolçıları B2 84b/6.*

+KI Aitlik Eki: *burunğı B2 158a/2.*

Yuvarlak Ünlülü Ekler

-ğu Gelecek Zaman Sıfat Fiil Eki: *kağı B2 5b/12, salğı B2 39b/10, yanğı B2 80b/3.*

-Gu Gelecek Zaman Çekimindeki Şahıs Eki: *birgümüzdür B2 103b/11, digüm B2 104a/7, kılgüm B2 2b/2, kilgüsi B2 56a/11, kitgüsi B2 100b/4, iylegümüzdür B2 104a/2 tirilgüm B2 57b/6.*

-DUK Belirli Geçmiş Zaman 1. Çokluk Şahıs Eki:

*ayrıldıḡ B2 130b/11 birdük B2 101b/8, iyledük B2 87a/2,
kildük B2 74b/8, tapşurduḡ B2 113b/8, tiledük B2 159a/3,
yidük B2 140a/10.*

-sUn Emir Teklik 3. Şahıs Eki:

*barsun B2 99a/9, birsün
B2 63a/5, bolsun B2 52a/4, ḡalsun B2 114a/13, ḡılsun B2
73b/3, kilsün B2 52b/1, kirsün B2 71a/11.*

-GUñA,-KUñA Zarf Fiil Ekleri:

*açḡunça B2 57a/12,
bilgünçe B2 5b/14, birgünçe B2 153b/11, buzulmaḡunça B2
134a/8, çıḡḡunça B2 150a/8, ḡılḡunça B2 56b/9, kilgünçe B2
75b/11, ḡoḡlaḡunça B2 138b/13, tigünçe B2 85b/4, yitkünçe
B2 29a/9.*

-Uḡ Fiilden İsim Yapım Eki:

*artuḡ B2 56a/14, buzuḡ
B2 75b/8, sınıḡ B2 99a/14, yaruḡ B2 108a/1.*

Fiilden Fiil Yapım Ekleri:

-ür- :

*içürdi B2 80b/6, kiçürse B2 12b/11, köçürüp B2
160a/5, tüşürdiler B2 160a/5.*

-dur-/dür-, -tur-/tür- : *aldurup B2 12b/2, kavuşturmay B2 56a/6, kiltürdünġiz B2 88a/13, kiydürdiler B2 46b/8, köydürür B2 57b/6, öltürsek B2 117b/13, yüzlendürdi B2 93a/9.*

-gür-, -kür- : *bilgüredür B2 80a/11, ötkürdiler B2 99a/10, yitkürgil B2 11b/3.*

-güz- : *kirgüzdi B2 85b/10, körgüzdiler B2 9a/3, tirgüzür B2 17a/6, yürgüzdiler 108b/12.*

-mu/-mü Soru Ekleri: *bar mu B2 24a/13, bolur mu B2 109b/13, diy mü B2 119a/2, digey mü B2 121b/11, Qalmağ mu B2 36b/5, oğşa-sa mu B2 40a/12, şundağ mu B2 53a/7.*

4. Türkçe kelimelerin ilk hecesindeki /e/ ünlüsünün Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eserlerin metin yayınında bugüne kadar hem /i/ hem de /è/ olarak gösterildiğini görüyoruz. Çalışmamızda bu sesi /i/ olarak okumayı ve göstermeyi tercih ettik: *birdiler B2 119b/14, irdi B2 122a/1, kiçe B2 122b/8, kiçinġ B2 121a/2, kilür B2 120a/5, kitti B2 122b/7, min B2 126a/5, niçe B2 132a/6, sin B2 131b/1.*

5. Eserde yuvarlaklaşma örnekleri görülmektedir. Bunların birçoğu yuvarlaklaşmaya uğrayan sesin yanındaki ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle gerçekleşmektedir.

Gerileyici Ünlü Benzeşmesiyle: Özellikle ikinci hecede yuvarlak ünlü bulunduran iki heceli kelimelerin ilk hecesindeki düz ünlüler, gerileyici ünlü benzeşmesine uğrayarak yuvarlaklaşırlar:

e > ö : *köçürüp B2 101b/4, öksümes B2 85a/9, öyige B2 35a/7, öyürgey-miz B2 79b/11, Töşük B2 31a/12.*

a > o : *oşukça B2 83b/9, oşukmañg B2 67a/8, ozuklarıdın B2 108a/3, tonumapdur B2 101a/13.*

İlerleyici Ünlü Benzeşmesiyle: İki heceli kelimelerde ilerleyici ünlü benzeşmesi sonucu ilk hecedeki ünlünün etkisiyle ikinci hecedeki düz ünlüler yuvarlaklaşırlar:

ı > o : *boyun B2 101a/10.*

ı > u : *bulutıdın B2 123b/7, kuruğan B2 59b/4, oğudı B2 84b/13, uyup B2 159b/5.*

i > ü : *yörütmesem B2 83b/9.*

Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle: /b/, /m/, /p/, /v/ dudak ünsüzleri ihtiva eden kimi düz ünlülü kelimelerin yuvarlaklaşması metinde bazı örneklerde görülmektedir. Bu örneklerde yer alan /y/ sesi; Eski Türkçe /b/ sesinin önce /w/, ardından /v/ sesine dönüşmüş şeklidir:

öy B2 137b/13, öyürgey-miz B2 79b/11, söyüngil B2 35a/7, söyünçlikdin B2 54a/7.

6. Çağatay Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülerin düzleşmesi örneklerine çok rastlanır. Bunların bir bölümü kelime tabanlarında, bir bölümü de eklerdedir. Bu örneklerle metinde de rastlanmaktadır:

o > a: *savuk* B2 160a/9.

-u > -a: *tola* B2 138b/7.

ü > e: *bölek* B2 38a/4, *bölenip* B2 111a/2, *köterdiler* B2 60a/1.

i > ü: *beri* B2 44a/14, *indemekde* B2 48b/15.

7. Ünsüzle biten iki heceli bazı kelimelere gelen eklerden sonra ek alan kelimenin vurgusunu yitiren orta hecesinin dar ünlüsünün düştüğü görülür:

ağız (*ağzını* B2 83a/15, *ağığa* B2 83b/1, *ağızdın* B2 141b/15).

bağır (*bağrımızı* B2 57a/4, *bağrı* B2 109a/10).

boyun (*boynı* B2 140a/3, *boynığa* B2 129b/7).

*ilig (ilgi B2 20a/2, ilgige B2 5b/1, ilgidin B2 82a/10,
ilgin B2 57a/9.*

kögüs (kögsige B2 122a/1).

*köngül (könglüm B2 47b/4, könglünğni B2 57b/15,
könglige B2 36b/10, könglidin B2 69b/10).*

*oğul (oğlı B2 104b/3, oğluğızını B2 36b/11, oğlumnu
B2 38a/3).*

*orun (ornıda B2 78b/14, ornılarıda B2 23a/4, ornığa B2
48a/7, ornumda B2 94a/11).*

Çağatay Türkçesinde +AgU isimden isim yapım ekinde
v < g değişimiyle birlikte sondaki ünlü +Av olmaktadır.
Metinde bu örnekler şöyledir: *birev B2 132a/4 < biregü, ikev
B2 26b/9 < ikiegü.*

8. Ünlü ile biten bir kelimedden sonra ünlüyle başlayan
başka bir kelime geldiğinde genellikle ikinci kelimenin ilk
ünlüsü düşer ve bu iki kelime birleşerek tek bir kelime gibi
kabul edilir. Bu kullanım son dönem Çağatay Türkçesinde
bulunmaktadır: *bir-e al-> bira'l-madük B2 67a/15, bol-a al->
bola'lğaylar B2 150a/9 çıkar-a al-> çıkara'lmadılar B2
110a/5, qarala-ya al-> qaralaya'lğay-min B2 84b/5, kıl-a al->
kıla'lmay B2 56b/2, kiltür-e al-> kiltüra'lmadım B2 77a/5.*

9. Çağatay Türkçesinde isimlere gelen soru eki +mU yuvarlak ünlüdür. Metinde ise hem düz hem yuvarlak şekliyle görülmektedir: *bar mu B2 58a/6, bar mıdı B2 26b/10, taŋġlanı mu B2 121a/5, yoġ mu B2 8a/13.*

Çağatay Türkçesinde fiillere gelen soru eki yuvarlak ünlüdür. Metindeki örneklerde de yuvarlak ünlü şekiller görülür: *cüdā kılay mu B2 15a/5, ifşā kıldı mu B2 139b/1, çıktınġız mu B2 139b/4, kıalsa mu B2 154b/3, revā tutur mu B2 138b/3, tafşurmadım mu B2 140a/9.*

Ses Özellikleri (Ünsüzler)

10. Metinde ünsüzlerle ilgili dikkati çeken özellikler şöyle yer almaktadır:

/s/ ünsüzü: Türkçe kökenli kelimelerde kalın ve ince sıradan bütün /s/ ünsüzleri sin (س) ile yazılır: *salıp B2 121b/3, savurmak B2 58a/5, sığınıp B2 86a/3, sınıġ B2 99a/14, sin B2 51a/5, siz B2 130a/12, soġtı B2 108b/3, soŋ B2 59a/3, söz B2 121a/10.*

/t/ ünsüzü: Türkçe kökenli kelimelerde kalın ve ince sıradan /t/ ünsüzleri te (ت) ile yazılır: *aytur B2 96b/2, tapşurdum B2 94b/10, tarıdım B2 6a/13, taş B2 104a/7, teŋizni B2 88b/11.*

/ng/ ünsüzü: Türkçe kökenli kelimelerde geniz n'si /ng/ (ن) işaretiyle gösterilmektedir: *anğlandı B2 77a/3, köngli B2 49b/9, miñg B2 79b/5, yanğlıg B2 7a/8.*

11. Metinde ünsüz değişimleri son dönem Çağatay Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır:

/b- / > /m- / Değişmesi:

Kelime başındaki /b/ sesi genellikle korunmuştur: *bağır B2 161a/9, bar B2 161b/5, barça B2 16a/14, birdi B2 24b/4, buzdu B2 143a/10.*

Ancak bu ses, /n/ ve /ng/ seslerinden önce bazı kelimelerde /m/’ye dönüşür: *min B2 143b/9, mindürüp B2 33a/8, miñg B2 147a/5, munğa B2 152a/7, munça B2 24b/1, munda B2 99a/4, mundağ B2 26b/7, mundın B2 156a/1, muni B2 152b/11, muniñg B2 25a/15.*

/-b- / -b/ > /-w- / -w/ > /-v- / -v/ Değişmesi:

Eski Türkçenin iki ünlü arasında veya kök sonundaki /b/ sesi, Karahanlı Türkçesinde /w/, Harezmi Türkçesinde /w/, /v/ sesine Çağatayca Türkçesinde ise /v/’ye dönüşür: *kavuşturdılar B2 24a/5, tive B2 62a/11.*

Eski Türkçe /b/ ünsüzü ile yazılan *eb, ebir-, seb-* kelimesi, metinde *öy, öyür-, söy-* şeklinde geçmektedir: *öyide*

B2 138a/1, öyige B2 35a/7, öyrüp B2 74a/11, söyüngil B2 35a/7.

/b/ ünsüzü, “*tilbe*” kelimesinde korunmuş (*tilbeler B2 58a/3*), “*sub*” kelimesinde ise düşmüştür (*su B2 71a/6*).

/p/ > /f/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinin önemli ses özelliklerinden biri olan /f/ < /p/ değişimi, başlangıçta Nevâyî’den itibaren üç kelimedede tofrağ < toprağ, yafrağ < yaprağ, ofrağ < oprak görülmektedir. Bu değişim Nevâyî’den sonra ise Çağatay Türkçesinde farklı örneklerde de yer almaktadır. Metinde Türkçe kelimelerde bu değişim bazı kelimelerde kararsız bir biçimde görülmektedir: *taptılar B2 14b/14 ~ taftılar B2 10a/4, kıpup B2 19a/10 ~ kıfup 94a/15, bitidiler B2 27a/15 ~ fitidiler 25a/13.*

Bazı örneklerde ise kelimenin sadece /f/’li biçimleri bulunmaktadır: *tofrağ B2 108a/6 ~ tofrağ B2 159a/12, fıçakladılar B2 31b/2.*

/f/ > /p/ Değişmesi

Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde değerlendirilen Yeni Uygur Türkçesine Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerdeki /f/ ünsüzü /p/’ye dönüşür: *pelsepe < felsefe, epsūs < efsūs, terep < taraf, peket < fakat, aptap < āf-tāb, pil <*

fil (Öztürk, 2010: 18-19). Tezkire-i Azîzân'da bu değişim Arapça ve Farsça kelimelerdeki bazı örneklerde ikili kullanım şeklindedir: *pend B2 156a/11 ~ fend B2 160a/3*, *perîşân B2 65b/2 ~ ferîşân B2 77a/13*; *pâyetaht B2 22a/3 ~ fâyetaht B2 11a/8*; *peydâ B2 73a/7 ~ feydâ B2 69b/12*.

“Türkiye Türkçesi’nde p ile başlayan, fakat aslî şekli b’li olan bazı kelimeler Uygur Türkçesi’nde aslî şekle uygundur: Uygur Türkçesi: baha, bars, bürge, but, bazar.” (Öztürk, 2010: 18).

Bu özellik metinde tespit edilmiştir: *hûn-bahâ* (diyet, kan pahası) *B2 106a/5*, *bâzâr* içre (pazar içinde) *B2 141a/1*. *But* kelimesinin de *fit* olarak kullanıldığı görülmektedir: *futlarığa (butlarına) B2 84a/2*.

/-d-/ , /-d/ > /-d-/ , /-d/ > /-y-/ , /-y/ Değişmesi:

Eski Türkçe kelime içi ve kelime sonundaki /d/ sesi, Karahanlı Türkçesinde /d/ ve Harezmi Türkçesinde /d/, /y/, Çağatay Türkçesinde ise ilk devir eserlerindeki bazı istisnalar dışında /y/ olur. Metindeki örnekler şunlardır: *ayağ B2 20a/12 ~ ayakını B2 100b/2*, *ayrıldı B2 45a/13*, *kağğudın B2 100a/15*, *keyin B2 123a/1*, *kiyip B2 36a/10*, *qoyup B2 36b/15*, *küev B2 34b/8*.

/-ğ-/ , /-ğ/ > /-w-/ , /-w/ > /-v-/ , /-v/ Değişmesi:

Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde /ğ/ ünsüzü, Harezmi Türkçesinde /w/, /v/ Çağatay Türkçesinde ise /v/ olur. Metindeki örnekler şunlardır: *savuk B2 160a/9*, *yavuk B2 12a/3*. Bu ses “kağun” kelimesinde korunmaktadır: *kağun B2 6a/13*.

Bu değişmeye paralel olarak kelime sonundaki +AgU ses grubu +Av ses grubuna dönüşmüştür: *birev B2 161b/14*, *ikev B2 26b/9*, *üçevlen B2 71a/9*.

/-k/ , /-k-/ ~ /-ğ/ , /-ğ-/ Nöbetleşmesi

Çağataycada kelime sonundaki /k/ ve /ğ/ seslerinin kullanımında karışıklık söz konusudur. Metinde bu karışıklık hem kelime köklerinde hem de eklerin kullanımında görülmektedir: *andağ B2 35b/13 ~ andağ B2 41b/13*, *ayağını B2 100b/2 ~ ayağığa B2 36a/1*, *katık B2 152a/10 ~ katığ B2 152a/14*, *kuçağımda B2 15a/4 ~ kuçağığa B2 36b/1*, *kurug B2 26a/1 ~ kuruk B2 160a/15*, *şundağ B2 27b/2 ~ şundağ B2 53a/7*, *tofrağ B2 159a/12 ~ tofrağ B2 159b/3*.

Bu karışıklık isimden sıfat yapım +līg/ +lig ve isimden isim yapım eki +lık/ +lik'in kullanımında da görülmektedir: *ağlığ B2 13b/4 ~ ağılık B2 6a/8*, *mübārek-bādliğ B2 47a/1 ~ mübārek-bādlik B2 47a/9*, *şūmluğdın B2 53b/14 ~ şūmluğğa B2 54a/10*, *zebūnluğın B2 81a/13 ~ zebūnluk B2 103a/13*.

/-k-/ > /-h-/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinde /k/ sesinin /h/ sesine değişimi birkaç kelimedede görülmektedir. Metinde şu örneklere rastlanmaktadır: *aḥşam B2 147b/6, oḥşasaḥ B2 18b/8, taḥı B2 5a/11, toḥtattılar B2 76a/2, Toḥta B2 159a/1, yaḥşı B2 54a/2.*

/-ng-/ > /-g-/ Değişmesi:

Bir örnekte bu değişim görülmektedir: *yalḡuz B2 122a/3.*

/t-/ > /d-/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinde kelime başındaki /t-/ sesleri korunmaktadır. Özellikle Nevâyî'den sonraki dönem eserlerinde birkaç kelimedede /d-/'li örnekler görülmektedir. Metinde tutarlı bir şekilde görülen /d-/'li örnekler şunlardır: *didiler B2 7a/14, dik B2 93b/1.*

Ayrıca /t-/ sesinin ikili kullanımları da metinde görülmektedir: *turur B2 97b/15 ~ durur B2 7b/3, tüz B2 93b/1 ~ düz B2 121b/12.*

/s-/ > /ç-/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinde bu değişim, nadiren rastlanan bir değişimdir. Gerileyici benzeşme sonucu ortaya çıkmaktadır.

Metinde kelime başındaki /ç-/ > /s-/ örnekleri şunlardır: *çıçğan B2 149b/13, çıırmap B2 34b/13.*

/ç-/ > /ş-/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinde /ç/ ünsüzüyle biten kelimeler -tl görülen geçmiş zaman eki aldıklarında /ç/ sesi /ş/ olur. Metinde ise bu özellik kelime kökünde ikili şekilde şu örneklerde görülmektedir: *Artuç B2 99b/9 ~ Artuş B2 69b/14, keş bolğunça B2 147a/7 ~ keş boldı B2 158a/12, taşkarı B2 78b/7 ~ taçkarı B2 44b/1.*

/-z/ > /-s/ Değişmesi:

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda tonlu /z/ ünsüzü tonsuzlaşarak /s/ olur. Metinde geniş zamanının olumsuz çekimleri hep -mAs şeklindedir: *bolmas B2 59a/7, çıkmas-miz B2 76a/5, irmes-min B2 156b/8, kılmas-sizler B2 28a/12, birmesler B2 86a/5.*

Metinde bu kullanım ayrıca kelime kökü olarak da ikili şekliyle kullanılmaktadır: *istep B2 100a/12 ~ izdep B2 57a/14.*

12. Çağatay Türkçesinde çoğunlukla sayı isimlerinde ünsüzlerde ikizleşme görülmektedir. Metinde şu örnekler yer almaktadır: *ikki B2 59a/15, ottuz B2 136b/2, sekkiz B2 136b/14, tokkuz B2 76a/1.*

13. Metinde bazı ünsüzlerin düştüğüne dair örnekler de bulunmaktadır:

/b-/ , /-b/ > Ø

Çağatay Türkçesindeki bol- fiilinin baştaki ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkan ol- biçimi örneğinin metinde kullanıldığı görülmektedir: *kısmet oldı B2 57a/8, tamām olğay B2 64b/3, haber-dār olup B2 87b/13*

Eski Türkçe sub kelimesi, Çağatay Türkçesinde su biçimine dönmüştür. Metinde de su şeklinde yer almaktadır: *su B2 112b/5*. Ayrıca *su* isim kökünün üzerine +la isimden fiil yapım ekinin geldiği, *sula-* fiil yapısı da metinde kullanılmaktadır: *sulağan iken B2 161a/2*.

/-l-/ ~ Ø

Çağatay Türkçesinde "kiltür-" kelimesindeki /l/ sesinin kimi kullanımlarda düştüğü görülmektedir. Metinde bu kelimenin ikili kullanımına dair örnekler bulunmaktadır: *ğanîmet kiltürse B2 66a/8, hidâyetke kitür B2 162a/12*.

/-r-/ ~ Ø

Bu ses düşmeye meyilli bir yapıya sahiptir. Metinde birkaç kelimedede düştüğü, özellikle ek fiilin ünsüzünün sıklıkla düştüğü görülmektedir, ikili kullanımlara örnekler şunlardır: *bile B2 118a/1 ~ birle B2 155a/15, bilen B2*

68a/13 ~ birlen B2 44a/11, idiler B2 152a/7 ~ irdiler B2 161b/5, iken B2 25a/14 ~ irken B2 15b/12, imiş B2 70a/6 ~ irmiş B2 58a/1. Metinde yer alan tek şekilli örnekler: *ķutķarǵalı B2 114a/5, ķutķarmaķ B2 142a/1, ķutulmay B2 136b/10, ķutulsa B2 151a/6.*

/-g-/, /-ķ-/ > Ø

Bu ses klasik Çağatay Türkçesi sonrası metinlerinde düşme eğilimindedir. Kimi eserlerde ise her iki biçim birlikte kullanılır. Metinde bu sesin düşmüş olduğu örnekler şunlardır: *eşekdin B2 22b/7, kirek B2 10a/15.*

Vezin gereği +GA yönelme durumu ekinin iyelik eklerinden sonra ünsüzünün düştüğü görülmektedir: *başıma B2 118a/8, etvārıma B2 14a/3.*

14. Çağatay Türkçesinde kimi kelimelerde ünsüzlerin yer değiştirmiş biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Metindeki örnekler: *örgeñipdürler B2 27a/12, yağmur B2 48b/4.*

15. Metinde /ı/ ve /i/ ile başlayan birkaç kelimedede ön seste /y/ türemesi görülür. Metindeki örnekler şöyledir: *yıĝaç B2 33a/8, yıĝladım B2 55b/6, yıraķ B2 97b/5. “yiber” kelimesinde ise ikili biçim görülmektedir: yiberdiler B2 83b/5 ~ iberdiler B2 84b/15.*

16. Metinde ünlüyle başlayan bazı kelimelerin başında /h/ sesi türemiştir: *höl B2 160a/13, hürküp B2 118b/8, hürkütüp 151a/3.*

VI. Dikkati Çeken Diğer Bazı Yazım, Ses ve Şekil Özellikleri

17. Tezkire-i Azîzân, Doğu Türkçesi dönem özelliklerini göstermektedir. Ancak metinde kimi yerlerde Batı Türkçesi ses özellikleri görülmektedir:

Türkçe kökenli *aş, aşığ* ve *aşlan-* kelimelerinde /t/ ünsüzünün tı (ط) ile yazıldığı örnekler bulunmaktadır: *aş B2 106b/10, aşdın B2 154a/4, aşığa B2 149b/2, aşıları B2 53b/9, aşıların B2 158b/1, aşılanıp B2 19a/11, aşığ B2 13b/4, aştı B2 152a/13.*

bol- ~ol- yardımcı fiilinin durumu bakımından, metinde bol- şekli hâkimdir. ol- şekline seyrek olarak rastlamak mümkündür: *kısmet oldı B2 57a/8, tamâm olğay B2 64b/3.*

Eski Türkçe kelime sonu +G/+K sesi, Batı Türkçesinde iki heceli kelime sonlarında düşer. Bu ses Doğu Türkçesinde ise korunur. Metinde bir kelimedede bu ses özelliğinin ikili kullanımı bulunmaktadır: *çerigi B2 152b/12 ~ çerisi B2 105b/2.*

Çağataycadaki bazı fiil çekim ekleri hakkında Eckmann şöyle demektedir:

“Oğuzcadan (azericeden) alınmış fiil şekilleri (her şeyden önce şiirde, nadiren nesirde de geçer):

a) *-(a, u)r-am/- (e,ü)r-em: alur-am ‘alırım’, bilür-em ‘bilirim’ (çağ. alur min, bilür min); menfisi: alman ‘almam’, bilmen ‘bilmem’ (çağ. almas min, bilmes min), nadiren -manam: tapmanam ‘bulmam’ (çağ. tapmas min); -mañg/-meñg: bilmeñg ‘bilmezsın’ (çağ. bilmes sin).*

b) *-miş-am/-miş-em: almış-am ‘almışım’, körmiş-em ‘görmüşüm’ (çağ. almış min, körmiş min); -miş-añg/-miş-enğ: asmış-añg ‘asmışsın’ (çağ. asmış sin).” (ECKMANN 2003b: 143).*

Eckmann’ın bu tespiti, metinde şiirlerin olduğu kimi yerlerde bizim tarafımızdan da gözlemlenmiştir:

*B2 35b-13: añğlaman kim hūr mu irkin melek mü yā perī
kim beşer cinside andağ körmedük zībā yigit*

*B2 118b/15: kıysı bir derdim beyān iyley ki kıysı külfeti
Bilmen āyā kilmegey mundağ birevge
miḥneti*

*B2 36a/5: kimse bilmes ki ne nisbet yārdın ayrılmışam
bülbül-i şūrīde-min gül-zārdın ayrılmışam*

18. Yeni Uygur Türkçesinde bazı iki heceli Türkçe kelimelerin dar ünlüyle biten hecesindeki ünlünün genişlediği görülür (Öztürk, 2010: 14). Metinde bu özellik; *alta*, *yette*, *yigirme*, *toğra*, *tola* kelimelerinde görülmektedir: *alta ayda B2 64b/2*, *yette kün B2 19a/11*, *toğra turdı B2 83b/1*, *yigirme ottuz qadem B2 154b/13*, *tola B2 138b/7*.

19. Metinde çekim ekleri ve yapım eklerinin ayrı yazılmış olduğu örnekler bulunmaktadır:

Çokluk eki +lAr eki ile örnekler: *düşmenler B2 30b/3*, *ehl-i memleketler B2 22b/14*, *ni'metler B2 40a/7*, *hatunlar B2 58b/12*.

Çokluk ekinin üzerine hâl eklerinden birinin geldiği durumlarda da +lAr ekinin ayrı yazıldığı örnekler görülmektedir: *nâ-mahremelerdin B2 59b/7*, *kiçelerde B2 96a/15*, *işlerni B2 139a/2*, *müslmânlarğa B2 144b/9*, *imâmlarınıñ B2 85a/8*.

Hâl eklerinin ayrı yazıldığı örnekler: *İslâmni B2 89a/14*, *hâletni B2 146b/7*, *halkğa B2 86b/2*, *cedelge B2 87b/13*, *teşvîşde B2 86a/14*, *vaqtda B2 114a/8*, *yolınıñ B2 153b/8*, *lebniñ B2 150a/4*.

+rAK karşılaştırma eki: *katıgraq B2 56b/10*.

+IIK isimden isim yapım eki ve +IIG isimden sıfat yapım eki: *dervişlik B2 16a/2, âsânlık B2 22a/3, şecâ'atlig B2 33a/11, başlıg B2 97b/1.*

-dUr bildirme eki: *şâbitdür B2 126a/11, helâldür B2 133a/2.*

VII. Sonuçlar

Bu çalışmada Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân adlı eserinin dört nüshasının karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ortaya konan metninin, dil özellikleri incelenmiştir.

Tezkire-i Azîzân'ın dili Çağatay Türkçesidir. Son dönem Çağatay Türkçesinin dil özellikleri metinde tespit edilmiştir.

Ünlülerin yazımında karşılaşılan son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen Arapça ve Farsça kelimelerin orijinal hallerinde bulunmayan ünlülerin, metinde bir ünlüyle temsil edildiği görülmektedir.

Eklerin kullanımında Türkçe kökenli kelimelerde kalınlık-incelik uyumu vardır. Arapça ve Farsçadan geçmiş olan kelimelere genellikle kalın ünlülü eklerin geldiği

görülmektedir. Metinde beş ekle ilgili örnekler genellikle kalın ünlüdür.

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir. Kök halindeki kelimelerde uyumun olmadığı örnekler görülmüştür. Ek düzeyinde ise sadece düz ünlülü olan on ek, sadece yuvarlak ünlülü olan on bir ek tespit edilmiştir.

Tezkire-i Azîzân'da yer alan ses olayları dil çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Gerileyici ve ilerleyici ünlü benzeşmelerini, dudak ünsüzlerinin etkilerini örnekleyen kullanımlar bulunmaktadır. Orta hece ünlüsünün düştüğü, ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlüyle başlayan başka bir kelime geldiğinde genellikle ikinci kelimenin ilk ünlüsünün düştüğü ve bu iki kelimenin birleşerek tek bir kelime gibi kabul edildiği örnekler metinde yer almaktadır.

Metinde son dönem Çağatay Türkçesinde tespit edilen ünsüz değişimlerinin örnekleri görülmektedir. Bazı örneklerde Batı Türkçesinin kullanım biçimlerinin olması dikkat çekicidir. Yeni Uygur Türkçesinde bazı iki heceli Türkçe kelimelerin dar ünlüyle biten hecesindeki ünlünün genişlemesi olayına dair örnekler metinde *alta, yette, yigirme, tola, toğra* örneklerinde görülmektedir.

Bazı çekim ve yapım eklerin ayrı yazılması önemli bir özellik olarak tespit edilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân adlı eserinin dört nüshasının karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ortaya konan metninin dil özellikleri incelenmiştir. Bu çalışma ile Muhammed Sâdık Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân adlı eserin Çağatay Türkçesi son dönem dil özelliklerinin ve özellikle Yeni Uygur Türkçesine yakın benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, son dönem Çağatay Türkçesi hakkında var olan çalışmalara katkı sağlamasını, alana dair yeni araştırmalara da kaynaklık etmesini ümit etmekteyiz.

Kaynaklar

Argunşah, M. (2015). *Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Çelik, M. B. (2012). Saidiye Hanlığı ve Hocalar Devri Kaynakları, *History Studies*, (4): 65-89.

Çoşkun, M.V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.

Dmitrieva, L.V., Muratov S.N. (1975). *Opisanie Tyurkskikh Rukopisey Instituta Vostokovedeniya*, Moskova.

Duğlat, M. H. (2006). *Tarih-i Reşidî: Geride Bıraktıklarımızın Hikayesi*, (çev. Osman Karatay), İstanbul: Selenge Yayınları.

Eckmann, J. (2003a). *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç), Ankara: Akçağ Yayınları.

.....(2003b). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (haz. Osman Fikri Sertkaya), Ankara: TDK Yayınları.

Gedik, S. (2011). Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevîsi'nin Dil Özellikleri. *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3, Summer, 1369-1400.

Hofman, H.F. (1959). *Turkish Literature: A Bio-Bibliographical Survey*. Utrecht.

Kâşgarî M. S. (1988). *Tezkire-yi Azîzân*, (haz. Nicat Muhlis, Şemsidin Emet), Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.

Kâşgarî M. S. (2006). *Tezkire-yi Azîzân*, (ed: A. Q. Müminov), Almatı: Daik-Press.

Kumru, C. (2016). *Muhammed Sâdık Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

.....(2017). Tezkire-i Hâcegân'a Göre Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi, *Ulakbilge*, C.5, (14): 1247-1267.

Kurban, İ. (1992). *Hocalar Devri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

..... (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara: TTK Yayınları.

Muginov, A. M. (1962). *Opisanie Uyurskih Rukopisey İnstituta Naradov Azii*, Moskova: İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı.

Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (çev. İktil Kurban), Ankara: TDK Yayınları.

Öger, A. (2010). Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik Geleneği ve 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Tezkire Örneği: Tezkire-i Ezizân, *Klasik Türk Edebiyatında*

Biyografi, Sempozyum Bildirileri, Ankara: Atatürk
Kültür Merkezi Yayınları, 533-543.

.....(2020). *Uygurların Dinî, Siyasî ve Kültür Tarihinde
Derin İz Bırakan Seyid Âfâk Hoca ve Tezkiresi*,
Ankara: Gazi Kitabevi.

Öztürk, R. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara:
TDK Yayınları.

Minoru, S. (2010). Three Groups of Tadhkira-i Khwajagan:
Viewed from the Chapter on Khwaja Afaq, *Studies
on Xinjiang Historical Sources in 17-20th Centuries*,
(edited by James A. Millward, Shinmen Yasushi,
Sugawara Jun), (12): 9-30.

Shaw, R. B. (1897). The History of the Khojas of Eastern
Turkistan Summarised From The Tazkira-i
Khwajagan of Muhammad Sadiq Kashghari (ed.
with introduction and notes by N. Elias), *Published
as Supplement to the Journal of the Asiatic Society
of Bengal*, (LXVI/1): 1- 67.

.....(2014). *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*, (çev.
Fikret Yıldırım), Ankara: TDK Yayınları.

Tashbayeva S. (2016). *Uygur Edebiyatından Bir Tezkire
Örneği Tezkire-i Azizan (Transkripsiyon, Çeviri*,

Dizin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tosun, N. (2011). *Türkistan Dervişlerinden Yâdigâr -Orta Asya Türkçesiyle Yazılmış Tasavvufî Eserler-*
İstanbul: İnsan Yayınları.

Tuğ, K (2004). *Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi*,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek:
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü.

.....(2013). XVII-XVIII. Yüzyıllarda Doğu Türkistan'da
Eğitim, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,
(2/1): 298-307.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim
Kitabevi Yayınları.

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında Kullanılan Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler

Muharrem ÖZDEN*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 12 Temmuz 2021 / 12 July 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 08 Ağustos 2021 / 08 August 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Genel olarak ağızlar, konuşma dilinin bölgelere göre ses ve şekil bakımından farklılıklar göstermesi sonucunda ortaya çıkmış olan ve tarihi yazı dilleri ve lehçelerden izler taşıyan kolları olarak tanımlanabilir. Bu nedenle bir dilin eksiksiz olarak anlaşılması ancak ağızların doğru anlaşılmasıyla doğru orantılıdır. Günümüzde ağız çalışmaları yeni verilerin toplanması ve hâlihazırda toplanmış olan materyalin değerlendirilmesiyle sürdürülmektedir. Anadolu ağızlarında zarf-fiillerle ilgili olarak birçok bölgesel çalışma

---

* **Doç. Dr.,** Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği
Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne / İSTANBUL.
muharremozden@trakya.edu.tr, Orcid.org/0000-0001-8307-706X
DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_y07i2005

yapılmış ve ortaya çıkan malzeme tasnif edilmeye çalışılmıştır. Yapılan derleme çalışmalarından ortaya çıkan zarf-fiil yapıları, bazen ölçünlü dille paralellik gösterirken bazen de ölçünlü dilden farklı kullanımlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma Batı Trakya (Yunanistan Trakya'sı) Gümülcine Ağızlarında kullanılan zarf-fiil çeşitliliğini ortaya koymak amacıyla yapılmış olup bu çeşitlilikten hareketle bölgenin zengin söz varlığı hakkında fikir vermek temel düşüncemizdir.

Anahtar Kelimeler: *Gümülcine, zarf-fiil, Batı Trakya, söz varlığı.*

Examples of Adverb-Verb Supplements Used in Western Thracian Komotini Dialects

Abstract: In general, dialects can be defined as the branches of the spoken language that have emerged as a result of regional differences in sound and shape and that carry traces of historical written languages and dialects. For this reason, a complete understanding of a language is directly proportional to the correct understanding of dialects. Today, dialect studies are carried out by collecting new data and evaluating the material already collected. Many regional studies have been

carried out regarding adverbs in Anatolian dialects and the resulting material has been tried to be classified. The adverb-verb structures that emerged from the compilation studies sometimes show parallelism with the standard language, and sometimes appear in different uses from the standard language. This study was carried out in order to reveal the adverb-verb diversity used in the Komotini Dialects of Western Thrace (Greece Thrace), and our main idea is to give an idea about the rich vocabulary of the region based on this diversity.

Keywords: *Komotini, adverb-verb, Western Thrace, vocabulary.*

Giriş

Zarf-fiiller; gerundif, şahıssız kip, ulak, bağ-fiil (bağ-eylem), ulaç, ulaç-fiil, gerundium isimleriyle anılmaktadır. Zarf-fiiller fiillerin zarf biçimi olduğundan bu çalışmada zarf-fiil ismi tercih edilmiştir. Çekimsiz fiiller arasında Türkçe açısından en önemli yere sahip olan zarf-fiillerdir; çünkü zarf-fiiller Türkçeye büyük bir sadelik kazandırır, cümleleri birbirine bağlayıp ifadelerin daha kısa, daha anlaşılır biçimde aktarılmasını sağlar. Zarf-fiiller hemen her dil bilgisi kitabında tanımlanmış ve incelenmiştir. Bu tanımlara kısaca göz atmak faydalı olacaktır: (Kurt, 2006) Türk Dil Kurumu çevrimiçi sözlüğünde zarf-fiil kavramı; “İsim, dil bilgisi, zarf olarak

kullanılan fiil soyundan kelime, ulaç, durum ulacı, bağ-fiil, sıra sıygası” olarak tanımlanmaktadır. (www.tdk.gov.tr). Zarf-fiiller genel olarak birtakım eklerin belirli bir fiil tabanına getirilmesiyle oluşturulan ve bunun sonucunda yükleme bağlanarak belirteç görevi üstlenen birimler olarak adlandırılabilir (Ergin 2004, Banguoğlu 1995, Deniz Yılmaz 2009 vb.). Türkiye Türkçesi gramer araştırmalarında genel olarak yer alan adlandırmalar ve açıklamalar şöyledir: Ergin, gerundium olarak adlandırdığı bu yapıları zaman ya da şahıs ekleriyle çekime girmeyen ve fiilin zarf şekli olarak hareket bildiren ifadeler şeklinde tanımlar (2004: 338). Korkmaz, zarf-fiilleri ek düzeyinde ele alarak bunların fiilden ad türeten eklerle meydana geldiğini ve bazı nesne/kavramları Ergin’in yaklaşımına benzer bir biçimde harekete dayalı karşılama yolu olarak değerlendirmektedir (2009: 67). Gencan, zarf-fiil yerine ulaç veya bağ-eylem adlandırmasını tercih eder ve ulaçları, tümcecikleri birbirine bağlayan eylemsiler olarak tanımlar. Bir bakıma ilgi adılı ya da bağlaç gibi görev yaptıklarını söyleyerek özel eklerle türeyenler ve ilgeçle ya da ad eylemle birleşerek ulaç görevi üstlenenler olarak iki grupta inceler (1983:390). Banguoğlu, eylemin zarfı olarak çalışan bu yapıları biçimsel olarak isim-fiillere, işleyişte ise yine belirteç ya da bağlaçlara benzettir (1995: 427-440). Türkiye Türkçesi dil bilgisinin temel kaynakları arasında kabul edilen

yukarıdaki çalışmalarda benzer tanımlamalar yapıldığı ve zarf-fiil kavramı için ulaş, gerundium, bağ-eylem / bağ-fiil gibi farklı adlandırılmaların kullanıldığını görmekteyiz. Fakat bu tanımlamalar zarf-fiil gruplarını / zarf-fiille kurulan öbek yapıları sözdizimsel olarak açıklamamaktadır. Sadece belirli ekler yardımıyla zarf görevi üstlenen fiil tabanını ve cümledeki görevini tanımlamaya yöneliktir (Çelik, 2019). Batı Trakya, 1913'te kurulan Batı Trakya Hükümet-i Müstakilleri sınırları esas alındığında bir kısmı Yunanistan'ın diğer bir kısmı da Bulgaristan'ın sınırları içinde bulunan ve 1923 Lozan Antlaşmasıyla sınırları çizilen bugün tamamen Yunanistan'ın idaresinde olan bölgedir. Sözü geçen bu bölge doğudan Meriç nehriyle Türkiye'den, batıdan Mesta Karasu nehriyle Makedonya'dan, Kuzeyde Rodop dağlarıyla Bulgaristan'dan ayrılmış olup, güneyden de Ege denizi ile çevrilidir. Bölge İskeçe, Gümülcine ve Meriç vilayetlerinden oluşmaktadır. 2012 yılında başladığımız ve 2016 yılında sonuçlandırdığımız Batı Trakya-Gümülcine ağızıyla ilgili saha çalışması (Özden, 2016) Trakya ağızının batı bölümüyle ilgili önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu incelemede temel olarak bu kaynaktan hareketle tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Bölge üzerinde yapılan en kapsamlı çalışma olan bu saha araştırması sonucunda bölgenin genel olarak ağız özellikleri tespit edilmiştir. Hem bölgede kullanılan ağızların ses ve şekil bilgisi

özellikleri hem de söz varlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmamızda bölgeden yaptığımız derlemelerden hareketle zarf-fiil yapıları üzerinde durulmuştur. Birçok özellik bakımından Anadolu ağızlarıyla ortak özellikler taşıyan Batı Trakya Gümülcine ağızları, zarf-fiiller konusunda da birçok ortak noktada birleşmektedir. Anadolu ağızlarında gördüğümüz zarf-fiil kullanımlarının dışında bölgeye has zarf-fiil kullanımları da bulunmakta ve bu durum da çalışmamızın önemini göstermektedir.

Gümülcine ağızlarında kullanılan zarf fiiller

(Gerindiumlar)

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında kullanılan zarf-fiil çeşitleri Anadolu ağızlarıyla çok büyük oranda benzerlikler gösterirken bazı varyantlarda ayrışmalar dikkati çekmektedir. Bölge ağızı, Doğu Trakya ağızının tipik kullanım özellikleri bakımından zarf-fiil çeşitliliğinde de önemli ölçüde örtüşmektedir. Bölge ağızlarında tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri şu şekildedir; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA / -IncAsI$; $-DlkÇA / -dlkÇAsI$; $-(y)ARAK / -(y)ALAK / -(y)ArAktAn / -(y)ALAktAn$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn / -kA / -kAnA$; $-kA(y)dIn$; $-kAsInA$; $-DI(n)An$.

1. – (y)A Zarf-fiili

(fiil+yardımcı fiil) kalıbıyla kurulan birleşik fiillerde, asıl fiil, yardımcı fiile ünlü zarf-fiil ekleriyle bağlanmaktadır. Asıl manasını kaybetmiş olan yardımcı fiil, birinci unsurun gösterdiği hareketin tarzını ifade etmektedir. Batı Trakya Gümölcine ağızlarında, Anadolu ağızlarında yoğun olarak görülen bu kullanım aynı yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır: *göktilen kim çok hurabilirse gökti oynardı.* (BTGAİ-65/35); *undan sora soruduğ kimin altına konduyunu, baķam annayabilecektē mi?* (BTGAİ-1/10); *kesiz çörba yapiz, yürt hēr şey olabilir.* (BTGAİ-2/8); *kim başarabilirse yapmā unda vardı.* (BTGAİ-34/126); *unu ēlde de yapabilişin ama makinede tā salam olūy.* (BTGAİ-36/56); *tarlalarımız da çok yamāçdı. né tıraķtel girebilirdi né bi şey.* (BTGAİ-64/15); *südü yetmeyene südüñ vārsa gidip emzirebilirdin.* (BTGAİ-72/193); *çöci biraķıp ğıra da gidebilirdik, hēr yere gidebilirdik. kırķ olmadınan bi yere gitmezdik.* (BTGAİ-108/68)

Bu zarf-fiil ekleri, aynı zamanda birleşik fiil kullanımının dışında ikileme biçimiyle zarf-fiil yapmaktadırlar. Bölge ağızında da bu kullanım yoğunluk göstermektedir:

ğünneri saya saya... (BTGAİ-90/84); *unda sora ālaya sızlaya sabōldu ķālķtıķ ama undan soraşte...* (BTGAİ-30/176); *büle ķoşa ķoşa yürüsün, iki kızan da tutTuķ...* (BTGAİ-59/60); *tepe tepe gömerek...* (BTGAİ-63/45)

2. -(y)I Zarf-fiili

Anadolu ağızlarında (*fiil+yardımcı fiil*) kalıbıyla kurulan birleşik fiillerde, asıl fiil ile yardımcı fiili bağlama görevi bulunan bu zarf-fiil eki bölge ağızlarında da bu görevde kullanılmaktadır:

*öküzün emen aldı birini, bizim öküz **yativādı** yere. (BTGAİ-30/121); içine **alivāmış** onun **ķārnına** patlamış herālda. (BTGAİ-30/127); benim emen boyum **sivrelivādı** uzun oldūyma. (BTGAİ-96/102); e **ķārdāş** bunnar amcamna bubam, e aĝam da **dōnivērdište**. (BTGAİ-33/66)*

3. -(y)Inca Zarf-fiili

-(y)Inca, Eski Türkçeden günümüze dek bütün dönemlerde kullanılan işlek zarf-fiil eklerinden biridir. Eski Türkçe döneminde -GInça biçiminde görülen bu ek, birden fazla ekin bir araya gelmesiyle oluşmuş eklerden biridir. -(y)Inca zarf-fiil eki, Gümülcine ağızlarında alamorflarıyla birlikte Çağdaş Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yaygın bir biçimde kullanılır: *boazımıs **āryınca** çay içerdik. (BTGAİ-51/127); göbek **ķaçınca** eveli ani şé yapardılar... (BTGAİ-51/129); çocūn dişleri **çtıkınca** buyday **ķaynatılārdı**.(BTGAİ-70/3); üle yāmur **yayınca** ıslancaķ işTe bahtı **ķapanırmış** kızın.(BTGAİ-109/11); hem **gelince** pay veris hem anene pay veris. iki hāne sayılıy. (BTGAİ-9/46); sūt **pişirince** ekme da **pişirim**. (BTGAİ-11/5); meselā **evlendirince**, eve **ķoyınca** meselā unu sıkıntı çekiy.*

(BTGAİ-22/16); üle ama aşā **gidince** şāptı. gūsüm alam rāmetli çenekidi. (BTGAİ-33/26); o ğadar taş **olunca** hic ārmadı, baĥ bunu ĭ bilim. (BTGAİ-55/86); undan so **ķavrulunca** ķırmızı būber ķuyışın içine... (BTGAİ-57/41); u belediye doĥtura **görünce** bacāmı...(BTGAİ-64/49); çocuk **yörüyünce** de ekmek yapāllar, bütūn māleye ūleşirler. (BTGAİ-70/5)

-(y)Inca eki, bölge ağızlarında aslı şeklinin yanında -IncaI biçiminde genişlemiş biçimiyle de tespit edilmiştir. Karahan, bu yapının -inca-s / -ince-s şekline -ı / -i ekinin gelmesi neticesinde ortaya çıktığını belirtir (Karahan, 1996: 2010).

-IncaI

gelincesi cāmiden çıķarı eski urbalānı giyer. (BTGAİ-73/90)

4. -DıkÇA Zarf-fiili

-dıkça / -dukça (-dık/-duk + ça): -dık/-duk görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile -ça ekvatif ekinin birleşmesinden oluşur ve “-dıĥı sürece” ve süreklilik anlamında kullanılır. Batı Türkçesinde kullanılan bu birleşik zarf-fiil, Türkiye Türkçesinde çok sayıda örneĥe sahiptir: *aldıkça*, *verdikçe*, *okumadıkça* gibi. (Korkmaz, 2007: 1023). Bölge ağızlarında bu ekin aynı fonksiyonuyla ve işlek olarak kullanıldığı görölmektedir:

top kaçtıkça biz de cāmileri yuvmā baķārdık. (BTGAİ-50/36);
ūlek u bēgir gezdikçe ārķasındaķı düven ezī unnarı. (BTGAİ-

36/32); **furduğça dönērdik, üle oynunnar yapārdıq.** (BTGAİ-27/96); **el öpTükçe ēr kişi bana beş on dirāmi para verdiler.** (BTGAİ-73/90)

Bölge ağızlarında aslî şeklinin yanında *-dikÇAsI* biçiminde genişlemiş biçimiyle de tespit edilmiştir. Bu yapının *-dikça-s / -dikçe-s* şekline *-ı / -i* ekinin gelmesi neticesinde ortaya çıktığı muhtemeldir.

-dikÇAsI

hep ördüm büüdükçesi. (BTGAİ-96/57); *undan sora ekmek katılcağ sen yürduğçası.* (BTGAİ-69/60)

5. *-(y)ARAK Zarf-fiili*

Birden fazla biçimbirimin birleşmesinden oluştuğu hususunda şüphe olmayan *-(y)ARAK* ekinin kökeni hakkında Türkologlar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre; *-A* İstek kipi ile *+rAk* karşılaştırma eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu görüşe göre istek kipinin üstüne gelen *+rAk* karşılaştırma ekinin yan yana kullanılıp zaman içinde tek bir ek haline gelmiş olmalıdır. *-(y)ARAK* ekinden ilk bahseden Meninski bu görüşü benimser. (Meninski, 1680, s. 81). İkinci bir görüş *-(y)U / -(y)A* zarf- fiili eki ile *+rAK* karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Genel kabul gören bu görüşü benimseyen Türkolog oldukça fazladır. Üçüncü bir görüşe göre ise *-Ur / -Ar* geniş zaman eki ile *+ok* güçlendirme enklitiğinin / edatının birleşmesinden

oluşmuştur. Korkmaz -(y)ARAK eki üzerine yazdığı makalede, ekin geniş zaman sıfat-fiili üzerine gelen ok kuvvetlendirme edatının birleşmesinden oluştuğunu düşünür (Korkmaz, 1966: 332). Bölge ağzında bu zarf-fiil ekinin kullanımı şu şekildedir: *tüm olarak sōna otunu filan ayıklım. (BTGAİ-86/25); şerkette çalışıyız geçici ularak. (BTGAİ-92/30); seni ben kendime karşı olarak istim demiş. (BTGAİ-106/25); ben sana küserek dērmij. (BTGAİ-63/42); tır tir titreyerek ācın kıūmacında gene uyumağ zorunda kālmiş. (BTGAİ-89/75)*

Bölge ağzında bu zarf fiilin -(y)ALAK, -(y)ArAktAn, -(y)ALAktAn şekilleri de işlek olarak kullanılmaktadır:

-(y)ALAK

tegbir getirelek allākber allākber dēyelektan çuğura getiri. (BTGAİ-102/26); bayatlıdan yöriyelek bölük bölük geliller (BTGAİ-104/61); evlerin kapısını yöriyelek küreklen arıttırdık (BTGAİ-16/48); kıcıralara sarıdı ipleri büle kıcıralara dönelek. (BTGAİ-39/77); undan sora analāna süleyelek gelillērdi (BTGAİ-63/87); sürünelek bi de bakım u da çıkı içērden divane. (BTGAİ-49/34); türkü çuralak gene kız evine gelilērdi. (BTGAİ-77/60); iki tāne üş tāne çöçük, eline verisin çörek. koşalak geliller. (BTGAİ-82/10); kızişsin deyē kırmızı büber kıyari, yalayalak kızişsin deyē. (BTGAİ-84/76); göbekleme dız, göbek atalak oynnar var. (BTGAİ-72/163)

-(y)ArAktAn

*bu sağatlandısa **deyerekten** evde ğorkĳ. (30/137)*

-(y)ALAktAn

*teğbir getirelek allākber allākber **déyelekten** ğuğura getiri. (BTGAİ-102/26); bacağları **titreyelekten**... (BTGAİ-30/26); **bāralağtan** ah benim başıma getircen, sen nērdesin dēy (BTGAİ-30/140); üle oynārdılar, türkū **ğāralağtan**. (BTGAİ-60/138)*

6. -(I)p Zarf-fiili

Zarf-fiiller, Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde asli görevlerinin yanında farklı bir takım fonksiyonlara da sahiptirler. *-(I)p* zarf-fiil eki, bulunduğu cümlenin yüklemiyle kullanımına göre, aşığıdaki şekilde sınıflandırılabilir: *-(I)p* 'lı zarf-fiil, cümlede zarf görevindedirler. Bütün Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki ekler için geçerli olan bu tür kullanımda, hem zarf-fiil eki almış fiil, hem de esas fiil, asıl anlamını muhafaza eder. Buna ilaveten esas fiil şeklinde olan *-(I)p* 'lı zarf-fiil, kendisindeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiille özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşır. Bu durumda *-(I)p* 'lı zarf-fiil, asıl anlamını muhafaza ederken; yardımcı fiil (tasvir fiili) asıl anlamını kaybederek, yeterlik, süreklilik, tezlik vb. ifade eder.

(Coşkun). Bölge ağzında bu zarf-fiil ekinin kullanımı şu şekildedir:

yuvālaḡ oldu mu eleyip qoyusun. (BTGAİ-73/26); yoḠ başḠa pinip gelmē ayvannan gittik geldik ep (BTGAİ-74/36); aḡşamdan çıkarıp sabālin salī kendini. (BTGAİ-75/7); yapraḡlar bi küçük pārmaḡ şeklinde sarıp diziyim tencireye unnarı. (BTGAİ-75/12); aşçıcık içine qarabüber atıp undan sorā suyunu qoyyum. (BTGAİ-75/17) hiç başarıp becerip zatı kız alışıḡ dil üle, yıkanamamış.(BTGAİ-2/34); gene iplen kuyuya salārdıḡ bālayıp naylonnan... (BTGAİ-2/72); ālay türküsü çaurıp, dolanıp dolanıp kızlar ālay oynardı. (BTGAİ-2/79); yā qurutturup sōna çay yapārdıḡ yā üle. (BTGAİ-2/93); kāveleri esKiden tene alırdıḡ, kavurup deirmende üdüp içerdik. (BTGAİ-4/48); yanın içine kepeçe kepeçe döküp āltını üsTünū ḡızatTırıp üle yemek yapārdıḡ. (BTGAİ-27/81); kazannarı delikli, hāydi baḡam süzülüp çıkarıysin. (BTGAİ-44/73); domatizi toplāris, dūrayıp bi teknede unu ḡünüttürüp sıkāris. (BTGAİ-46/6)

7. -mAdAn Zarf-fiili

Korkmaz'a göre, -madan, -meden yapısı zarf- fiil yapısı, olumsuz fiil kökü üzerine -d- yardımcı ünsüzü ve -ı, -i, -u, -ü zarf- fiil ekleri gelerek oluşmuş bir şekildir ve -matı, -meti, -matın, -metin, -mayu, -meyü, -mayın, -meyin gibi türler, içsesteki koruyucu -d- ünsüzünün geçirdiḡi -t-, -y- deḡişimler

sonucu oluşmuş bulunmalıdır. Bu ek iki fiili birbirine bağlar. Yükleme oluşturulan fiil meydana geldiğinde ekin eklendiği fiilin henüz olmadığı anlamını verir. (2 Korkmaz, Zeynep) -*ma* olumsuzluk eki ve -*dan* hal eki ile meydana gelmiştir. Bu olumsuzluk ekinden dolayı, yaptığı zarf- fiillerin anlamları olumsuzdur. -*madan/-meden* ekinin yapısı üzerinde sağlam bir sonuca ulaşabilmek için, ekin Türk dilinin başka alanlarındaki ve tarihi devirlerindeki aynı yapım temeline dayanan öteki türlerinde (varyant) göz önünde bulundurmak gerekir. (3 Korkmaz, Zeynep) Bu zarf-fiil ekinin bölge ağızlarındaki örnekleri şu şekildedir:

*bi dirāmilik darı **almadan** büüttük biz kızanlāmızı (BTGAİ-46/33); bālārdıķ āzını koyārdıķ. sabālen alırdıķ, gün **dūmadan** çaya giderdik. (BTGAİ-50/72); biri soķūy elini hiç **baķmadan** bülē çıkarı (BTGAİ-55/58); bu būrek hiç **ārmadan** çürıy gidıy. (BTGAİ-55/85); iç **haşlamadan** yayın içine yāda kavurısin unu. (BTGAİ-57/41); üle **tuzlamadan** çıkārmazdılar. demek pişik ōmasın, ķoķu ōlmasın kızanda, üle deye. (BTGAİ-59/50); gelin **ōmadan** kız dudaķlānı boyamazdı. (BTGAİ-60/179); anam bi apış **hurmadan** diyi işērdin diyi. (BTGAİ-68/36); bōbek **dōmadan** tā her şeyini hazıllārdıķ. (BTGAİ-4/21); haskere **gıtmeden** tā unun u gidēkene bi adam harman savurumuş yabālan. (BTGAİ-5/168); hēpsini eve teslim edıy, ama içere de **gırmeden** bırāmazdılar. (BTGAİ-9/104); u palta*

geri hurıya unnarā, **kesmeden** geliyeler. (BTGAİ-26/73);
yorganı **dikmeden** demiş şimdi demiş hērkes demiş işēcei olan
gitsin işemē demiş. (BTGAİ-29/134); biz burēy **gelmeden**
unnar da türküyede duramamışlar (BTGAİ-33/19)

8. -kAn Zarf-fiili

Geniş zaman ekinden sonra veya bazı isimlerden sonra kullanılan bu zarf-fiil eki, yazı dilinde ünlü uyumuna uymayan bir yapısı olduğu halde Batı Trakya Gümülcine ağızlarında -**kan** şeklinde de yoğun bir kullanıma sahiptir:

şimdi istērsen **olurkan** çık. (BTGAİ-39/14); ev ekmē dā yakına
ğadar firınımız **yağārkan** bile hep yapārdık ekmek. (BTGAİ-
41/7); üle **yapākan** büle **yapākan** deviriz lambayı anā ğaz
dalıyı ortalī, sünū başka şişe alız. (BTGAİ-42/54); sōra biz
ōrda türkū **çaurıkan** āşam olurdu. (BTGAİ-43/71); ōrda
kārşılaşıler düüüş oliy, gelin kaçıyi ordan, **kaçārkan** gelini
üldüriyeler. (BTGAİ-43/83); yapārdık unu. yā **doğūrkan**
beyāzdan azcık yapīysun yapīysun sora gene karadan...
(BTGAİ-47/96); diş **çıkarıkan** bi pırāsacık veridik eline.
(BTGAİ-48/23); üle kodum ama apış bi kıra **gidērken**
koyārdım pampērsicik. (BTGAİ-61/55); ayācıma tikencik batı
gürbeliklēde **éşinirken** demiş. (BTGAİ-62/3); sōna **geliken** bi
de bi horoz görmüş unu. (BTGAİ-63/24); zate tütün ekimi
bitērken tā çapaya giderdik. (BTGAİ-73/31); yā üle **dikērken**
tā hōp kendileri aqārdı zatan, açılırdı āzları. (BTGAİ-85/18);

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

tā maqıftaķan üle ama gelmiş beni görme. (BTGAİ-43/38); hiç bi türkü aklıma gelmiy. yalnızķan gene çok geliy aklıma. (BTGAİ-43/72); yirm beş mart bir afta vāķan hērkezin sūlēcē mezmeyi verilērdi ellene. (BTGAİ-50/4); ifacıķķan severdim. (BTGAİ-52/28); bej dönüm yāzılıķan on dönüm attıķ hārmanā. (BTGAİ-58/47); buzdolabı yoķķan erkes birē koyuncuķ keser, kimisi kesmes. (BTGAİ-59/138); kızanken nası oynıycis? çelik öynārdıķ. (BTGAİ-62/156); ah kızanım gençken bayramnārda çıkarız, çöcüklēr gelir... (BTGAİ-65/17); küçükken başladıķ ē yirmi iki seneye ķadar ektim. (BTGAİ-71/34); evliken de yapārdım. ama şindi yapamım ārtıķ. (BTGAİ-96/38)

-kA

Ölçünlü dilde ek fiil (*i-<er-*) vasıtasıyla çekimli fiillere ve bazı isimlere eklenen ünlü uyumu dışında (*i*)-*ken* zarf-fiil eki, bazı lehçe ve ağızlarda *-n'siz (-ka/-ke)*, biçimiyle kullanılarak uyuma girmiştir. Başta Trakya ağızları olmak üzere bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin kısa *-ka/-ke* şekillerine rastlanmaktadır. Düzenli olmamakla birlikte, hemen bütün Trakya ağızlarında zarf-fiil ekinin kısa *-ka/-ke* şekilleri kullanılmakta ve bölge ağızlarının belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır (Günşen, 2008). Bütün Trakya

ağızlarında yoğun olarak kullanılan **(i)-ken** zarf-fiil ekinin bu şekline Gümölcine ağızlarında da sıkça rastlanmaktadır:

bi kapıyı açāka tā kırbanı kaçırılmaz mıyız? (BTGAİ-60/104);

ālāka işan kıoqusunu ālmış kıurtlar avū avū avū ulurlarmış.

(BTGAİ-106/43); sallārka ēy acı şey deye ille kıızlar da süleyēn

sülü. (BTGAİ-62/56); beşlik dērke onnuq fırlar. (BTGAİ-73/68)

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımını da oldukça yoğundur:

hamile hamileke yimeys her şeycik (BTGAİ-47/246); ben

çocuqke gidērdik onun keçilēni kırkārдық. (BTGAİ-57/3)

-kAnA

Türkiye Türkçesi ağızlarında **(i)-ken** zarf-fiil ekinin sonuna düz-geniş bir ünlü (+a/+e) eklenerek oluşturulan **-kana/-kene** şekilleri, kısa şekillere göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Genişletilmiş **-kana/-kene** biçim birimleri, kısa şekillerin görüldüğü bölgelerin yanı sıra diğer bazı ağızlarda da görülmektedir. Ünlü uyumuna giren bu özel şekiller, başta Trakya ağızları olmak üzere Anadolu ve Kıbrıs ağızlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölge ağzında bu kullanım oldukça işlek durumdadır:

ē kapıdan çıkārkana hem ayaklana su dökēler anasının bebēn... (BTGAİ-61/28); undan sora unu görmüşler süngüler

tırıs tırıs tırıs geçerkene kıaldırırmda süürlermiş. (BTGAİ-5/161); haskere gitmeden tā onun u gidēkene bi adam harman

*savurumuş yabālan. (BTGAİ-5/168); k̄ara kedi çıkarsa yolunun önüne **yörürkene** bi şey olcağ dersin. (BTGAİ-10/13); bi de gelip **alırkene** gelini bi türkü çariyeler güür güür, nası türkü çarıldılar. (BTGAİ-18/23); şindj kızan dünyāy **gelirkene** yapārdılar unāşte. (BTGAİ-18/152)*

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

*ēsKiden adımnan, karışlan, kolunnan bu kadardır, metire **yoğkana**. (BTGAİ-10/108); çüjüm unu dūma bis çuğ **küçükkene** hiç hatırlamıym. (BTGAİ-18/138); yanağlar da boyıylar iyce **gelinkene** şāpiler. (BTGAİ-33/57)*

-kA(y)dIn

Trakya ağızlarında sadece Çerkovna ağzında kullanılan bu zarf-fiilin **-kadın/-kedin** şekli bölge ağzında **-kaydın/-kaydin/-keydin** şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım ekin ayrılma hali ekiyle genişletilmiş bir duruma evrildiğini göstermesi açısından önemli ve özgün bir kullanım olarak söylenebilir:

*ğibrızda hārp **olürkaydın** orā o zām k̄or̄kTuğ birās. (BTGAİ-108/251); duvan böbekler merağlı olūy işTe dişi **çıkār̄kaydın** işTe bulğur kaynattırılar. (BTGAİ-19/42); bi dē çoğ temiz istēy sā yāyı **yapār̄kaydın**. (BTGAİ-78/58); ha vallā ōrdan **çıkār̄kaydin** asan ağana dediler sensin tam hasker. (BTGAİ-84/15); giderdik oğula, gün **duvār̄kaydın**, aqşamnayın gün*

batarğan çıķardıķ okuldan. (BTGAİ-95/56); ğavaķtan inēkeydin ğıza demiş. sen üle ğapğara ōmuşun demiş. (BTGAİ-29/117); e haskere daullar tutulurdu, haskerler gidērkeydin. (BTGAİ-30/58); ķārşıya geķērkeydin bi nārķa patlamasın mı ōküze. (BTGAİ-30/120); mantu giyērdik bayram yerine gidērkeydin. (BTGAİ-80/17); u ōrda bi su çekēkeydin, suvanını şeyini dūrayıp, sālçasını bi güzel ķavuruyus. (BTGAİ-80/34); bubam bize ekērkeydin bubam aķardı misir ķarıķlānı. (BTGAİ-104/31); ķız serikedin u ķız sericilere bi sufra yemek azıllaniri. (BTGAİ-57/51); şe miriyē bekarlıkta gidērkedin tē şindi elli sekis sene orayā gittim. (BTGAİ-84/32)

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

bir afta vārķaydın buzdolabı muzdolabı yoktu. (BTGAİ-105/20); ekin yokķaydın el dirmeninde te büle ķayanın altında...(BTGAİ-32/54); sōra toplanırdıķ yémek yapırdıķ ķışķaydın. bi südüm vādı, ķōķ güzel ķuru fasile pişiridi. (BTGAİ-78/71); ben bekārkeydin, dā evlenmezden önce hep tütün işiyle oraşırdıķ. (BTGAİ-95/19)

-kAsInA

Anadolu ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekinin -kasına/-kesine şekli, bölge ağzında bir köyde (Üntüren) karşımıza çıkmıştır:

*e gene hıdillez günü **gelirkesine**, iki üç gün **vārķasına**, kızlar hepsicē қапı қапı dolanılardı. bulğur, tereyā, toplardıқ. kimisi zıtin yā қoyardı kimisi gündendi қoyardı.*(BTGAĀ-35/92)

9. **-DI(n)An Zarf-fiili**

Doğru Trakya ağzında da kullanılan bu zarf-fiil yapısı **-ınca/-ince** zarf fiil ekinin işleviyle bölgede çok sık kullanılmaktadır. Zarf-fiil ekinin kurgusu hakkında **-dıқ/-duқ** yapıli sıfat-fiilin üzerine **ile+n** edatının getirilmesiyle (**-dığınan/-duğunan- -dığı ilen/ -duğı ilen**) oluştuğı tesbiti yapılabilir. Zarf-fiil ekinin bu kullanımını bölge ağızlarında oldukça işlektir:

*bi dā **aldınan** undan sora sārdılar mı tēy kışın yārsında açārdılar.* (BTGAĀ-35/57); *e kōzları yaқıp sobadā, e ucu **yandınan** қарārttırdı.* (BTGAĀ-35/85); *yörümē **başladınan** işTe yapāller adım çörē.* (BTGAĀ-37/65); *yivқaları haremlere seridik çok. asçıқ **қurulandınan** toplardıқ.* (BTGAĀ-55/64); *anız yataқlāna çok yāmırlar **yādınan**, anızları biçērdik.* (BTGAĀ-63/110); *atārdıқ ekmekleri, **қabārdınan** çıkarıdıқ.* (BTGAĀ-72/155); *sora günün dōlduқtan sonā duum yapmā **қaldınan** u ebe қarıyı çāriysin.* (BTGAĀ-75/38); *e zaman **geldinen** taşīrdıқ арmana motuzalar gelirdi, düvērdiler.* (BTGAĀ-85/10); *cezā **vērdinen** öğretmen topal bacaқ tutārdı bizi...*(BTGAĀ-85/62); *işimiz **bitirdinen** yenden geri gitçiz.*(BTGAĀ-89/61); *қızanın **oldunan** işte iç kırқ gün gündüs nāpçan işin var...*(BTGAĀ-107/69); *unnar **қurudunan***

ufalardıq... (BTGAİ-109/97); tus çok **kıoydunan** bozulmı yā.
(BTGAİ-2/73); sōna **büydüenen** gene tahā çuuluylar.
(BTGAİ-18/170); undan sora **düdüenen** alıysin savurgayı
savurüysun büle. (BTGAİ-34/5); undan sōra eve **döndüenen**
gelirdiK, yemēmizi yērdik.(BTGAİ-35/10); hālā iki alay
kārsılaştınan hiç iye çıkmıy...(BTGAİ-43/88); dişi **çıktınan**
buyday kıaynatılardı. (BTGAİ-70/4); sāyi misir, u misirleri de
kıaynatTınan...(BTGAİ-76/20); anam bi yere **gittinen**
amıcamın kıārsı, südanam emzirimiş.(BTGAİ-104/100);
andarTlar **bastinen** ülemiş...(BTGAİ-5/137); **üttüenen** dirmen
vārdı, dirmende su dirmeninde ütüz unnarı. (BTGAİ-34/7); bi
çöcüm tuqtur **geldien**, baқыım dedi. (BTGAİ-98/9); hemen
geldien arabalan bizi aldılar, götürdüler.(BTGAİ-3/67);
kıurumaq hāliline **geldien** bi ulurdu, kıalbırdan geçiridik.
(BTGAİ-35/67); aqşam **olduan** hayvannar eve gelir.(BTGAİ-
27/126); biri ters **döndüenen** eşini kıaybetirmişin deye
üledi.(BTGAİ-109/14); bulgarler güzel kıızları **gördüenen**
alirdılar.(BTGAİ-31/89); kıara kedi **geştien** güyā evin içinde
ölüm olurmuş.(BTGAİ-109/10); ben de alıyum ama aşā **gittien**
ben dedim fasulleleri bıraqacım abla dedim. (BTGAİ-33/27)

Sonuç

1. Bölgede yaptığımız derlemelerden hareketle kullanılan zarf-fiiller 9 ana grupta toplanmış olup bu ekler şu şekildedir; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA$; $-DlkÇA$; $-(y)ARAK$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn$; $-DI(n)An$.

2. Tespit ettiğimiz bu ana grupların varyantlaşma ile ortaya çıkan toplam 18 şekli bölge ağzında zarf-fiil olarak kullanılmaktadır; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA / -IncAsI$; $-DlkÇA / -dlkÇAsI$; $-(y)ARAK / -(y)ALAK / -(y)ArAktAn / -(y)ALAktAn$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn / -kA / -kAnA$; $-kA(y)dIn$; $-kAsInA$; $-DI(n)An$.

3. Ölçünlü dilde kullanılan ve ünlü uyumuna uymayan iken zarf-fiilin Anadolu ağzlarının hemen hemen tamamında kullanılan $-kan$ şekli bölge ağzlarında da çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

4. Batı Trakya ağzları olmak üzere bazı Türkiye Türkçesi ağzlarında ekin kısa $-ka/-ke$ şekillerine rastlanmaktadır. Düzenli olmamakla birlikte, hemen bütün Trakya ağzlarında zarf-fiil ekinin kısa $-ka/-ke$ şekilleri kullanılmakta ve bölge ağzlarının belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır.

5. Türkiye Türkçesi ağzlarında (i)-ken zarf-fiil ekinin sonuna düz-geniş bir ünlü (+a/+e) eklenerek oluşturulan $-kana/-kene$ şekilleri, kısa şekillere göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Genişletilmiş $-kana/-kene$ biçim birimleri, kısa

şekillerin görüldüğü bölgelerin yanı sıra diğer bazı ağızlarda da görülmektedir. Ünlü uyumuna giren bu özel şekiller, başta Trakya ağızları olmak üzere Anadolu ve Kıbrıs ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Batı Trakya ağızları bu kullanım açısından oldukça zenginlik arz etmektedir.

6. Anadolu ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekinin -kasına/-kesine şekli, bölge ağzında bir köyde (Üntüren) karşımıza çıkmıştır.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Çelik, Y. (2019). *Ankara Ağızlarında Zarf-Fiil Cümleleri* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Deniz-Yılmaz, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, M. (1962). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- Gencan, T. N. (1983). *Dilbilgisi*, İstanbul: Kanaat Yay.
- Günşen, A. (2008). Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler, *Turkish Studies (Türkiye*

Dışındaki Türkler Dosyası), International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/3, 9, 402-470, www.turkishstudies.net.

Karahan, L. (2011). Türk Dili Üzerine İncelemeler, içinde, *Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1966a). Türkçedeki –arak/-erek Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine’ Reşit Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Korkmaz, Z. (1966b). Türkçede –Madan, -Meden, -Madın, -Medin Zarf –Fiil Ekinin Yapısı Üzerine, *Türkoloji Dergisi*, Cilt 2, 297.

Korkmaz, Z. (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Ankara: TDK. Yayınları.

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.

Kurt, P. (2006). *Zarf-Fiillerin Anlam Farklılıklarının Kavratılması* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi

Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı,
İstanbul.

Meninski, F. (1680). *Grammatica Turcica*, Viyana.

Özden, M. (2016). *Batı-Trakya Gümülcine Ağız İncelemesi*
(*Ses ve Şekil Bilgisi- Metinler- Söz Varlığı*), Trakya
Üniversitesi Yayınları. Yayın No:180.

Yayın İlkeleri

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY- TBD), İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere yılda iki defa ve basılı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde, özgün olmak şartı ile Türk dili, edebiyatı, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ve Türk dünyası edebiyatları ile ilgili araştırma, inceleme, tenkit ve değerlendirme yazıları kamuoyuna duyurulmak amacıyla yayımlanır. Bununla birlikte Sosyal Bilimlerin öteki alanlarından dil ve edebiyatla ilgili kültürel ve toplumsal problemleri konu edinen yazılara da yer verilir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'ne gönderilecek yazılarda öncelikle alanına katkı sağlayan özgün nitelikte bir "araştırma makale" veya daha önce yayımlanmış çalışmalarını değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir "derleme makale" olması şartı aranır. Ayrıca, ilgili alanlarda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri de derginin yayın kapsamı içindedir.

Yayın kurulunun kararı ile alanında katkısı olduğu düşünülen yabancı dilden özgün makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirilerine de derginin üçte birini geçmemek kaydı ile yer verilebilir. Çeviri makalelerin yayımlanabilmesi için çeviri metin ile birlikte özgün makalenin yazarından ya da hak sahibinden alınacak izin yazısının da gönderilmesi zorunludur.

Yazıların **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilmiş makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

I. Makalelerin Değerlendirilmesi ve Yayın Süreci

Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**'ne gönderilen tüm makaleler, Yayın Kurulu'nca dergi yayın ilkelerine uygunluk ve nitelik bakımından değerlendirilir. Yayın kurulu, gönderilen bir makaleyi yayımlayıp yayımlamama ve gerekli gördüğü durumlarda makale üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Yapılan ön inceleme sonucunda yayına uygun bulunmayan makale, değerlendirme sürecine alınmayarak yazarına bilgi verilir. Eksiklikleri varsa düzeltilmesi ve tekrar gönderilmesi için yazarına iade edilir.

Yayına uygun bulunan makale, değerlendirilmek üzere ilgili alandaki üç hakeme gönderilir. Hakemler, gönderilen makaleleri yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek yayına uygun olup olmadığına karar verirler. Belirlenen süre içinde gelen hakem raporları göz önünde bulundurularak, makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına karar yetkisi yayın kurulundadır. Makaleler, Yayın Kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayımlanmak üzere programa alınır ve yazarı bilgilendirilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Makalenin yayımlanmasının ardından bir ay içinde yazarına makalenin yer aldığı sayıdan 3 adet gönderilir.

Değerlendirme sürecinden geçerek yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *İstanbul Aydın Üniversitesi*'ne devredilmiş sayılır. Bu nedenle yazılarla birlikte yayın haklarının dergiye devredildiğine ilişkin bir sözleşmenin bulunduğu "makale sunum formu"nun da doldurulup gönderilmesi gerekmektedir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşlerin ve çevirilerin bilimsel, etik ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Ancak, yayımlanan yazılar dergi yönetiminin yazılı izni olmaksızın başka bir yerde (basılı olarak ya da internet ortamında) yeniden yayımlanamaz. Yazar, yazısının/makalesinin mevcut dergide

yayımlandığını belirtmek kaydı ile tümünü ya da bir bölümünü kendi amaçları için çoğaltma hakkına sahiptir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'ne yazı gönderen tüm yazarlar bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

II. Yayın Dili

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin yayın dili **Türkiye Türkçesidir**. Yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla diğer **Türk lehçelerinde** yazılmış olan yazılara da dergide yer verilebilir.

III. Yazım Kuralları

Yapılan ön incelemede yazım kurallarına uyulmadığı tespit edilen makaleler düzeltilmesi için yazarına iade edilir ve yayım programına alınmaz. Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki kurallar dikkate alınmalıdır:

1. Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise *eğik* harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce "öz" (abstract) bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (keywords) verilmelidir. Yazılan İngilizce özün (abstract) üzerinde makalenin İngilizce başlığı da verilmelidir.

4. Ana Metin: A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile, 12 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah-beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Örnek: Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi.*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. Görseller: Yazı içerisinde resim, fotoğraf ya da özel çizimler varsa bu belgeler kısa kenarı 10 cm olacak şekilde 300 ppi'da (300 *pixels per inch* kalitesinde) taranmalı, JPEG formatında kaydedilmeli, ayrıca metin içinde kullanılan

tüm görsel gereçler makaleye ek olarak JPEG formatıyla gönderilmelidir. İnternette indirilen görsellerin de 10 cm-300 ppi kurallarına uygun olması gerekmektedir. Görsellerin adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Dergi yayın kurulu, teknik olarak problemlili ya da düşük kaliteli resim dosyalarını yeniden talep edebilir ya da makaleden tümüyle çıkartabilir. Kaynak olarak kullanılacak görüntülerin kalitesinden ve yayımlanıp yayımlanmamasından yazar(lar) sorumludur.

Resim ve fotoğraflar siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Görsel numaraları ve adları görsellerin hemen altına ortalı şekilde, eğik yazılmalıdır. Görsel tipi ve numarası eğik yazılmalı (*Resim 1.*; *Şekil 1.*), nokta ile bitmeli, hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere görsel adı dik (normal) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Örnek: *Resim 10.* Wassily Kandinsky, 'Kompozisyon' (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

Şekil, çizelge ve resimlerin kullanıldığı sayfa sayısı 10'u geçmemeli, işgâl ettikleri alan yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Dipnotlar: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

9. Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA 6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve *eğik* yazılmalıdır.

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde: (Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde: (Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde: (Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve “vd.” yazılmalıdır: (Akalın vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır: Gazimihal (1991: 6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı yazılmalıdır: (Hobsbawm)

Yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir: Lepecki'nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

10. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik sırayla aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması hâlinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) şeklinde gösterilmelidir:

a. Kitaplar

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye 'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

b. Makaleler

Sarisözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

c. Kitap içi bölümler

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

d. Tezler

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e. İnternet kaynakları

İnternette elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynaklar'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

f. Görüşmeler

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

IV.Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere ve kurallara uygun olarak hazırlanmış yazılar, “makale sunum formu” ile birlikte e-posta yoluyla aşağıdaki adreslere gönderilebilir.

Ön inceleme ve hakem değerlendirmesi doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere yazarlarına geri gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapılarak en geç, bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır.

İletişim Bilgileri:

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi Yayın Koordinatörlüğü,

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul.

Tel: (212) 444 1 428

Publishing Principles

Aydın Türklük Bilgisi is a nationally recognized peer-reviewed journal published twice a year in Spring (April) and in Fall (October) by the Literature Department of Arts and Sciences Faculty, Istanbul Aydın University. However, submissions to the journal can be made at any time during the year.

Aydın Türklük Bilgisi publishes original, research-based and review articles on Turkish Language and Literature, Turkish History and Modern Turkish Dialects as well as Turkic Literature. Articles on cultural and social issues related to language and literature from other areas of Social Sciences are accepted, as well.

We accept only original research articles which have not been published elsewhere as well as non-research articles reviewing the previous studies and putting forward new and noteworthy ideas. In addition, the reviews of scientific books that are published in the related fields and book reviews are within the scope of the journal.

The original articles translated from one language into Turkish or English can also be published in the journal provided that they contribute to the field without exceeding one third of the journal. For the translated material protected under law, the author should ask for copyright permission granted by the owner for the translation to be published.

The journal accepts articles either which are unpublished or which are not in process of publication. The articles which are not published, but presented in a scientific conference can be accepted provided that the case is clearly stated in the footnote.

I. Peer-Review Process and Publication Process

Peer review is designed to assess the validity, quality and often the originality of articles for publication. Its ultimate purpose is to maintain the integrity of science by filtering out invalid or poor quality articles. What peer review does best is improve the quality of published papers by motivating authors to submit good quality work and helping to improve that work through the peer review process.

That a manuscript meets the requirements or standards is the main criterion when articles submitted are peer reviewed. All the articles are preliminary evaluated by the editorial board concerning the quality and suitability. The journal editor sends out the article to three people in the same academic field. These experts evaluate the article for soundness of research methods, whether the conclusions follow from the results, the quality of the literature review, and often whether the study provides new or novel information. After the peer-view process is over, the article is sent to production. If the article is rejected or sent back for either major or minor revision, the handling editor should include constructive comments from the reviewers to help the author improve the article.

Following the peer-view process, the copyrights of the manuscripts which are accepted for publication are transferred to Istanbul Aydin University. In order to publish and disseminate research articles, the University should have the publishing rights. This is determined by a publishing agreement between the author and IAU. Thus, the “authorship form” including a contract regarding the transfer of the copyrights to the journal is also required to be completed.

Authors are responsible for their scientific, ethical and legal views published in the article. The texts and photographs published in the journal may be cited. However, the published texts cannot be re-published in any other place (printed or online) without the written permission of the journal’s editorial

board. The authors of the published articles reserve the right to copy the whole or a part of their work for their own purpose on the condition that they indicate the text/article is published in the journal. Authors will stick to the afore-mentioned principles by submitting their works to the journal.

II. Language of Publication

The journal publishes articles in Turkish as well as manuscripts written in other Turkish dialects as long as they meet the publishing criteria.

III. Formatting Guidelines

It is worth nothing that manuscripts, which do not meet the criteria, are transferred or rejected by the journal. The article should be prepared according to the following guidelines:

1. Main Title

The title is an essential way to bring the article to potential readers' attention. Therefore, it should capture the main idea of the essay, but should not contain abbreviations or words that serve no purpose. Therefore, the title should be as accurate, informative and complete as possible. It should be centred on the page and typed in 12-point Times New Roman font, but the title should not be underlined, bolded, or italicized. The main title should not exceed 10-12 words and initials should be capitalized.

2. Author's Name(s) and Address(es)

The name(s) and surname(s) of the authors should be typed in **bold** whereas the addresses must be typed in *italic* letters. If there are any, the title(s) and the workplace(s) of the authors as well as their contact information must be indicated on the first page with a footnote.

3. Abstract

Each paper should have an abstract in both English and Turkish. The abstract should outline the most important aspects of the study while providing only a limited amount of detail on its background, methodology and results. Its length should consist of at least 150 words and should not exceed 200 words. The abstract should be self-contained but should not quote any references, figures and graphic numbers used in the text or contain footnotes. It should be clear, concise, and informative giving the scope and the main results obtained. Authors should provide *keywords* consisting of at least 3 and at most 5 words leaving an empty line under the English and Turkish abstracts. The Turkish abstract should also have its title in Turkish.

4. Main Text

The author should use Times New Roman style font-type, 12-point font size leaving 1,5 space between lines and make 3 cm margins on the top, bottom and sides of an A4-sized (29.7x21 cm) MS Word page. The pages should also be numbered. The parts of the text should be written either in *italics* (not in **bold**) or shown in single quotation marks (‘’). The text should not contain double punctuation involving quotation marks and italics at the same time.

5. Sub-titles

If the article is long enough and it includes coherent sections, and even subsections, the author might consider including section headings in the paper. When necessary, headings should be used to separate its major sections. All the section headings should be in **bold** type and font should be 12-point size (regular) and sub (*italics*) titles, capitalizing only the initial letters of each word in the title. Sub-titles should not be followed by a colon (:) and the text must begin after an empty line.

6. Tables and Figures

Tables should be prepared according to black and white printing with a title and number. Tables and figures should be numbered separately. Vertical lines should not be used for drawing tables; however, horizontal lines should only be used for categorizing the sub-titles within the table. The number of the table should be indicated above the table, on the left side, in regular fonts; the title of the table should be written in *italics* capitalizing the initials of each word. Tables should be located in their proper places within the text.

For example, Table 1: A comparative analysis of different approaches

The numbers and the titles of the figures which need to be clear should be centred just below the figure. The number of the figure must be in *italics* followed by a full stop (.). Right after comes the title of the figure in regular fonts with only the initial letter capitalized.

7. Visuals

When visuals are placed into the text, they should be placed as close as possible to the paragraph referring to them. Visuals should be titled according to the criteria specified for tables and figures. Technically problematic or low-quality images may be requested from the contributor again or may be completely removed from the article by the editorial board. Author(s) are responsible for the quality of the visual materials to be used in their articles.

The images, photographs or special drawings included in the text should be scanned in 300 ppi (300 pixels per inch) with a 10 cm short edge in JPEG format. In addition to the article and the “article presentation form”, all the visual materials used in the text should be e-mailed to the address indicated in JPEG format. The online sourced images should also comply with a rule of 10 cm/300 ppi.

The pictures and photographs should be prepared according to black -and- white printing and processing. The titles and the numbers of the visuals should be centred and typed in *italics*. The type of the visual and its number should be typed in *italics* followed by a full stop (.) and the name of the image typed in regular fonts with capital initials:

Example: *Resim 10*. Wassily Kandinsky, 'Kompozisyon' (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

Figures should be clear. The text on the chart must be easily readable, i.e. font size is more than 8 points. Each figure should be provided with a caption.

Figures refer to all other types of visuals like charts, graphs, drawings, and images as figures. Each figure should be labelled with the word Figure and an Arabic numeral in *italics*. The label and caption of a figure are placed below the visual as it appears in the text, along with a reference to the source of the figure if it came from an outside resource.

The pages containing figures, charts and images should not exceed 10, with only occupying one third of the text. If possible, authors may place the figures, charts and images where they are supposed to be providing that they will be prepared as ready to be published, if not the authors can write the numbers of the figures, charts and images leaving empty space in the text.

8. Footnotes

Footnotes should not be used as references to sources in the articles to set out in full in notes at the bottom of each page. They should only be used for additional explanatory information. Word can automatically number sections. Numbers should be used in the text to indicate footnotes, for example ¹. When citing quoted sources, the number should be placed at the end of the quotation and not after the author's name if that appears first in the text.

9. Citation and References

In this section, you will find explanations and examples of how to cite resources that you might use in your research, both in the text of your work (in-text citations) and at the end of your research (references list).

A citation tells the readers where the information came from. In your writing, you cite or refer to the source of information.

A reference gives the readers details about the source so that they have a good understanding of what kind of source it is and could find the source themselves if necessary. The references are typically listed at the end of the lab report.

When you cite the source of information in the report, you give the names of the authors and the date of publication.

The sources are listed at the end of the report in alphabetical order according to the last name of the first author, as in the following book and article.

Authors must give references for all their direct or indirect quotes according to the examples given below. In case not specified here, authors must consult APA 6th edition referencing and citation style. Direct quotes must be given in *italics* using quotation marks (“”). Footnotes must never be used for giving references. All references must be written in parentheses and as indicated below:

Works by a single author: (Carter, 2004).

Specific passages in works by a single author: (Bendix, 1997: 17).

Works by two authors: (Hacıbekiroğlu and Sürmeli, 1994: 101).

Works by more than two authors: (Akalm et. al, 1994: 11). The other contributing authors must only be indicated in the bibliography section.

If the name of the author is mentioned within the text, only the publishing date of the source are provided: Gazimihal (1991: 6) states that “.....”.

Works with no publication dates, can be cited with the name of the author: (Hobsbawn)

Works with no author name, such as encyclopedias, can be cited with the name of the source and if available the volume and page numbers: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)

The quotes that are taken from a secondary source are indicated as follows and must also be given in bibliography: As Lepecki also expresses “.....” (Korkmaz, 2004: 176).

10. Bibliography

In APA style, all the sources you cite throughout the text of your paper are listed together in the References section. The References section has its own special formatting rules, including double-spaced text and hanging indentation

Full Bibliographic Citations APA format requires the inclusion of a list of resources used in the paper, and this list is referred to as “references.” This list includes only the names of resources cited in the paper, not resources that you found and read during your research process but did not include in the paper. The references page should start at the top of a new page in your essay; however, it will need to be included in your continuous page numbering. References pages, like all other pages, have the running head and page number at the top.

A bibliography is a list of all of the sources you have used (whether referenced or not) in the process of researching your work. In general, a bibliography should include:

- the authors’ names
- the titles of the works
- the names and locations of the companies that published your copies of the sources

- the dates your copies were published
- the page numbers of your sources (if they are part of multi-source volumes)

The bibliography must be given at the end of the text in an alphabetical order as shown in the following examples. The references must be listed according to their publication dates in case an author has more than one publication. On the other hand, the publications that belong to the same year must be shown as (2004a, 2004b...).

Reference lists/ bibliographies

When using the 'author, date' system, the brief references included in the text must be followed up with full publication details, usually as an alphabetical reference list or bibliography at the end of your piece of work. The examples given below are used to indicate the main principles:

The simplest format, for a book reference, is given first; it is the full reference for one of the works quoted in the examples above.

Knapper, C.K. and Cropley, A. 1991: *Lifelong Learning and Higher Education*. London: Croom Helm.

a. Books

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye 'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

b. Articles

Sarısözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/ Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

c. Chapters in an Edited Book

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

d. Thesis

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e. Online Resources

Online resources must be cited for the data obtained from the Internet. The full web address of the web-page (not the home page) and the date of access must be indicated in the bibliography for the online resources:

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

f. Interviews

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

IV. Sending Manuscripts:

Submission of a manuscript to the journal implies that all authors have read and agreed to its content and that the manuscript conforms to the journal's policies. Manuscripts written in accordance with the editorial policy must be

submitted online. After manuscript submission, all authors of papers under consideration for publication will complete and send an authorship form.

Following the peer-review process, peer reviewers can suggest changes, additions or gaps if parts of the article are difficult to read or need more explanation. The articles assessed and accepted can be asked their authors for further improvement and proofreading. The authors must make revisions in one month at the latest.

For further information, please contact:

AYDIN TÜRKLÜK BİLGİSİ

Editorial Board

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 444 1 428

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

KÜTÜPHANE VE BİLGİ MERKEZİMİZ 7/24 HİZMET VERİYOR

56.000
Basılı Kaynak

1.000.000
E-Kaynak

Engelsiz
Kütüphane

Mobil
Uygulamalar

24/7

- Kütüphane 7/24/365 gün hep açık
- 75.000 aylık kullanıcı
- Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi için çizim salonları
- Kafeterya

instagram: kutuphaneiau

twitter.com/iaukutuphane

facebook.com/iaukutuphane